

•

NÎQAŞËN FELSEFEYË 42.

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

Niqaşên felsefeyê 42.
Felsefeya xuyê a skinner og rexneya N. Chomsky
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefe
2018-Almanya-Berlin
Grafik: Zendi şîyar

.
ISBN 968-4-940996-32-2

Pêşgotin:

Xuy wê weke têgîlhek jîyanî ku wê bi pêvajoyek jîyanî re wê karibê wê hilde li dest bê. Wê dema ku em wê pêvajoyên pêşketinê re wê hildina li dest wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê, werênê ser ziman.

Lê xuy wê dikarê wê di serî de wê ji du aliyan ve wê hilde li dest. Yek jialiyê zindiyên weke mirov ên pêşketi ku wê bi têgînek navendî a meji re wê pêşkeve û wê karibê wê werê hanîn li ser ziman bê. Ji aliyê din ve jî wê karibê bi zindiyên din ên pêşneketî û an weke ne bi aqil re wê, bi rewşên weke girtinê û an alimandinê re wê di rengekê de wê karibê wê hilde li dest bê.

Di mijare pêşketina zaninê a bi mirov û jîyanê re wê di demên hemdem de wê, bi zêdeyî wê ji demên ronansansê û pê de wê bi zêdeyî wê pêşkeve.

Di wê warê de wê gelek derûnvan û hizirvanên ku wê di wê warê de wê hizrên xwe wê werênina ser ziman wê bibin. Di wê çerçoveyê de ku mirov wê hilde li dest û wan hizirvanan bi hizrên wan re di wê warê de werênê ser ziman wê yelpezeyek berfireh wê bi wê karibê were hanîn li ser ziman. Di wê xabatê de bi teybetî min baş kişand li ser hizrên skinner û çerçoveya rexnegirtina chomsky a li ser wê re ku ew wê bikê û wê di çerçoveyek teorikî de wê çawa wê karibê wê were fahmkirin û wê bê hildan li desst wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê bê.

Wê jî wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê rewşa felsefeya skinner a xûyê wê, di wê çerçoveyê de wê ji aliyê nbi fêrbûna xuyê ku wê hilde li dest wê, di rengekê din de wê mijare zimanê bi nivîsî û an gotinî û hwd re wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were hildan li dest.

Minaq skinner wê li ser rewşa temenekê emprikî a hebûna zindiyê ku wê çawa wê fêrbûnek weke bi alimandinê a bi rewşên weke dubarekirinê û girtina wê re wê bi xwe re wê bikê wê werênê ser ziman. Minaq bi rewşên weke çawa mişk bo ku ew bigihijê xwarinê wê fêrî pêlkiirna peşka dêrî wê bikê wê li ser wê bisekinê.

Di wê rewşe de wê dahûrkirina rewşa xuyê wê weke ku wê were dîtin wê, bi çerçoveyek bi aqilî û ya bi fîzîkî û hwd re wê, were lê hizirkirin. Di her zindiyê de wê dema ku em bi xuyî bibêjin wê berê wê li jîyankirinê bê. Di wê temenê de wê xuyên weke hêrişê û hwd ku wê bikê

wê li ser temenê xwe parastinê bê, zêdebûnê bê, sitarê û hwd bê wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Skinner wê dema ku wê bahsa têngîna xuyê wê bikê wê têngîna tîrîtiyê wê weke gotinek ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê nûqtayê de wê werênê ser ziman. Ew wê di nava têngîna şîyarî û bertekê û hwd de wê, di rengekê de wê di hilde li dest û wê dihênê ser ziman. Xwarin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê çawa wê şîyariyekê wê bide çêkirin wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di awayê têngîna şîyariyê de wê bi wê re wê bi aliyên wê yên herênî û neêrînî ku wê li wê bihizirê wê bi têngîna dengê û zêdbûyiina wê re wê çawa wê li wê bibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di mijare têngîna tîrîtiyê de wê, di dewama wê de wê, minaq wê weke bi mişkê re wê werênê ser ziman wê bo gihiştina li xwarinê wê çend destik wê li pêşiyê wê hebin wê weke rewşa şîyarî wê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê werina pênasekirin û wê werina hanîn li ser ziman. Di têngîna skinner de wê têngîna bandûrê wê di renge wê werê dîtî ku wê weke aliyekê wê yê girin xwe wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku em tiştê bikin wê pasndayîna wê ku em dikin wê çawa wê weke rewşen motiveyî wê bi wê re wê biafirê wê di şewayekê de wê bixwezê ku ew wê bikirpênê. Di wê nûqtayê de wê bi aliyên wê herênî û yên nerênî re wê mijarê wê weke ku wê were dîtî wê şîrovebikê.

Wê jî wê dikar wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare rewşen weke yên pasndayîna wê di wê temenê de wê di rewşen hoyandina rewşa xuyan de wê weke aliyekê bandûrlêker û an şîyarker jî wê di rengekê de wê weke aliyekê bi weyn ku wê bileyizê wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman.

Li vir wê aliyên wê yên ku wê weke kêmkirin û zêdekirin wê di wê temenê de wê weke bi rewşen xortkirinê û hwd re wê di rengekê de wê li ser wan bisekinê û wê werênê ser ziman. Minaq weke rewşek ku ew, bi kêmkirina ku di dema fêrbûnê de dihê pêşkêş kirin dihê wê wateyê ku tevgerê fêrbûyî di şert û mercên ku xortkirin raweste de dirêjtir dimîne.

Di dewama wê de wê ji pêvajoyên awagirtin xuyê û heta danîşandina wê û domandina wê de wê weke aliyên wê yên ku ew wê li ser wê bisekinê bê. Di têngîna 'xuya gotinê' de wê di wê temenê de wê bi mijarên ku ew di hilde li dest wê xuyên mirov bi awayekê teorikî wê bikê ku ew wan şîrove û dahûrbikê re wê werênê ser ziman.

Wê dema ku em di dewama wê de wê bahsa têtîna chomsky bikin em wê dikarin wê bêtina ser ziman ku ew wê mijarê wê li ser têtîna wateyê re wê, di rengekê de wê bi têtînek bi bingihî a zêhnî re wê di şewayekê de wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê. Di mijare zimanî de wê sînorê mirov ê bi fahmkirinê û ya ku mirov dikarê wê têtîgihê û yên ku mirov li wan di wê demê de têtîgihê wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew bi felsefeya ziman re wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman.

Di çerçoveya şîroveyên xwe yên li ser têtîna 'xuya gotinî' a bi hizrên felsefeya skinner ên li ser xuyê ku re ew dikê re wê di wê çerçoveyê de wê bi têtîgihîstînekê wê hilde li dest û wê wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê di mijare gotinê de wê bi pirr fahmi û wateya bi wê û di wê temenê de wê çawa wê bi wê re wê karibê bi wê çerçoveyê re ew were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê ku ew wê li ser wê bisekinê bê. Ew hizrên xwe di çerçoveya rêzimanîya hilber re wê hilde li dest û wê bêtîna ser ziman. Di xabate xwe ya bi navê 'rêzimanîya kartezyanî' de wê mijarên fahmkirinê wê hinekê wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê hilde li dest.

Hem têtîgihîstîna Chomsky, hem jî ya Faarlund û hem jî Londahl ya Skinner dixuye ku li ser bingeha çawaniya sereke di behremendiyê de ye berî ku Skinner bixwe bingeha xwe werbigire û karibe jî xwe re bibêje derûnvan. Skinner referansa pêvajoyên derûnî red nake. Ew bixwe behsa pêvajoyên derûnî dike! Ew li ravekirinek tevgerê werin bikarhanîn çawa wê were fahmkirin wê bixwezê ku ew li ser wê bisekinê. Ew destnîşan dike ka têtîgihîstîna çawa têtîna bikar hanîn - mîna yên jî zanistên xwezayî yên din. Projeya wî (skinner) ew bû ku derûnîyek ku organîzma saxlem tê de bû armanca lêkolînê formule bike. Bersiva wî ev bû ku têtîkiliya fonksiyonel a di navbera organîzma saxlem û hawîrdora wê de bê referansa rewşên dordorê ên fîzyolojîkî çawa wê bibê ew wê fahmbikê.

Lê em dikarin wê bibêjin ku wê şewayê Skinner wê di roja me de wê hê jî wê di rewşên derûnîyê û şewayên wê û hwd de wê weke aliyekê bi temenê hiş û zêhnî û pêvajoyên fahmkirinê ên bi xuyê û gûharandinên bi xuyê û hwd re wê, were hildan li dest û wê, di şewayekê şerwer de wê, xwe bide bide dîyarkirin.

Abdusamet Yigit

Destpêk: niqaşên felsefeyê 42

Mijare destpêkê a fahmkirina xuyan û têketina destpêkê

Di pêvajoyên felsefeyê de wê, di demên hemdem de wê weke ku wê bi rehetî wê were kifşkirin wê gelek şewayên zanin û hizirkirinê wê were dîtîn ku wê pêşkevin û wê di rengekê de wê awayên wê yên fahmkirinê wê derxina li pêş. Di wê temenê de wê xuy û an xuyzani wê yek ji wan şewayan bê. Di awayekê de wê di mijare xuyê de ku mirov wê li wê bihizirê wê ne weke qadeka piçûk ku em bahsa wê dikin wê bibê. Her wusa weke qadek berfireh a bi hizirkirinê û awayên wê yên hizirkirinê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên xuyê û bi wê re pêvajoyên fêrbûnê ku mirov wê, hilde li dest li rex pêvajoyên wê yên bi fahmkirinê ên bi hewirdora wê re wê di şewayekê de wê bi pêvajoyên wê yên dîrokê re jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê di dîroka felsefeyê de wê mijare xuyê wê weke têngînek biencama zêhnî ku wê bibê û wê li wê were lê hizirkirin wê di şewayekê de wê bê hanîn li ser ziman. Di mijare xuyê de wê têngîna lêketinê (operant) û an hoyandinê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di têngîna lêketinê de wê bi derûnî bi têngîna bertekê û lêşyarîkirinê ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibê û wê bi wê re wê di şewayekê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de skinner wê weke aliyekê wê yê ku ew wê li ser temenekê xuyî wê bixwezê ku ew li wê bihizirê û wê aliyên wê werênê ser ziman. Di nava têngîna xuyê û zanina wê de wê pêvajoyên wê yên fahmkirinê wê dema ku mirov wê li wê dinerê wê, bi têngîna di dewama her şiyariyê de wê xuyek ku wê were wê, di wê temenê de wê di

rengê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin bê.

Di nava têtîliya xuyê û zimên de û an têtîliya ragihandinê wê bi xuyê re wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê di mijare xuyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê werênê ser ziman wê çawa wê di şewayekê de wê, zimanekê xuyî wê bi fêrbûnê re wê weke li wê were têtîhiştin. Her xuyek wê dema ku wê tiştê wê ji me re wê vebêjê wê demê wê di dewama wê de wê çawa wê ku wê her xuy wê weke ragihandinekê wê bibê wê karibê wê li wê bihizirê bê. Ev ragihandin wê ragihandinek aktiv bê û an ne aktiv bê? An jî wê karibê wê bibêjê wê weke ragihandinek bi armanc bê û an ne bi armanc bê? Di wê temenê de wê karibê wê di rengê de wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê mijare xuyê wê di wê nûqtayê de wê weke rêyek fêrbûnê wê di demên berê de jî wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin. Minaq mirov wê dema ku wê xuyekê wê bide nîşandin wê weke çî dixwezê bi wê re wê bibêjê wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê were hanîn li ser ziman bê.

Di awayekê de wê, di nava jîyane me de wê di rengê de wê tevgerên me wê aliyekê wan ê xuyî jî wê di wê temenê de wê karibê wê kifşbikê. Lê xuy wê li tevgere wê weke kirasekê hişmendî û an zêhnî wê li wê bikê û wê bi wê re wê bikê ku ew wê fahmbikê. Ew wê çawa bê? Ew jî wê di wê rengê û awayê de bê ku wê xuyek wê dema ku wê, di dîmenê tevgerekê de ew hat salixkirin wê çawa wê têtînek weke ku ew bibêjê ew ji me re bibêjê wê her xuy wê di rengê de wê weke gotinekê wê xwe di wê rengê û awayekê de wê bi wê şewayê wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê ku wê têtîna xuyê wê di wê nûqtayê de wê ji sê aliyan ve wê di destpêkê de wê bi bûna wê bi kombinyonekê wê werênê ser ziman. Bi tevgerê, salixkirina wê û jî wê fahmkirina ku ew wê dihê kirin bê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê rewşê de wê salixkirin wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di salixkirinê me yên bi teybetî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê de wê tiştê ku ew wê were fahmkirin bê. Di wê nûqtayê de wê di

mijare xuyekê de wê di wê nava kombinyona wê de wê aliyê sêyem ê fahmkirinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê pirr awayî, dîmenê û hwd wê karibê wê di rengê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê bê.

Li ser têtîna xuyê re wê weke aliyê wê yê giring re wê mijare danîşandînekê wê ti carî wê bi xuyekê wê ne tenê wê bi dîmenekê wê karibê wê fahmbikê bê. Minaq wê dema ku em xuyekê wê didina nîşandin wê, ew wê weke dîmenekê bi darêjkî êdî ku ew pêkhatî wê di şewayekê de wê xwe bide diyarkirin. Ew mijare dîmenê wê wê yê darêjkî wê di wê nûqteyê de wê bi demê re ku em wê li wê bihizirin wê hem bi wê rengê wê bi kodkîrinên li wê ên bi jîyankirinê û fahmkîrinan û hwd re wê di wê de wê karibê wê di nava pêvajoyek demî de wê bibê. Di wê nûqteyê de wê dema ku em dibêjin 'wî bi wê rengê bertek da nîşandin', 'wî bi wî rengê tevgerîya' û hwd re wê ji aliyekê ve wê weke ku em dixwezîn wê bibêjin 'wî xwest ku ew wê bi me bide fahmkîrin û an 'wî xwest ku ew wê ji me re bibêjê' û hwd re wê werênê ser zîman.

Di wê nûqteyê de wê, di rengê salixkîrinên xuyî de wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê di wê nûqteyê de wê rengê fahmkîrinên me wê di şewayekê de wê ji wê bide diyarkirin bê. Minaq wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser zîman ku wê mijare salixkîrinên bi zanînê re wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê weke di rengê gotînekê de jî wê weke refarans, armanc, kirde û hwd wê di wê de wê werîna lêkerkîrin û wê di wê rewşê de wê êdî wê ji wê were fahmkîrin. Di nava têtînan bi xuyî û tevgerî ên çandî de wê di wê rewşê de wê weke wê kîrin de wê di wê rengê de wê fêrbûnek bi wan wê weke ku wê hebê. Yan jî wê di rengê de wê, dema ku wê di rojek weke ya giring a weke newrozê de ku wê kurd wê çawa wê cil û bergên rengînê wê li xwe bikin wê di wê temenê de wê ew rengînîti wê weke pêjnek ku wê bi wê re wê were fahmkîrin. Lê wê ji wê her reng û kombinyonan rengan wê weke ku wê tiştîna wê ji me re wê bibêjê wê bi awayê li xwekîrinê, seknê û hwd jî wê tiştîna wê ji wê were fahmkîrin. Weki din wê di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, di rengê de wê, dema ku em di roja giring de wê gotînekê wê bibêjin ku ew wê weke 'li wê were' û an wê weke gotînek ku wê were gotin û wê 'li wê newê' ku wê di wê nûqteyê de wê karibê wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkîrin.

Di wê nûqteyê de wê, di rengê de wê, xuyê wê tiştêkê wê hertimî wê di wê rengê de wê weke ku mirov wê ji wê fahmbikê û ku ew ji me re dibêjê wê hebê. Minaq wê dema ku em serî li karekê didin bo xabatê wê

demê em cilna pak li xwe dikin û xwe bi bedil diadilênin û diçin. Wê demê wê ev rengê xwe bedilkirina me wê tiştekê wê ji me wê ji wê dîtbarîya me wê ji yên ku ew li me binerin wê tiştekê wê bide gotin. Ew wê di wê temenê de wê di rengê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku em bibêjin ku wê xuy wê weke qalibekê ser girtinî jî bê. Minaq em di wê nûqteyê de ew qalib wê dema ku em wê didina nîşandin wê tişta ku me da gotin wê weke tiştekê ku ew bi kodkirî û ew dihê gotin bê. Minaq em di dîmenekê xuyî de wê dikin ku em xwe weke bi zanîn bidina nîşandin. Lê em di rengê de wê piştî wê ku em wê di wê mijare ku me xwe ser wê re bi zanin da nîşandin weke bi zanîn û piştî wê bidina dîyarkirin weke nezanin wê levnekê. Yan jî derkeve li holê ku em nizanin wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê di nava rewşa qalibê de wê, di wê rengê de wê, mijare fahmkirina wê karibê wê di wê nûqteyê de wê bi aliyekê wê yê din jî wê li wê bihizirê bê. Xuyek dikarê bigûharê û an na bê? Di awayekê de ew dema ku me xwe weke zanin da nîşandin û ew derket li holê ku em weke ne bi zanin in û an bi zanin in wê di wê nûqteyê de wê çawa wê karibê wê di wê rengê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di rengê de wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê dema ku em bahsa têtîna xuyê wê bikin wê di rengê de wê têtîliya wê ya bi zêhnê re wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê li ser wê bisekinê bê. Lê ji aliyekê wê yê din ve jî wê mijare têtîna bi gotinê û hwd re wê, pêwîst bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di gotinê de wê, têtîna xuyî ku mirov wê werênê ser ziman wê di awayekê de wê mirov wê çawa di dîmenekê de wê karibê wê salixbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqteyê de wê, di gotinê de wê dema ku em wê li wê bihizirin wê di demên berê de jî wê weke têtînek ku wê di wê nûqteyê de wê were lê hizirkirin wê di nava gotinê û çawa tevgerînê de wê di ahengekê de wê aliyekê wê yê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Aliyê din ê duyem wê bi mijare têtîliya fahmkirinê û rengê wê bê. Minaq wê di rengê de wê, ji gotinekê wê çî wê bi xuyî wê karibê wê were fahmkirin. Em dema ku wê li gorî gotinekê nazik bin, xesas bin, dil zîz bin û hwd wê di wê temenê de wê di rengê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê nûqteyê de wê, dema ku em li ser gotinekê re wê bi wê re wê li wê bihizirê wê karibê wê ji du aliyan ve wê pêşî wê li wê bihizirê bê. Pêşî wê bi temenekê dîrokî, kevneşopî û hwd re wê werênê ser ziman bê. An jî wê di rengekê de wê xwediyê şêwayekê çawa ê weke êrf û adetan bê. Di wê rengê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Wê jî wê di wê nûqteyê de wê, di rengekê de wê gotinek ku wê di wê nûqteyê de wê dema ku em li ser wê têgîniya wê ya bi demîya wê ya berê re wê li wê bihizirê wê ji aliyekê ve wê bi wate û lêkera xwe re wê ji me re wê tiştêkê wê bibêjê. Lê wê di rewşa wê ya ku ew di wê de weke ku ew hatî gotin de wê di şêwayekê de wê weke ku wê karibê di rengekê de ew tiştêkkê din ew di dewama wê de wê bibêjê. Di awayekê de em dema ku em bi gotinekê wê didina pênasekirin ku em di şêwayekê de xwediyê têgînek weke ku em çî cilê xwe bixwe bikin. Çawa xwarinê bixwûn, çawa rabin û rûnihin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê pênasebikê ku wê mijare salixkirinên me yên bi zimanî wê ji wê aliyê ve wê, di dîmenekê de wê, di wê de wê têkiliyek bi kirdeyî û rengekê fahmkirinê ku wê bi xuyî wê bi wê re wê di awayekê de wê were fahmkirin wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de em di rewşa zimanekê û gotinên wê de wê di wê temenê de wê rewşên weke taqlidê bê, fêrbûnê weke bi reng û awayekê bê, têkilidaninê bê û hwd wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Pênasekirina hebûna dervî me a fîzîkî û di rengekê de wê salixkirinên me yên weke xweşik û ne xweşik, û hwd wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê. Di nava fahmkirinê de wê weke bi awayekê weke pênasekirina bi başî û nebaşiyê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku em wê fahmbikin bê. Wê baş û nebaş wê fahmkirina wê di aslê xwe de wê salixkirinek wê ya teybet a weke ku wê li gotinê jî wê weke dervî wê kirde û lêkera wê dervî wan wê şêwayekê din ê fahmkirinê ê weke morfolojîkî ku mirov wê ji wê têbigihê wê weke ku wê li wê bikê û an jî wê bide fahmkirin.

Di awayekê de wê di mijare salixkirin û dahûrkirinê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi hev re wê bibê. Di awayekê de

wê, dimijare têtînek zimanî de wê bi wê re wê salixkirin wê xwe di rengê de wê di çerçoveya wê fahmkirina wê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wekî din wê dema ku em bahsa têtîna dahûrkirinê wê bi wê re wê bikin wê dahûrkirin wê weke rewşek fahmkirinê a fahmkirinê ku wê karibê dîmenekê din ê fahmkirinê bi xwe re wê bide me. Xuy di rengê de wê di rengê fahmkirina xwe de wê di gotinê de wê dîmenekê darazî wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide me. Di nava gotinê de wê, wê tişt wê di rengê wê yê ku ew wê bi wê re wê bibê de wê, di rengê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Minaq em dema ku em bahsa kesekê kor dikin bi wê re ew kor wê çawa nebînê û an bi çi rengê wê bi gotinkirina wê rewşê wê bibê wê weke aliyekê wê yê teybet wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Mijare têtînekê de wê di rengê de wê di wê çerçoveyê de wê, rengê wê yê ku ew wê çawa wê ji wê were domandin wê bi wê re wê were ser ziman. Minaq em bahsa çînkirinê wê bikin wê di wê temenê de wê têtîna çînkirinê wê di ziman de wê weke têtînek ji hev cihêkirinê a pêşî ku wê bi fahmkirinekê wê were dîtin bê. Wekî din wê weke têtînek ku wê di demek dîrokê a piştî barokê de wê weke bi şêwayekê jîyanî û fêrsên wê yên fahmkirinê re wê xwe bide dîyarkirin. Wê dema ku wê bahsa çîna serdest û bindest wê were kirin wê bi xosletên wan û xuyên wan ku ew bi wê weke tevidgerihin wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di ziman de wê çawa wê hanîna ser ziman û an di rengê de wê şêwayê hanîna ser ziman wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Minaq wê mijare rengên vegotinekê wê weke tam û an ne tam hanina wê ya ser ziman û hwd wê di wê nûqtayê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Yan jî wê di rengê din de wê mijare salixkirinên me yên bi rewşekê ku ew çawa bê wê, di wê nûqtayê de wê weke bi dîmenê wê yê ku ew dihê fahmkirin re wê karibê wê werênê ser ziman. Di serdema navîn û an demên wê yên berê de em dema ku em bineterek nivîskî wê dixwênin wê di wê de wê çawa wê rengê jîyanê û bi xosletên wê, şêwayên wê yên di wê demê de ên bi hizirkirinê, encamên ku ew lê hatina ghiştin wê bi wê re wê were fahmkirin û wê li ser wê were sekin in. Wekî din wê dahûrkirina rewşên weke yên bineterên nivîskî ji aliyê têtînen weke yên xuyî û hwd ve wê di wê rengê de wê dîmenekê din ê teybet jî wê di mijare fahmkirinê de wê karibê wê di rengê de wê bide dîyarkirin.

Di nivîsandinekê wê dema ku wê bahsa kesekê ku ew iteatkar bê û an ne iteatkar bê wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê

yê ku mirov wê karibê wê direngê de wê li wê bihizirê bê. An jî wê di vegotinekê de wê kesek bi rengê jîyane xwe wê çawa wê tevgerihê û wê çawa nêzîkî mirovan bibê û wê hilde li dest û hwd wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de û di wê rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Wekî din wê weke wan aliyan wê aliyên din jî wê bi rengê fahmkirinên me re wê xwe bidina dîyarkirin. Em dema ku em nêzîkatiyekê wê li kesekê weke bi başî û an nebaşî bê, nazîkî û an ne nazîkî bê, rewşek weke bi hêstiyarî bê û an ne bi hêstiyarî û hwd bê wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê nêzîkatiyek xûyê re wê di rengê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirinê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bibêjê ku wê, di her demê de wê di rengê de wê bi kesekê re wê, çawa wê li xwe serwer bê û an neserwer bê û an bi zane bê û ne bi zanebê wê di wê rengê de wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê, di şêwayekê de wê weke xuyekê me yê giring wê bi fahmkirinên me re bê û an bi kirinên me re bê em dikin ku em hertimî bigihijina ya baştirin. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê dişêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di awayekê de wê bi gotinê wê minaq wê weke aliyekê wê yê giring wê ew wê derkeve li pêş wê xosletên ziman ên hûrûkûr ew di wê nûqteyê de wan kifşbikê û direngê de wan werênê ser ziman bê. Di mijarekê û fahmkirina wê de wê bi çî rengê wê nêz bibê? Bi hêstiyarî û an weke ku wê werênê ser ziman wê bi mantiqî û hwd bê? Di awayekê de wê çawa tevgerîn û fahmkirin û an fêrbûnên xwe wê li wan wê bihoyê û hwd wê weke aliyekê wê yê wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman bê. Minaq wê, di wê nûqteyê de wê, di jîyane me de wê weke zaro û an mazin wê bendewariyên me û an ji me wê di wê nûqteyê de wê karibin hinek tiştan bi xuyî ji me re vebêjin. Ev wê di wê nûqteyê de wê, çawa wê, tevdiogerihê û wê dihênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê werênê ser ziman. Xuy wê di rengê de wê çawa û di çî rengê de ku mirov wê bikê wê di şêwayekê de wê weke ku wê hinek tiştên ku ew bi fahmkirinê wê ji me re wê bibêjê wê hebê. Minaq têgînên weke yên çandî wê karibê di wê nûqteyê de wê bibîrbikê. Wê di rengê de wê weke bi darazî wê restên çawa tevgerînê wê bibêjin.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê bibêjê ku wê di miajre fêrbûnên me de wê, ji aliyekê ve wê, aliyekê wê yê ku ew bi zêhnî û ji bûyina me ku wê çawa wê bi xûyî wê bibin wê di awayekê de wê karibê wê xwe bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve wê bi mijare fêrbûnên me û bi çerçoveyek hişmendî û hwd re wê ji me wê çawa wê piştî ku em dibin bi wê re weke wê hebin wê di wê nûqtayê de wê karibê di dewama wê de wê hinekê din li ser wê bisekinê bê.

Di dewama wê de wê dema ku em mijare têtîna bertekê û şîyarîya li wê re wê di karê wê li ser wê bisekinê. Chomsky li ser têtîna Skinner a «verbal behavior» wê ji hinek aliyan ve wê li ser wê bisekinê û rewşa şîyarîyên fizîkî ên ji derve wê, di mijare têtîna hebûna organîsmayê de wê, di dîmenekê de wê bixwezê wê hilde li dest. Di dîmenekê kinasî de chomsky wê di navende axiftinê de wê, çawa wê, rewşa xuyê wê karibê were kifşkirin û an na wê, di wê nûqtayê de wê, di şîroveya xwe li ser têtîna skinner de wê, di wê de wê werênê ser ziman ku «heta ku ew axiftin nebê wê newê zanin ku ew xuya têtînî (bi gotinî) emê nizanibin ku ew çi ya, ber ku heta ku ew bersiv newê dayin wê ew şîyarîyên bi derfet wê çi bin wê mirov wê nikaribê wê zanibê.» Di wê nûqtayê de wê, di rewşa wê de wê, têtîliya têtîna xuyê û ragihandina wê re wê têtîliya wê dênê û wê werênê ser ziman.

Li vir wê, di aslê xwe de wê, Chomsky wê, rastiyekê wê ji hebûnê û rewşa wê ya organîsmiyî wê, weke ku wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, rewşa xuyê û bi şîyarîyên wê ku em ji wê fahmbikin emê nikaribin dervî wê di rengekê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. An jî bê wê çawa wê karibê ew were fahmkirin û ew were ser ziman?

Di awayekê din de jî wê dikarê wê didewama wê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di têtîna di bin bandûra tişteke din de' ku mirov wê li wê bihizirê wê, di rewşa têtînek teybet de wê şîyarîyê ku mirov wê, di awayekê de wê, bikê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Chomsky wê di mijarîya ji bûjenên komplike de wê, di awayekê de wê têtîna weke nebûyina wê de wê di rengekê de wê bixwezê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê, li ser bisekinê û wê werênê ser ziman. Yan jî wê weke ku wê chomsky wê bipirsê wê, şîyarîyek wê karibê weke di bin sehêta hevalekê wî de weke mînaqek teybet bê? Di mijare şîyarîyekê de wê, ji xosletê li hebûnê wê karibê wê şîyarîyê wê bi wê re wê bide kirin. Li vir wê di dema ku mirov wê li wê nûqtaya wê dihizirê wê weke ku wê, rewşek ji aliyê têtîna wê ve wê, ji

nûqteyek ne rast weke nêzî hebûnê wê were nêzîkkirin wê renekê fahmkirinê wê bi mirov re wê karibê bide çêkirin. Di wê nûqteyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku mijare organismayê wê di çerçoveyek navendî de wê, xwediiyê rewşekê heyinê bê. Di şewayekê de wê, çawa wê were fahmkirin wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê, pênasikirina bertekê wê weke aliyekê wê yê bi xuyî ku wê di gotinê de wê li ser wê were sekin in bê. Ji têtîna skinner a rengê hildana li dest a bi têtîna 'bersivê' re wê, chomsky wê, şîroveyekê di wê rengê de wê bikê. «Yekîneya tevgera devkî bi fonksiyonel wekî çînek bersivên darêjkên naskirî yên ku bi yek an çend guhêrbarên sehête ve girêdayî ye dihê pênasê kirin bê. Rêbazek nehatiye pêşniyar kirin ku diyar bike ka guhêrbarên sehête di rewşek taybetî de çi ne, çend yekîneyên weha diqewimin, an sînorên wan li ku derê di bersiva tevahî de ne. Hewldanek nehatiye kirin ku destnîşan bike ka çiqas an çi cûre wekhevî di darêjk an sehête de hewce ye ku du bûyerên laşî wekî mînaqên heman kiryarê bêne hesibandin. Bi kortasî, her kesê ku rêbazek ji bo danasîna tevgerê pêşniyar dike, bersivên pirsên herî bingehîn ên ku divê werin pirsîn nayên pêşkêş kirin.» Di dewama wê de chomsky wê dihênê ser ziiman ku wê 'skinner wê' di ya girtina di navende lebratuwarê a weke ekstraplasyonê' re bi sînor dikê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê girtinekê wê li gorî pêvajoyek ceribandinê ku wê hilde li dest wê, di wê rengê de wê, li ser wê bisekinê.

«Skinner "hêza bersivê (an bertekê)" wekî daneya bingehîn destnîşan dike, ku di dahûra wî ya fonksiyonel de guhêrbara bingehîn a girêdayî ye. Di azmûna pêçandina rokê de, hêza bersivdanê di dema qutkirinê de li gorî rêjeya belavbûnê dihê destnîşankirin. Skinner diyar dikê ku ev "tenê daneya ku di bin şert û mercên têtîkildar ên "pêvajoya fêrbûnê" de bi girîngî û di rêya bendewariyê de diguhezîne." Di pirtûka di bin çavan de, hêza reaksiyonê wekî "derfeta belavbûnê ("difüzyon potansiyel")" tê pênasê kirin. Ev pênasê ji objektîvîteyê rehetiyek peyda dike, lê dema ku em mijarê ji nêz ve lêkolîn dikin ev zû wînda dibe. Peyva derfetê ji bo Skinner di vê pirtûkê de xwedî wateyek pir nezêlal e. Ji hêlekê ve dihê gotin ku "birhanên me yên li ser tevkeriya her guhêrbar ji hêza reaksiyonê re tenê li ser çavdêriya frekansan in." Di heman demê de dixuye ku frekans pîvanek hêzê ya pirr xapînok e ji ber ku, mînaqî, frekansa bersivê "dibe ku di serî de ji frekansa ku guhêrbarên sehête pê re çêdibin ve were veqetandin.»

Di mijare xuyekê de wê, di awayekê de aliyên wê yên sehêbar û di şewayekê de wê, rewşên têkilidarî wê di wê nûqtayê de wê weke hinek aliyên wê yên teybet wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê nûqtaya ku wê Chomsky wê li ser wê bisekinê ku ew wê çawa wê weke ne dîyar bê ku ew bi ya 'derve' ku ew dihê dîyarkirin wê çawa wê karibê wê were fahmkirin bê. Ew wê weke nûqtayek ne dîyar wê di wê nûqtayê de wê werênê ser ziman.

Li vir wê pêşek û an bergirên wê de wê, mijare gûharînê wê çawa wê bibê wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de wê, Chomsky wê dihênê ser ziman Skinner 'wê bergir wê bi hev re wê ne di nava vegûharinekê de bin' wê werênê ser ziman. Lê di wê nûqtayê de wê di rewşên ragihandinekê de wê ji nitelike wê bigirê û heta şêwa û kirde û lêkerên wê hemû wê weke aliyên ku wê di wê çerçoveyê de wê karibin werina hildan li dest bin.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare dahata dahûra funksyonî ku ew wê weke aliyekê wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê werênê ser ziman ku ew wê 'têr dibînê' bê.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din wê mijare pênasekirinê û têkiliya wê ya fahmkirinê de wê, şîroveyek organismaniya û hebûnê di çavkaniya wê de wê, chomsky wê ji aliyê ve wê balê bikişênê li ser wê. Di wê nûqtayê de wê aliyên wê yên weke bi xuy û bertekê û hwd de wê, pêvajoyên wê yên bûyinê û peresandinê wê ji xwe wê weke aliyna wê yên din bin ku em wê di wê temen de wê balê bikişênina li ser wê. Di wê nûqtayê de wê baş bê ku em di dewama wê de wê ji ragihandina chomsky a li ser mijarê û wê nûqtayê wê bidomê nin.

«Ev şîrove bi awayê ku Skinner têtgînên derfet û hêzê bikar dîhêne bi tevahî rastdar e. Ji bo ku tenê mînaqek bide, Skinner pêvajoya pejirandina îdfayek di zanistê de wekî "hilberandina guhêrbarên zêde ji bo zêdekirina derfeta (îhtîmala) wê" û, bi gelemperî, hêza wê binav dike. Ger em vê pêşniyarê rast bigrin dest, asta verastkirina îddîyayek zanistî dikare wekî fonksiyonek hêsan a bilindbûn, deng, û frekansa ku pê tê ragihandin were pîvandî, û prosedurek gelemperî ji bo zêdekirina asta verastkirinê dê bibe, ji bo mînaq, ji bo perwerdekirina mîtralyozan li ser girseyên mezin ên ku ferman dane ku ew biqîrin. Nîşanek çêtir a ku dibê ku Skinner li vir tê çî wateyê ev e ku ew, wekî mînaqek, çawa teoriya peresînê tê pejirandin vedibêje. Ev "koma yekane ya bersivên devkî ... ji hêla cûrbecûr a strukturên li ser bingeha bersivên devkî yên di erdnîgarî, paleontolojî, genetîk û hwd de maqûltir dihê zêdekirin." Guman tune ku

di vê çarçoveyê de divê em têtînen hêz û derfetê wekî ravekirinên biwêjên nastir ên wekî "baweriya rastdar" an "îddîakirina destûrdar" an tiştêk wusa şîrove bikin. Dibe ku dişîbihe dema ku em dixwînin ku "pirtûkbûna çalakiya bi bandûr ya ku em jê re dibêjin 'baweriya' ya guhdaran vedibêje" an ku "baweriya me ya bi tiştê ku kesek ji me re dibêje bi heman rengî fonksiyonek e, an jî bi ya me re yek e. meyla ku li ser teşwîqên devkî yên ku ew pêşkêş dike tevbigere." (Bi wê) azadiya şîrovekirinê dihê hêvî kirin.»

Di dewama wê de wê mijare têtînen weke bi têtîhên «şîyariyê», «sehêtê» û «hêzê» ku wê werênina ser ziman wê, weke aliyên ku wê, bi awayekê wê weke xwe sipartina dahatên wan ê vegotina wê weke şêwayekê salixkirina xuyê wê skinner wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, ev weke aliyekê wê yê ku wê li ser dahatên di navenda lebratuarê de wê çawa wê, salixkirinekê di awayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman wê li ser wê bisekinê. Di wê nûqtayê de ev wê li gorî Chomsky wê ti ked û tevkarîya wan ji pêjên naskirî ên zêhnî û şêwayên wan ti bûjeniyê wê tevli wê nekê re wê, şîrovebikê.

Weke aliyekê wê yê din wê karibê di dewama wê de wê li ser mijare têtîna 'pêvajoya xortkirinê (reinforcement process) ' bikê, di wê nûqtayê de wê di serî de wê ji ya ku wê were fahmkirin wê ew bê ku wê şîyarîyek bi şîyarîya din re di hevdemekê de ku ew bibê wê were fahmkirin. Di wê nûqtayê de wê mijare şîyarîyan ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê, di pêvajoya wê ya bûyinê de wê hinek şîyarî wê hilberêkê wê biafirênin û hinek jî wê ne afirênin. Li gorî wê jî wê ji aliyekê din ve wê weke aliyekê ku wê bi têtîna pêvajoya xortbûnê û an xortnebûnê re wê di rengekê de wê karibê wê were lê hizirkirin û fahmkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê di dewama wê de wê karibê wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke di çînikirinê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Li vir wê di dewama wê de wê weke nûqtayek ku wê chomsky wê li ser têtîna skinner re wê bi rexneyî wê hilde li dest wê têtînek bi rêgezî a weke 'destûra hoyandinê' ku ew wê pênasêbikê ku wê dema ku wê şîyarîyek bû û bi girtina wê û an dîtina re ew gihişt tîrîtiyekê wê di wê de wê ew wê werênê ser ziman de wê li ser wê bisekinê. Li vir wê, di rengekê de wê, chomsky wê kirpendinê wê bikê ku wê, xortkirin çendî ku ew hat û pêşket û bû wê, rewşek totolojîkî wê bibê. Lê li vir wê dema ku wê were ser têtîna skinner ew wê, mijare têtîna fahmkirinê ku ew wê bi xuygûharînê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Weki din wê

bertekên zimanî wê weke aliyekê wê yê din ê ku wê were hanîn li ser ziman wê di dewama wê de wê bibê.

Di aslê xwe de wê di wê nûqtayê de wê mijare salixkirinê wê di wê çerçoveyê de wê, aliyekê ku wê chomsky wê bi mafdarî wê şîrovebikê wê xwe di wê nûqtayê de wê bi têgiha skinner re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê fêrsek fahmkirinê di wê dîmenê bi bertekên zimanî û an gûharînên wê û hwd re ku wê werênê ser ziman jî wê di renekê de wê weke rewşek bêtemen wê ji aliyekê ve wê xwe di dîmenê fahmkirinê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê dema ku em rewşa hebûnê weke organîsmayekê wê li wê bihizirin û wê rewşa wê ya girtinê û fêrsa girtinê bi temenê xêvî û hwd re wê li wê bihizirin wê demê wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Ev ali wê, weke aliyekê bi ya temenê hundurîn û fahmkirina ji wê re wê di dîmenekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Skinner di rastiyê de wê dîmenê ku wê chomsky wê rexnedikê ku em wê ji aliyekê din ve wê fahmbikin wê dîmenekê mekanîkî ê weke descertes wê dihênê ser ziman wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de descertes ku wê hebûnê wê weke mekanîkî wê weke makineyekê wê li wê bihizirê û wê di wê nûqtayê de wê hinek şêwayên şîroveyan wê werênê ser ziman. Em mijare bertekên araboka leyistika zarokê wê li berçav bigirin. Ew wê ne zindî bê. Wê dema ku ew çendî zaro wê, dest lêda û wê bi kijan aliyê ve wê da wê herê. Wê di wê temenê de wê arabok wê ne bi wînek ku ew xwediyê wê ya ew wê dikê wê karibê wê fahmbikê. Lê ew wê di rewşek bi fahmkirina ji mejiyê zaroyê ku ew di xwe de wê tefkir dikê wê di wê nûqtayê de wê bikê. Wê demê wê mijare arabokê wê weke makineyekê wê hizirkirina wê ku em wê li wê bihizirin wê di çerçoveya têgîna skinner de wê weke ku ew arabok bi serê xwe wê tevgerê wê bide dîyarkirin wê di fêrsek fahmkirinê de wê, bibê. Ti tişt bê hebûna mejiyek ku ew ji wê referansên ragihandinê û bi wê dana dîyarkirinê ku ew di wê de nebê wê nikaribê wê bertekê wê di renekê de wê di xwe de wê bide dîyarkirin. Wê demê ev wê weke aliyekê wê yê giring ê ku em bi wê re wê di dewama wê de wê fahmbikin û wê karibin wê werênina ser ziman bê. Di wê nûqtayê de wê mijare şîyariyê û bi wê xortbûnek ku ew wê bibê wê di renekê de wê weke pêwîstiya wê ya şîyariyek weke dikarê wê salixbikê re wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê di awayekê bi xuy û fêrbûnê de wê di wê nûqtayê de wê, li wê hizirkirina wê, ku em wê weke tîkiliyek fahmkirinê bi nava

wan aliyan re wê fahmbikin wê demê wê weke pêwîstîya aliyekê sêyem wê di wê de wê weke ku wê hebê. Ew jî wê ew şîyarîya ku ew dikê ku ew bi wê fêrsa ku ew wê karibê wê derkbikê û an ew xwediyê temenekê ku ew wê di wê temenê de wê bi mijare hebûnê ve wê girêdayî wê kaeribê wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê di dewama wê de wê chomsky mijarên weke mînaqên xortkirinê ku wê skinner wê bide wê di rengekê de wê li ser wan bisekinê. Weke kesek xwe bixwe re diaxifê û an zaroyek wê dema ku wê trawmeyek wê bijî wê di wê de wê xortinek wê weke bi 'otomatîkî' wê çêbibê wê di rengekê de wê bikirpênê. Di awayekê de wê di rengekê de wê, mijare kifşkirinên zaroyê wê di rengekê de wê bi dengên ku ew ji derve digirê û bi wan di xwe de wê xortbûnekê wê bikê wê, bi wê re wê di dîmenekê de wê weke ku wê li wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê di rengekê de wê di mijare xortkirinê de wê di dewama wê de wê gotina 'heman dengê wê xortkirinê' ku wê werênê ser ziman. Lê di wê nûqtayê de wê mijare heman dengê wê xortkirina wê di wê nûqtayê de wê ew wê bibê?

Di wê çerçoveyê de wê pirsê wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê nûqtayê de wê weke pêwîst bê ku mirov wê karibê wê bikê bê. Wê demê di wê nûqtayê de wê fektora aliyê hundurin û ji temen ve wê ewn bingihê ku ew bi wê heya wê li ser temenekê weke cerbîner ê empirîkî wê di rengekê de wê weke ku wê were redkirin. Ti heyin û rewşên weke bi aqil mirov nikaribê bêî şûnpêya wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Wekê aliyekê wê yê din jî wê di hizrekê de wê, aliyê kûrbûna wê bi wê şûnpêya wê û an dîroka wê re wê hebê. Aliyê din wê bi berfirehiya wê re wê weke bi darêjkî wê hatina wê ya berhev wê weke bi têgînek hipotezî û an hevgyrtinek sentezî û hwd re wê karibê wê di dewama wê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê, mijare hizirkirinê wê di rengekê de wê, ew ya ku wê têtîliya wê bi xuyê re wê hebê û wê di wê nûqtayê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare têtîliya hizir û xuyê wê, di wê nûqtayê de wê ji wê temenê ve wê, têtîliyêk wê ya zêhnî a ku ew wê bi wê re wê di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê bibê.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare hizirkirinê wê bi serê xwe û ji girêdanên xwe qût wê nebê û wê nikaribê ew li wê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê weke aliyekê

wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê, di şewayekê de wê, di mijare hizirkirinê de wê bi gotin û xiyalkirinê re wê dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê weke çerçoveya wê xortkirinê wê di rengê de wê were lê hizirkirin.

Di awayekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên bi têtîna wê, di wê rengê de wê, weke fêrsna fahmkirinê bin. Wê di wê nûqtayê de wê weke têtîna ku mirov wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê heta ku ew têtîna bû ideayek wê piştî wê êdî wê fêrsên hizirkirinê wê di rengê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bibin. Di wê nûqtayê de wê di hizirkirinê de wê mantiqê hizirkirinê ê weke di nava hipotezan de wê levkirinê wê bikê wê bi wê re wê di rengê de wê di mejî de wê bikê. Ev wê, di nava têtînek weke ku em bi başî li wê dihizirin de em nikarin bi dîmenek nebaş wê li wê bihizirin. Di wê nûqtayê de wê ew wê li me bi vacî newê. Di wê nûqtayê de wê di nava hipoteza hizirkirinê û rewşa bi dîmenkirinên wê re wê di wê rengê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê bibê. Lê di wê hipotezê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, ew levkirina nava hizrê û çerçoveya vacî ku mirov wê li wê dihizirê wê ew wê çawa wê xwediyê rewşek weke ya bi fahmkirina wê re wê xwe bide dîyarkiriin. Di wê nûqtayê de wê gotina fahmkirinê wê bi du wateyên bingihîn wê karibê wê fahmbikê. Aliyê pêşî wê di nava wê têtîna hipoteza hizrê û salixkirinên wê yên bi levkirinên weke bi dîmen û hwd ku ew bi wê re wê were kirin bê. Aliyê din jî wê di nava rewşa ragihandinê de ku wê bi wê re wê di ahengekê de wê çawa wê were ser ziman bê.

Di hipoteza hizirkirinê de wê weke ya xortkirinê wê derkeve li pêş ku wê, di dewama wê de wê li wê were li ser sekin in. Li jor me hinekê ew bi gotin kir. Lê li vir wê weke di dewama wê de wê karibê wê hinekê din wê li ser wê bê sekin in. Minaq wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare bihîstinê, dîtîna, û hwd wê weke aliyên ku em dikarin wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirin bin.

Ya ku wê bi dîtîna û an bihîstinê wê weke helbestekê wê di wê nûqtayê de wê, bi tîrîtîya wê xortkirinê re wê di rengê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê were kirpendin bê. Di rengê de wê dema ku mirov wê, di şewayekê de wê weke bi pêvajoya fêrbûnê re wê di rengê de wê li ser wê bisekinê. Wê dema ku em dikin ku em fêrî tiştê bibin wê di awayekê de wê, ev wê, weke pêvajoyek ku wê di rengê de wê xwe bi tîrîtîyek bi xortbûnê re wê di rengê de wê bide dîyarkirin. Yan jî wê

weke rewşek ku em di wê temenê de wê di awayekê de wê, weke di hisandinekê de û an di gûhdarkirinekê de wê, yê dihişênê wê bi wê hisandina xwe re wê xwe di wê de wê weke bigihênê li tîrîtiyekê ku ew di wê temenê de wê ew wê xortbûnê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di mijare têngîna xuyên gotinî de wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, ya ku ew dihê hisandin wê di şêwayekê de wê weke bi temenekê bi tîrîtiyê re wê weke ku wê bibê wê were kirpendin. Li vir wê di pêvajoya hizirkirinê de wê ev wê, di rewşa weke bi rewşek rasyonelibûyî a ku mirov wê bi wê re wê tevbigerihe û an wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mirov wê hinekê li ser wê bisekinê bê. Di mijare tîrîtiya bi rewşa fêrbûnê re wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê mijare lê xortbûnê û an tîrîtiyê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê wê hinekê li ser wê bisekinê bê. Di şêwayekê de wê, dema ku wê tîrîtiyek di gotinê de wê çêbû wê di wê temenê de wê karibê wê di awayekê de wê weke bi tenê wê bi ragihandina ji gûhdarvanan re wê, ew wê tîrîti wê karibê were çêkirin. Di awayekê de wê di nava pêvajoyên xwandinê de jî wê dema ku mirov wê xwandinekê wê dikê wê bi wê re wê weke ku wê rewşek wê bi wê re wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin. Di rewşekê de wê, ev wê tenê wê bi li yê gûhdardikê bi ragihandinekê re wê karibê ew tîrîti werekirin? Di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, di wê nûqtayê de wê tenê wê bi wê re wê, di rengekê de wê nikaribê wê ji aliyê tenê ya hatî ragihandin ve wê di rengekê de wê bi tenê wê fahmbikê. Di wê nûqtayê de wê ji xwe wê, nikaribê were gotin ku ew wê ti bertekê wê ji aliyê xwe ve wê nedê dîyarkirin ku ew wê tîrîtiyê û fahmkirinê bi wê re wê bikê.

Di awayekê de wê, rewşa tîrîtiyê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê nûqtayê de wê, bi awayekê wê weke bi fêrsek fahmkirinê a ku wê li wê mêyla wê ku ew wê xwe bide dîyarkirin re wê weke ku wê bibê. Di dewama wê de wê, dema ku em hêj yekê dikin, an jî weke ji aliyekê din ve hêj pirtûkekê dikin û wê dixwênin di wê nûqtayekê de wê bi têngînî wê hink fêrsên bi fahmkirinê û an peyamên wê weke ku wê li me wê werin. Di wê temenê de wê, di hinek levkiran û encama wan de wê xwe di wê de wê bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê hêsta hêskirinê û têngîna tîrîtiyê wê di wê nûqtayê de wê têkiiyek wan a bi awayekê wê bi hev re wê hebê.

Li vir ew tîrîti (reinforcement) wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê bi têrî ku ew wê di wê de wê, bibê bê. Lê di wê nûqtayê de wê têrî wê, ne

di rewşek ku ew wê di pêvajoyek ku wê tenê weke yekali wê bibê û wê tenê wê bi ragihandinek ji derve wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê aliyên wê yên ku wê bi têngîna bertekê û hwd re wê ji aliyê yên gûhdardikê ve ku wê di şewayekê de wê, ji aliyên hin fêrsên ku ew bi wê bersivê weke di xwe de dida wan weke minaq bi xiyalkirinê û hwd re wê, karibê wê ji aliyekê ve wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê rewşa xiyalkirinê a li ser têngînekê re wê aliyekê wê yê wê yê tîrîtî û an têtîyê wê bi wê re wê di şewayekê de wê hebê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Yan jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê rewşa salixkirinê me yên bi têngînî weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Lê di aslê xwe de em dikarin wê ji aliyekê ve wê werênina ser ziman ku em ji kijan aliyê ve wê têngîna tîrîtîyê wê di wê rengê de wê bi aliyekê wê werênina ser ziman jî wê dema ku em pêvajoyên fahmkirinê ên ji aliyê yê gûhdarvan ve li berçav derbas dikin wê weke ku wê weke gotina razber wê di meji de wê bimênê. Di wê nûqtayê de wê rewşên ku em bi wê re wê di rengekê de wê werênina ser ziman wê ji aliyekê ve wê, weke rewşên ku em bi aqil û hişek sentetikî wê dikin û ev dikarê wusa bê û an ne wusa jî bê.

Di encama wê têngîna weke ya tîrîtîyê de gotinên weke rewşên lêhatinê, levkirinê, rewş, xwestek, acibandin, xiyalkirinê û hwd wê weke gotinna ku wê, di rengekê de wê bi gotinî û têngînek xuyî re wê dîmenekê fahmkirinê wê karibin bidina me. Lê di pêvajoyên fahmkirinên wan gotinan de wê ji aliyekê ve wê hinek makanismayên fahmkirinê ên hundurîn wê hebin û ev tenê bi awayekê wê weke tenê bi ragihandinekê ku wê di mirov de wê rûbidin wê nebin. Di mijare hêjkirinê de wê têtîliyê bi fahmkirinê a di temenê wê de wê di levkirinê weke bi xwestek, hêst, xiyal, naskirin û hwd re wê di wê de wê hebin.

Wê dema ku em wan aliyên wê li berçav negirin bi aliyên weke ku mirov wê di hundurê xwe de wê xwediyê wê ya wê, demê wê di wê nûqtayê de wê, di şewayekê de wê, weke kêmesiyek di fahmkirinê de wê bi çerçoveya wê fahmkirinê re wê xwe bide dîyarkirin.

Yan jî wê di rewşek weke ya afrînerîya mirov de wê karibê wê li wê bihizirê ku wê çawa weke têngînek ku wê di wê nûqtayê de wê, weke bi têtîyê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Lê pêvajoya bi gotina afrîneriyê re wê weke yên din wê bi zêdeyî di rengekê de wê weke aliyekê wê yê girîng wê, bi kûrahiya fahmkirinê re wê hinek aliyên wê hebin. Di awayekê de wê di nava gotinê de wê di wê nûqtayê de wê di

awayekê de wê têkiliya nava gotinê di temenekê levkir de wê danîn û bi wê re wê gihiştina fahmkirinekê wê ne tenê wê weke bi têtînek gotinê a ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di rewşa derûnvanekê terapist de wê dema ku ew gotinê wê dibêjê û li ser wan gotinên ku ew dihênê ser ziman re wê, xwe baş û an nebaş wê hîsbikê û an jî hinek rengên din ên bi bertekê wê bide dîyarkirin wê weke aliyên ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê ya ku ew ji derûnvan wê weke wê were hêvî kirin ku wê çawa wê di rewşa rasthatinekê de û an di awayekê de wê weke bi têtînek ceribandîne û çavdêriyê re ku wê were ser ziman re wê, di renekê de wê, li wê were lê hizirkirin.

Di wê rewşa derûnvan de wê gotinên ku ew wê werênê ser ziman wê di mijare têkiliya bi bertekê û xuyê re wê çawa wê were danin wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê fahmbikê bê. Di wê nûqtayê de wê, di renekê de wê, di aslê xwe de wê mijare rewşa fêrbûnê wê di wê nûqtayê de wê bi awayekê wê xwe bide dîyarkirin ku mirov wê li ser wê bisekinê. Di mijare fêrbûnê de wê, çawa wê karibê wê tenê wê bi têtînek tîrîtiyê û an ya weke tevgerên hoyandinê ên weke ji derve lê hoyandinê re wê karibê wê fahmbikê? Di aslê xwe de wê, dema ku em ji wê aliyê ve wê li wê binerê wê mijare têtîna xuyê wê di çerçoveya têtîna gotinê de wê weke ku wê chomsky jî wê bikê wê weke pêwîst bê ku mirov wê bikê berlêpîrsînê. Ev gotin wê nikaribê were wê wateyê ku em rewşa têtîna xuyê û heyina wê, red dikin. Ev wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê were fahmkirin ew çawa ne li ser temenekê hoyandinê re wê mijare fêrbûnê wê weke bi dîroka mirovatîyê re wê, bibê bê. Ji hev fêrbûn wê, weke gelek civaknas jî wê li ser wê bisekin in wê weke xosletekê ku wê di wê de wê, xuy jî wê werina fahmkirin bin. Lê wê dikarê wê di renekê de wê werênê ser ziman ku ew xuy wê, di awayekê de wê, bingihekê wan yê bi hiş nebê wê di renekê de wê nikaribê wê şewayekê de wê bi wê re wê karibê weke têtînek bi fahmkirinê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê demê em vê têtîna xwe wê dikarin wê hinekê din wê berfireh bikin. Di rewşa zindiyên weke nahizirin de ew fêrbûna wan ku ew dibê wê, çawa wê bi wê re wê karibê wê bi xuy, alimandinê û hwd re wê fahmbikê? Di wê nûqtayê de wê aliyên ku ew temenê wê diafirênin ku ew nebin wê ji xwe ew temen û fêrbûn bi alimandinê û xuyê wê nebê. Di wê nûqtayê de wê ya ku wê weke hoyandinekê ku wê bi têtînen weke 'sayê pavlov' û hwd re wê werênê ser ziman jî wê tenê di xuyekê de li wê bihoyandinê zêdetirî wê di wê de wê bi bingihê ku ew

heya re wê karibê wê fahmbikê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê, di mijare xuyê û tîrîtîya wê de wê di dewama wê de wê hinek aliyên wê yên din jî ên ku mirov karibê wê werênê ser ziman wê hebin. Minaq wê di wê temenê de wê têngîna tîrîtîyê wê wateya wê çi bê? An jî wê tiştêkê wê di pêvajoya fêrbûnê de wê li ser hev wê dúbarekirinê, zêde lê nerînê, pirr zêde ragihandinê û hwd re bê? Di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman wê xuy wê ne weke zindiyek ku ew xwe bi xwe fêr bibê bê. Divê ku mirov wê di temenê wê de wê pêvajoyek fahmkirinê a zêhnî ku ew xwe di sipêrê wê û di wê de ew fêrbûna xwe wê dikê wê karibê wê werênê ser ziman.

Aliyekê din jî ez dixwezim bi têngîna xêvê ve girêdayî wê werênîma ser ziman. Ew jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê wê, xêv wê, weke çerçoveyek di wê de a girtinê bê. Wê dema ku mirov wê tiştêkê wê girt wê ne tenê li ser têngînek wateyî re wê li ser bingihêkê gotinê ê bi xêvkirîna re ku wê, di şewayekê de wê weke kodkirinê wê dikê wê karibê wê rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ev wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare xêvê û gotinê û xêvê wê dema ku em mijare xêvê û hişmendîya wê bi rewşa wê re wê ji holê rakin wê weke ku ew gotin wê nebê. Yan jî ew tevgerên ku em wê dibînin weke xuyê û hwd wê, ew wê, di çerçoveyek pêjnî a weke hiş de wê nebê.

Wê demê wê di wê temenê de wê fêrsa fahmkirinê wê xwe di wê rengê de wê bi wê re wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di nava gotinê de wê fêrsa têrîtî û an tîrîtîya bi gotinê re wê, di rengekê de wê zanina wê, ku em wê dikin wê dikarin ji wê aliyê ve wê bi du aliyên wê di serî de wê fahmbikin. Aliyê pêşî wê di rengekê de wê bi mijare weke şîyarîya xêvî û hwd re wê karibê wê di rengekê de wê bîna ser ziman. Di wê aliyê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê rewşa weke di hiş de hiştinê wê karibê wê fahmbikê. Di hiş de hiştinê wê bi wê temenê xêvî wê aliyekê wê yê bi fahmkirinê û hişê xêvî wê weke jiberkirinê di xwe de wê bide biriqandin. Lê wê bi tememî wê bi têngîna jiberkirinê wê hanîna ser ziman wê di zane min de wê şaş bê. Di awayekê de wê jiberkirin wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê, dervî hiş wê weke rewşek alimandinê jî bê wê di dîmenekê de wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Wê demê wê navaroka wê çi di wê de wê hebê wê weke ku wê ji wê zêdetirî

wê bi gotinîya wê re wê di rengekê de wê weke ku wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê rewşê de wê demê derketina li dervî wê rewşê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi wê re wê kifşdikê bê. Di mijare fahmkirinê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê dîtin wê di xwe de wê bîr û hişê wê bi hev re wê di rengekê de wê bihawênê. Wê demê wê, ew rewşên weke bi xiyalkirinê a bi gotinê û fêrsên weke yên bêriyê, kelecane, hêskirinê û hwd wê di wê çerçoveyê de wê weke encama wê xwe bidina dîyarkirin. Em dema ku em bahsa tîrîtîyekê wê bikin wê demê di wê temenê xêvî de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û di dewama wê de wê, tenê wê xuy û rewşên weke wê ên dervî bi tevgerî û hwd wê tenê û tenê wê weke hinek encamên wê bin ku wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bidina dîyarkirin.

Di mijare tégîna xuy û xêvê de wê demê wê aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê nûqtayê de wê, bi temenê hundurîn re wê hilde li dest wê hebê. Xuy wê di xêvê de wê wateyên wê di wê rengê de wê hebin. Wê hem bi xwe bi xwe re û hem jî wê bi ya derve ku ew ji derve bi yên din weke bi obje, şubje û an kesên din re wê dibîne û hwd re. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê karibê wê di wê rewşê de wê li ser wê bisekinê bê. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê ku wê, mijare salixkirinên bi xêvî wê hinekê jî wê bi awayekê gotinî ku wê were ser ziman wê ne tenê wê bi gotinên ji dev derdikevin re wê karibê wê fahmbikê. Wê bi tevgerên weke xuy nîşandinê, tevgerên ku ew dihên diyarkirin û kirin û hwd re wê, di rengekê gotinî ê weke wê re wê di şêwayekê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Wê demê wê di wê nûqtayê de wê weke encamake giring wê ev wê derkeve li pêş. Ew jî wê ew bê ku wê mijare xuyê wê di dîyarkirinên wê de wê di wê temenê de wê xwediyê bingehê bê. Lê aliyê wê yên din ê tîrîtîyê wê di wê temenê de wê weke di dîmenê bi pêvajoyên fêrbûnê ên hundurîn re wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê. Lê wan pêvajoyên hundurîn jî em nikarin ji temenekê ji bûyina wê ve ew heyî wê ji wê dûr wê werênina ser ziman. Mîmaq wê di wê temenê de wê, her zindî wê di rengê xwe yê heyinî de wê bertek û xuyên xwe wê bide dîyarkirin. Wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê xwediyê wê rewşê bê.

Di dewama wê de wê, di rengekê de wê gotina tîrîtîyê wê di şêwayekê de wê weke gotinek zêde ne zelal wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku em rewşekê wê didina dîyarkirin weke bi

xuyê û wê didina domandin wê di wê nûqteyê de wê bi temenekê hiş wê bibê û ev temenê hişî wê di rengê de wê, karibê wê di rengê de wê, bi temenekê xêvî wê fahmbikê. Di wê temenê de wê ev pêvajo wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi mijare xêvê re wê xuyê wê weke encamekê wê xwe bide dîyarkirin. Lê di wê nûqteyê de ku em herina ser mijare sedemê û em xêvê bi wê re wê werênina ser ziman wê di wê nûqteyê de wê dîsa wê weke aliyekê ku wê zêde nikaribê wê fahmbikê wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê de jî wê çawa wê xêv wê weke sedemekê wê bibê? Di wê nûqteyê de wê weke nûqteyek ne diyar û ne zelal wê karibê xwe bide dîyarkirin. Bi têngînek klasik a fahmkirinê wê mijare sedemê wê di rengê de wê li ser temenê kirinê û ber çî kirina wê were fahmkirin. Lê di wê nûqteyê de wê demê wê mijare xêvê wê di rengê din ê şubjektivî de wê bi temenekê ontolojikî û heta metafizikî jî wê di dîmenekê de wê bi xwe re wê, di şêwayekê de wê karibê wê bide dîyarkirin.

Ev ali wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê de wê didewama wê de wê li wê bihizirê û wê hinekê wê di wê de wê kûr bibê. Mijare têngîna tîrîtîyê wê weke têngînek razber bê û wê di wê nûqteyê de wê di aslê xwe de wê çendî ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê wê karibê bi wê bigihijê têngînên fahmkirinê. Wê di rengê de wê bi wê re wê fahmkirinên nû wê xwe di rengê de wê bidina dîyarkirin.

Lê em di wê nûqteyê de wê weke aliyê wê yê ku ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin bi sînor wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin. Wê tîrîtîya bi xuyê wê di wê nûqteyê de wê çawa wê, di rengê de wê karibê wê were fahmkirin? Di çerçoveyek fahmkirinê de wê dema ku em wê li ser xuyê re wê li wê bihizirin em, dikarin bi xuyan re wê, di rengê de wan weke hinek dîmenên fahmkirinê di rengê de fahmbikin û bi çavkani û çavdêrîyên wan re. Lê em nikarin weke bi rewşên weke yên hoyandinekê û hwd ku ew wê di rengê de wê weke aliyên bi gihiştina zanin û fahmkirinê û hwd re wê bikin û wê werênina ser ziman. Di wê nûqteyê de wê rewşên weke yên hoyandinê wê di wê nûqteyê de wê, demê wê karibê wê hinekê wê li ser wê bisekinê. Di nava axiftinên me de wê dema ku em minaq bêjin ku 'telefon xirabûya' û an 'ezê bikima malê' û hwd wê di wê de wê rewşek weke ya bi gotinê a lê hoyandinê wê di dîmenekê de wê bi rewşa fahmkirinê re wê ew wê bibê. Lê ev wê, weke bi rewşek hiş û bîrê a di zikhev de ku ew bi temenekê fahmkirinê/xêvê û hwd re wê, xwe di rengê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Li vir di gotinê de wê, demê wê mijare lêkerîya wê

di gotinê de wê weke têgînek ragihandinê wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin. Li vir wê di rengekê de wê mijare xuyê wê di rêgezên bi xuyê ên fahmkirinê de wê, li sert temen û bingihêkê motivasyonî bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê ji nava têgînê li têgînê cihêkirin wê di rengekê de wê, di rengekê de wê salixkirinek ku ew wê di wê temenê de wê karibê were fahmkirin wê xwe di rengekê de wê karibê bide dîyarkirin. Motivasyon wê li tiştta ku ew li wê hatî girêdan wê bi pêvajoyek fahmkirinê ve wê girêdayî wê karibê wê fahmbikê bê. Di wê nûqteyê de wê dema ku em tiştêkê din û an minaq weke bi aayekê keviyekê diavêjin em dikarin wê weke rewşek pêşde ew hatî depelendin bê? An wê weke ji berê ve wê, şiyariyek ku ew wê temenê wê çêbikê wê hebê bê? Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê hinekê li ser rewşê disekinê wê, û wan pêvajoyên fahmkirinê ên bi hiş û temenê wê yê xêvî wê dikin ku wê fahmbikin wê, ev wê, ne weke rewşna di fahmkirinê de ku mirov werênê ser ziman bin. Ber ku wê kirinek wê ne di bin sehêta xuyekê û motivasyona wê de bê. Wê di çerçoveya hişekê xêvî/zêhnî de wê, bi pêvajoyên wê yên fahmkirinê ên ji hundurê ve wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de ku em wê werênina ser ziman wê mijare têgina fêrbûnê û tîrîtiyê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê bi têgîna xwestekê û an pêpêlan (impulses) ve girêdana wê ji aliyekê ve wê werênê ser ziman. Li vir wê aliyekê wê yê din ku wê chomsky wê bi têgînên skinner ên bi fêrbûna xuya gotinî re wê li ser wê bisekinê wê ev bê. Ev jî wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê hinekê wê li ser wê bisekinê bê. Di wê nûqteyê de wê, mijare xuya gotinî de wê, ya ku wê were ser ziman wê hinekê li ser wê bisekinê.

Di mijare motivasyonê de wê di wê nûqteyê de chomsky wê di çerçoveya gotinên xwe yên li ser têgîna cerbê a li navende lebratuwarê a bi têgîna skinner re wê werênê ser ziman. «Ev bi tiştê ku ew li ser bingeha wê ye, rewşa motîvasyona heyî ya guhdar û hwd ve girêdayî ye. Li gorî tiştê ve girêdayî, tevger dikare ji hêrsê bigire heya kêfê, ji rastkirina tiştê bigire heya avêtina wê, ji tenê bikarneanîna wê heya ceribandina karhanîna asayî (mînaq, dîtina ka ew bi rastî şikestî ye) û hwd. Di rewşek weha de, axiftina li ser "şertkirin" an "xistina tevgerê berê ya di bin kontrola teşwîqek nû" de ji bilî lîstina îstikek di zanistê de ne tiştêk din e.»

Di dewama wê de wê mijare xwandin û fêrbûna li ser temenekê bi pêpêlan wê fêrbûnê wê çawa wê karibê wê bikê wê, di dewama wê de wê li ser wê bisekinê. Di awayekê din de wê, mijare di navende lebratuwarê de a mişkê di le Brentê de ku ew bi bêhnê dikê û li ser ghiştina xwarinê de wê di renekê de wê têtîna wê di renekê de wê werênê ser ziman. Ev wê pêvajoya bi wê re dereng û an zû fêrbûnê wê çawa wê bi wê re wê bibê wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê. Bo vê nûqtayê em dikarin hinekê din ji chomsky di dewama wê de wê bi xwênin. «Îdiaya ku bi baldarî birêkûpêkkirina îmkanên xurtkirinê ji hêla xuya gotinê ve ji bo fêrbûna ziman şertek pêwîst e, bi vî rengî li gelek deveran derketiye holê. Di derûniya ceribandînê de destnîşankirina rewşa îdiaya bingehîn dijwar e, ji ber ku ew ne li ser çavdêriyên rastîn, lê li ser analojîyên xebata labratuwarî ya organîzmayên jêrîn girîng e. Taybetmendiya herî gelemperî ya lêzêdekirinê (ya ku Skinner eşkere red dike, bi awayê) di warê kêmkirina ajotinê de ye. Ev taybetmendî dikare bi renekî nasandina ajokaran ji tiştên ku bi rastî tene fêrkirin ve were destnîşan kirin. Ger motîvasyonek li ser bingeha rastiya ku fêrbûn çêdibe were pêş, îdiaya ku ji bo fêrbûnê pêdivî ye xurtkirin, di çarçoveya Skinnerian de jî vala dibe. Li ser pirsra gelo fêrbûn bê kêmkirina ajotinê (hînbûna dereng) dikare çêbibe, edebiyateke mezin li ser wê çerçoveyê heye.»

Di wê nûqtayê de wê di mijare ghiştina mişk a li xwarinê û bûhûrîna wê ya di le Brentê de wê weke di dawîyê de wê weke xeletekê wê di renekê de wê bibê. Pêpêlên mişkê wê di wê nûqtayê de wê, bi wê re wê, di renekê de wê weke ku wê bikevina dewrê û wê bi wê re wê bikina tevgerê.

Di wê nûqtayê de ev wê di çerçoveya têtîna tîrîkirina tevgerê ve wê girêdayî wê di renekê de wê werê ser ziman. Di çerçoveya têtîna xuya gotinê de wê, di renekê de wê, pêvajoya fêrbûnê a di wê de wê weke ku wê bibê wê, di renekê de wê, di şewayê ku wê bi têtîna pêpêlê re wê werê ser ziman wê, weke li wê bihoyê wê di renekê de wê werê ser ziman. Çavkaniyên lêkolîn û ceribandinên bi wê rengê wê di renekê de wê berê jî wê bibin û mirov wê karibê weke ku me li jor li deverekê bahsa wê kir 'saye pavlov' û hwd bê. Di wê rengê de wê mijare fêrbûnê wê di renekê de wê ji pêpêlan û bi wê re li xuy nîşandinê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Li vir di nava têtîna pêpêlê û rewşa şiyariyên ku e dibin bi wan û ew dikina tevgerê û hwd ve wê girêdayî wê weke aliyekê wê yê ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Di wê nûqtayê de wê, di rewşa şiyariyana ku wê

çawa wê pêpêlan wê bikê dewrê û wê bi wê re wê bikê tevgerê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. «Teorîsyenên kêmkirina pêpêlan di dema fêrbûna pêş-xelatkirinê de li dijî kêmbûna pêpêlan û keşfê nîqaş kirine û argûman dikin ku dibe ku kêmbûnek sivik di xeletiyên de berî xelata xwarinê were destnîşan kirin. Ceribandinên cûrbecûr bi sêwiranek wekhev, bi encamên hinekî nakok hatine kirin.»

Dema ku em di wê nûqtayê de wê li ser rewşa wê rewşa gihiştinê a bi pêpêlê re wê li wê bihizirê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê girîng wê xwe bi wê re wê karibê bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê nûqtayê de wê di mijare şiyariyê de wê ev wê karibê wê bi mijarew sehan re wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê, ev rewş wê dema ku em mijare sehan wê tevli mijarê bikin wê demê wê rewşa fêrbûnê ji têtî û çerçoveya xuyî a gotinê zêdetirî wê, di rengekê de wê, bi rewşên weke dîtî, bêhnkirinê û hwd re wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Wê, di wê nûqtayê de wê, mijare rewşa xuyî û lê hoyandinê û an bi wê hoyandinê wê di wê nûqtayê de wê, di aslê xwe de wê, dema ku em wê aliyê wê li berçav bigirin wê weke aliyekê ku wê, ji temen ve wê karibê bê wate xwe di rengekê de bide dîyarkirin. Ber ku wê xuyî wê bi serê xwe û wê bê bi temen heyinekê wê nikaribê wê weke rewşek fêrbûnê a rastîn wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Xuyî wê bixwe wê, dema ku em wê hildina li dest wê dikarin wê bi wê re wê bibêjin. Wê dema ku wê xuyî wê bibê wê di wê nûqtayê de wê şiyariyên ku em bahsa wan dikin wê ji aliyekê ve wê bê temenekê ku ew bi wê werina fahmkirin û an werina nîşandin wê ji xwe mirov wê nikaribê wê di rengekê de wê fahmbikê. Di mijare têtîna derûniya hişmendiyê de jî wê di rengekê de wê ev aliyê wê weke aliya ku wê di çerçoveya ceribandinê de wê di rengekê de wê li wê werina li wê hizirkirin.

Em ku em tefkir û empatiyekê bi şewayekê bi morfolojîya fahmkirinê a wê re wê dênin wê dikarin wê bi têtînekê wê werênina ser ziman. Zindiyek ku ew weke ew ne bi çavên xwe yê hiş hebin wê demê wê di wê temenê de wê bi pêpêlên ajoyên xwe yê heyina zindiyî wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê karibê di dîmenekê de weke ku ew bikeve tevgerê. Lê ev jî wê bê ku ew temenekê wê nebê wê nikaribê bibê.

Di wê nûqtayê de wê demê wê encama ku wê di wê nûqtayê de wê derkeve wê, ew bê ku mirov wê di mijare pêpêlên zindiyî de wê li wê

bihizirê wê di wê nûqteyê de wê bi çerçoveyê de wê karibê wê fahmbikê. Di nava heyina zindiyê de wê, ew pêpêl di renekê de wê bi bingihê xwe re wê hebin û wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Minaq wê li ser wê pêpêlê bi heywanên weke meymunan re ku wê li wê were lê hizirkirin wê karibê wê bi wê temenê kifşbikê ku wê çawa wê bûjanan wê bi wê ji hev cihêkirinê wê karibin ew bikin. Ev wê nîşanaka wê heyina wê temenê bê. «Cûrbecûr birhanên din hene ku têne pêşkêş kirin ku li hember dîtina ku kêmkirina pêpêlên ji bo fêrbûnê hewce ye. Encamên li ser şert û mercên sehî-hestî wekî ku fêrbûna bê kêmkirina pêpêlê nîşan didin hatine şirove kirin. Bi rêya teşwîqkirina rasterast ya mêjî xurtkirin ragihandin û ji vê yekê encam dan ku pêdivî ye ku xelat hewcedariyek fîzyolojîkî têr neke an stimulek pêpêlê paşde bikişîne. Ji hêla zoologan ve dirêj hate dîtin. Diyardeya daqkirinê bi taybetî di vê çerçoveyê de balkêş e. Bi taybetî hin şêwazên tevgerê yên herî tevlihev ên çûkan, ber bi cureyên nesne û ajalên ku di hin demên destpêkê yên krîtîk ên jiyanê de li ber çavan tîn girtin. Çêkirin birhana herî berbiçav a mêyla cewherî ya heywanan e ji bo hînbûnê. Rêgezêk taybetî û bi rêkûpêk bersivê bide hin cureyên sînorkirî yên nimûne û tiştan. Pîrr caran tenê piştî wê çêbûna fêrbûna xwemal ku ew bûye.» Di dewama wê de wê mijare têtîna tîrfiyê wê karibê wê di dewama wê de wê hinekê din wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê di renekê de wê karibê wê werênê ser ziman. Di mijare fêrbûna bi zindiyên dervî mirovan re wê balkişandina li ser hinek fêrbûnên bi zindiyên weke tayrikan û an çûkan wê di wê çerçoveyê de wê were kirin. «Fêrbûn tenê bi xurtkirina qalibên tîrfî (reinforcement) yên derketine pêş ve dibe. Bidestxistina stranên tîpîk ên çûkên stranbêjan, di hin rewşan de, darêkek xuyî û bi bingihê wê re ew çawa heya re dikarê were fahmkirin. Thorpe lêkolînan radigihîne ku destnîşan dike ku "hin taybetmendiyên strana normal di ciwaniya pêşîn de têne fêr kirin, berî ku çûk bixwe stranek bêkêmasî çêbike." Di van demên dawî de diyardeya stressê di bin şert û mercên laboratuari û kontrolê de hatiye lêkolînkirin û encamên herênî weke hatine bidestxistin.»

Li vir wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê li wê bihizirê. Ew jî wê di wê nûqteyê de wê têtîna pêpêlê bê. Di wê nûqteyê de wê, dema ku em mijare pêpêlê wê li wê bihizirin wê di wê nûqteyê de wê, bi têtîna fêrbûna wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê bikê ber

lêpîrsînê de. Di renekê de wê, fêrbûnê wê di wê rengê de wê bi pêpêlî wê fahmbikê wê di renekê de wê, weke aliyekê ku wê, ne bi fêrbûnê lê bi têgînek alimandinî wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê. Alimandin wê cûreyekê fêrbûnê bê di rastiyê de. Lê di awayekê din de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fêrbûnên me di renekê de wê, dervî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di mijare fêrbûnê de wê, pêvajoyek komplike wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê wê karibê wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê dema ku mirov wê, li awayekê bi fêrbûnê dihizirê wê, di şewayekê de wê, di ya ku wê heya me herê li ser re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê ku wê weke aliyekê bi fêrbûnê a di dîmenekê teybet de wê weke ku wê bibê.

Di awayekê de wê, mijare rewşên fêrbûnê wê di renekê de wê karibê wê li ser wê bisekinê. Di pêvajoyên fêrbûnê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di renekê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di rewşa fêrbûnê de wê çavdêrî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê fêr bibê. Minaq di renekê de wê zaroyek ku wê bi ya ku ew dihîzê wê di şewayekê de wê bi wê re wê pêvajoya fêrbûnê wê bi wê re wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Chomsky wê di wê nûqtayê de wê mijare rewşa kevneşopîya aqadamikî a nava malbatê wê di renekê de wê çawa wê karibê wê bandûrê li fêrbûna mirov wê bikê wê werênê ser ziman. Wekî din di dewama wê de wê, di şewayekê de wê zaroyek yê peneberekê wê çawa wê di renekê de wê, ji navenda ku ew digihijê wê rewşên ziman û an rewşên din wê bigirê û wê di wê temenê de wê dîmenekê wê bide nîşandin.

Di awayekê de wê, di awayekê de wê hinek aliyên din ên weke bi fêrsên fêrbûnê re wê karibin xwe bidina dîyarkirin wê karibin bibin. Minaq wê, di renekê de wê dema ku wê, pêvajoyek fêrbûnê a bi mazinekê re wê karibê wê minaq bigirê. Wê dema ku ew wê ji tv'yekê wê çawa wê, ya ku ew dengdikê wê ji wê bi renekê wê weke bi fêrsek fahmkinê a li ser temenekê rêzinek bi gotinî a di mejî de re wê di şewayekê de wê fêrbibê wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê. Ev wê weke renekê ku mirov wê karibê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê bê.

«Bi heman awayî, bê guman xuya ye ku zarok pir ji tevgerên xwe yê devkî û nedevkî bi çavdêrîkirin û teqlîdkirina mezinan û zarokên din distînin. Ne rast e ku zarok tenê bi "baldariya baldar" a mezinên ku bi baldarî ji hev cuda dikin û şêkil dikin, fêrî ziman dibin. Repertuwara wan a devkî. Lêbelê, lênihêrîna wusa pîrîr caran dikare di malbatên akademîk de kevneşopî be. Çavdêriyek gelemperî ye ku zarokek piçûk a dêûbavên koçber dikare li kolanan bi rêjeyek ecêb ji zarokên din fêrî zimanê duyemîn bibe, û dibe ku axaftina wî heya a paşîn bi tevahî xweş û rast be, di heman demê de hûrguliyên ku dibin cewhera duyemîn. Zarok tevî motîvasiyona bilind û pratîka domdar dikare ji dê û bavê xwe bireve. Zarok dikare beşeke mezin ji ferheng û hevokên xwe ji televîzyon, xwendin, guhdarîkirina mezinan hwd. dikare "his bike". Zarokek pîrîr piçûk jî ku hîna repertuwarek hindiktirîn a ji bo çêkirina bêjeyên nû bi dest nexistiye, dikare di ceribandinek zû de peyvek bi renek baş teqlîd bike, bêyî ku dêûbavên wî hewl bidin ku wî fêr bikin.»

Di wê rewşê de wê, di renekê de wê ya ku wê chomsky wê çerçoveya fêrbûna zarokê de wê balê bikişênê li ser wê bi wê bixwezê ku ew wê bibêjê ku wê ne tenê wê bi heyek ku wê zaro wê bi wê re wê fêrbibê. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê bê.

Li vir wê mijare fêrbûnê a ji hewîrdorê û hwd wê weke aliyekê wê yê çawa wê bandûrbar bê wê bi wê re wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê. "Gava ku mezinek rojnameyekê dixwîne, bê şik rastî hevokên nû yê bêhejmar tê, ku di wateya sade û fizîkî de, naşibin her tiştê ku wî berê bihîstiye û ew ê wekî hevokan nas bike û fahm bike. Di heman demê de ew ê bikaribe xeletiyên piçûk an xeletiyên çapkirinê jî bibîne. Di rewşek weha de axiftina "giştîkirina teşwîqê" nepeniyê di bin sernavek nû de wê kifşbikê"

Di wê nûqtayê de wê ev kifşkirinên ku ew wê dikê wê di wê nûqtayê de wê, di wê de wê, şewayên weke bi qalibên fahmkirinê re wê di awayekê de wê weke di dîmenekê de wê karibin xwe bidina dîyarkirin. Lê ji aliyekê ve jî wê karibê wê werênê ser ziman ku wê ji wê bi şewayên weke şibînê, îma, derhanînê û hwd bi şewayên morfolojokî wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê ev rewş wê weke aliyekê wê yê wê yê ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê bê. "Van şiyanan destnîşan dikin ku divê di xebatê de pêvajoyên bingehîn hebin ku ji "bersivdan" ji hawîrdorê pîrîr serbixwe ne. Min tu piştgirî ji doktrîna Skinner û yê din re nedît ku

şikilkirina hêdî, baldar a tîrîtiya devkî bi navgîniya xurtkirina cihêreng pêdivîyek bêkêmasî ye. Ger teoriya xurtkirinê bi rastî hewcedariyek wusa hişk a lînêrinê hewce dike, çêtir xuya dike ku mirov vê yekê bi tenê wekî argumanek kêmkirina li dijî vê nêzîkatiyê bibîne. Ne jî ne hêsan e ku mirov bingehê bibîne (an jî ji bo vê yekê pirr naverok lê zêde bike) ji îdiaya ku qewimandinên xurtkirî yên ku ji hêla devkî ve hatine afirandin faktora yekane ya ku berpirsiyarê domandina hêza tevgera devkî ye. Çavkaniyên "hêza" vê tevgerê niha hema hema nehênî ne. Xurtkirin bê guman rolek girîng dilîyîze, lê di heman demê de faktorên motîvasyonê yên cihêreng jî hene ku di derheqê wan de tiştek cidî nayê zanîn dema ku ew tê ser mirovan."

Li vir wê dema ku wê were ser mijare girtinê wê di wê nûqteyê de wê chomsky wê balê bikişênê li ser rewşa tîrîtiyê ku wê di rengekê de wê, weke rewşna mereqê û an rewşna weke di rewşên weke taqlidê û hwd jî wê çawa wê di rengekê de wê weke aliyna ku wê bi wê re wê bi fêrbûnê wê bibê wê bixwezê wê hinekê li ser wê bisekinê. Lê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din ê girîng wê ew wê bi wê re wê karibê were fahmkirin ku wê mijare bi fahmkirina bi zaninên me re wê di rengekê de wê çawa wê bi karhanîna zaninên xwe re wê di rengekê de wê bibê wê li ser wê bisekinê. Di wê nûqteyê de wê, di dewama wê de wê mijare weke ya rewşên weke bi têgînên hipotezî ên weke yên bi fahmkirinê ku mirov rewşên ku ew fêrnebûna û an bi wan re rastarast ne hatiya wê çawa wê xwediyê rewşek weke ya bi wê re bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê rewşên weke bi karhanîna qapasiteya xwe wê bi wê re wê weke aliyên ku wê çawa wê weyn bileyizin di fahmkirinên mirov de wê di rengekê de wê karibê wê li ser wê bisekinê bê. Wekî din jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare weke bandûrlêkirinê wê weke aliyna girîng ên ku mirov wê karibê wê didewama wê de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Pêvajoya fêrbûnê wê di rengekê de wê weke pêvajoyek herikbar bê û wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê nikaribê wê weke bi têgînek dogmayan wê di rengekê de wê li wê nêzîkatiyek weke ya bi fahmkirinê li wê bikê. Di wê temenê de wê rewşên weke yên şibandinê wê di wê nûqteyê de wê, dema ku mirov wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê çawa wê karibê wê fahmbikê bê? Di wê nûqteyê de wê, bi hinek mînaqên empirîkî re wê fahmkirina wê tenê wê weke rewşna ku wê di rengekê de wê bi serê xwe

wê, werina fahmkirin wê di rengekê de wê karibê wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê.

Di pêvajoyên fêrbûnê de ku em di dewama wê de wê li ser wê bisekin in wê karibê wê weke aliyekê wê giiring ew were fahmkirin ku wê çawa wê bi pêvajoyîna komplika wê xwediyê rewşna fahmkirinê ên ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê bê. Di pêvajoyên fêrbûnê de wê dema ku em temenê wê yên biolojîkî û bi pêvajoyên wê yên fêrbûnê re wan fahmnekin emê nikaribin bi têngînekê wê weke çawa wê bi xuyî jî wê were fahmkirin wê di rengekê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Î ro di nava zaninên me yên ku ew pêşketina û kifşkiirên ku ew hatina kirin de em bi wan wê dizanin ku wê ji du aliyan ve wê bi awayekê girîng wê di hebûnê de wê bingihê wê bibê. Yek wê bi kodkirinên weke bi hebûna fîzîkî re wê weke bi genetîkî û hwd re wê di rengekê de wê bibê. Ev wê, di rengekê de wê were kifşkirin ku wê çawa wê bi wê re wê, bi genan re wê, sentezkirinên ku ew dibin ew wê bi awayekê rakendî û hwd wê bûhûrandina wê ji demên berê wê were kirin û an di heman de mê de jî wê zaninek wê di wê temenê de wê were kirin wê karibê wê ji aliyekê ve wê fahmbikê bê. Sentezek genetîkî wê taqabûlî rewşek razber a bi hebûnê a ku mirov wê fahmbikê jî bikê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê ji aliyekê ve wê fahmbikê bê.

Aliyê din jî wê bi rewşa weke ya xêvî re wê bi girtinên wê re wê çawa wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê bibê wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Pêvajoyên xêvî wê di wê nûqtayê de wê, ji ya ku em wê fahmdikin wê kompliketirî wê xwediyê rewşna fahmkirinê ên ku em wê karibin wê di rengekê de wê fahmbikin bin. Pêvajoyên weke yên vbi hiyararşîya gotinê ji temenekê fonolojîkî û heta pêvajoyên sintaksî û an semantikî ên fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê bibin wê karibê wê fahmbikê bê.

Di awayekê de em li ser wê re ku em dîsa li rewşa xuyê vegehin û wê bi wê re wê di rengekê de wê gotina xwe bidomin in wê demê emê karibin wê bi rehetî wê bibêjê ku wê temenê wê yê bi wê rengê ê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman wê wê karibê wê kifşbikê û wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê, dema ku em bahsa wê şîyariyên ji bûjenekê li me ku ew dibin wê hildina li dest wê ew wê di wê temenê de wê derkkirina wê di wê nûqtayê de wê, weke bi wê çerçoveyê re ku mirov wê li wê bihizirê wê bi rastî jî wê karibê ji temen ve wê weke pêvajoyek zêde komplike û

tevlihev wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê pêvajoyê wê bi gotinek weke ya tîrîyê wê di rengekê de wê hanina li ser ziman wê di awayekê de wê weke di fêrsa fahmkirinê de wê weke hinek ji wan aliyan wê di berçav de wê newina girtin wê di rengekê de wê intibayekê wê di fahmkirinê de wê weke ku wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Li vir em pêvajoyên xêvî ên bi sehên xwe re wê di reng û şêwayekê de wê karibin wê di awayekê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê bê. Di awayekê de wê, pêvajoyên sehên me wê li ser dîtîne re bê, bihîstinê re bê, têjgirtinê û hwd re wê bê, wê xwediyê girtinên xwe yên bi xêvî bin. Di wê çerçoveyê de wê naskirinê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bikê. Di gotina *naskirinê* de wê hinek fêrsên fahmkirinê ên ku em dikarin wê di rengekê de wê fahmbikin û wê karibin wê werênina ser ziman wê hebê.

Gotina naskirinê wê di wê nûqteyê de wê, intibaya pêşî wê di rengekê de wê ya ku wê bi wê re wê bi fahmkirina xwe wê bide me wê weke têtînek bi şibandîne bê, an wê dúbare wê, dîtîne, têtîkirinê û an bihîstinê û hwd bê wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê weke aliyê wê yê giring wê xwe di wê nûqteyê de wê bi mijare wê, re wê weke dubare wê rastî wê were wê hêstekê wê weke ku wê bi mirov re wê çêbikê. Di hêsta naskirinê de wê şibandîne û hwd wê, weke aliyên wê yên din bin ku em karibin bikirpênin bin.

Di wê nûqteyê de wê mijare têtîna naskirinê de wê têtîgihên weke ravakirinê, û an têtîhiştîne a li ser awayekê darêjkî û hwd re ku wê di rengekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Di mijare girtinên me yên bi zimanî wê di rengekê de wê weke ku wê di rengekê de wê bi fêrbûnên me re wê, weke di dîmenekê de wê weke li derve wê hoyandinek wê weke ku wê hebê, ku wê çendî wê weke temenekê wê yê hebûnê ê ku ew bi wê re were fahmkirin weke ku ew bi hebûnê re wê hebê jî. Em dema ku wê, bi mijare ziman re wê hildina li dest wê di wê nûqteyê de wê, çawa wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê hilde li dest bê. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, xwediyê rengekê wê fahmkirinê bê.

Li ser ziman re wê dema ku em wê hildina li dest wê mijare pêvajoyên zanina ziman û pêvajoyên wê yên peresendinê wê di xwe de wê girtinên ku ew dikirin wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê li wê bihizirê bê. Pêvajoyên zanina ziman wê, di awayekê de wê, di xwe de wê girtinên ku ew dikin wê di pêvajoyên me yên fahmkiirnê de wê weynek giring wê bi fahmkirinê wê weke ku wê were dîtin û kifşkirin wê karibê were fahmkirin ku wê bileyizin. Di wê nûqteyê de wê, di wê nûqteyê de wê aliyekê wê yê din wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare zanina zimanî wê birkiirnên me yên ku ew bi xwe re wê bide kirin wê bingihekê wê yê ku em dikarin bi gotina xêvê re wê fahmbikin û wê werênina ser ziman wê hebê.

Di zimanekê de wê zanina wê û pêvajoyên wê yên peresendinê ku ew dibin wê bi wê re wê, di wê demê de wê ya ku wê bi me re wê bidina fahmkirin wê weke bi wê çerçoveya wê ya fahmkirinê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê mijare zanina ziman wê di awayek de wê, mijare hebûna zimanî wê di wê çerçoveyê û pêvajoyên wê yên girtinê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Çavkaniyên zimanî wê di wê nûqteyê de wê, bi zanina zimanî re wê jî wê aliyê ve wê weke hinek nûqteyên giring wê karibin bi xwe re bidina dîyarkirin. Ji aliyekê ve wê mijare fêrbûnên me yên zimanî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê kaeribê wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di çerçoveya zanina zimanî û bi pêvajoyên wê yên peresendinê re ku wê bibê wê, di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê di rengekê de wê li wê bihizirê ku wê, di wê de wê girtinên ku ew dibin wê, bi bingihê xwe yê xêvî re wê, xwe di fahmkiirnê de wê weke temenekê wê bidina dîyarkirin. Li vir wê pirsek wê di wê nûqteyê de wê karibê wê di wê zanina zimanî a bi pêvajoyên wê yên peresendinê ên ku ew di wê nûqteyê de wê karibê were kifşkirin wê karibê bi hinek tégînên xuyî ku ew were ser ziman bê? Di rengekê de wê, di aslê xwe de wê, di her rewşê de wê, di nava pêvajoyek komlike de wê ev xwe di rengekê de wê karibê wê bide dîyarkirin. Wê dema ku em bahsa pêvajoya peresendinê a bi zanina zimanî re wê di wê nûqteyê de wê dikin ev wê di rengekê de wê bi temenekê xêvî wê weke aliyekê wê yê ku ew wê were fahmkirin wê bibê

û wê girtinên weke bi temenekê gotinî, fêrsên wê yên fahmkirinê, rewşên wê yên teybet ên fahmkirinê û hwd wê, bi wan re wê, qayd û kodkiirnên ku ew wê karibê were fahmkiirn. Ev wê di renekê de wê, di renekê de wê, ji rewşek xuyî a weke bi tîrtî ku wê li wê were hizirkirin û bi wê were fahmkirin wê di wê nûqteyê de wê weke êdî wê bi pêvajoyek fahmkirinê a ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê fahmbikê û wê kaeribê wê fahmbikê bê. Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werlnê ser ziman ku wê, pêvajoya fêrbûnê wê di wê nûqteyê de wê, li ser temenekê hişî wê weke ku wê bi rêve herê. Di wê nûqteyê de wê, ev rewşa hişî wê, xwediyê temenê xwe yê ku mirov wê karibê wê dii renekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di salixkirinên me yên bi têtînê re wê di renekê de wê weke ku wê çawa wê di wê de wê were ser ziman jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê rewşa şîyariyê wê di renekê de wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di renekê de em dikarin wê werênina ser ziman ku wê, salixkirina navaroka têtînê de wê, di wê nûqteyê de wê ya ku ew di wê de wê dihê ser ziman ku em wê li gorî gotiniya xuyî wê şîrovebikin wê di renekê de wê çendê wê û karibê bi wê re ew were ser ziman jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di nava têtîna gotina tîrtiyê de wê salixkirin û sehêta digotinê de wê weke aliyê wê yê din bin ku em karibê wê werênê ser ziman bê. Wê dema ku wê minaq wê, kes wê, di awayekê de wê biaxifê û wê, di rewşekê de wê weke aliyekê wê yê din wê bide dîyarkirin wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di mijare gotinê de wê, di renekê de wê, salixkirina wê weke salixkirinek têtînî bê û wê, di wê nûqteyê de wê, di rewşa fahmkirina wê de wê li gorî wê, bersiv wê ji wê re wê were dîyarkirin û wê were ser ziman.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di mijare fahmkirinê de wê, dema ku em diaxifin em dîyarkirinên xwe yên bi hizirkirinê weke dîyarkirinê, sehêtê, fahmkirinê û hwd re wê di şewayekê de wê dikin û wê di dewama wê de wê, bi wê re wê di renekê de em dikarin wê di şewayekê de wê bikin. Di gotinê de wê, dema ku wê wate li gotinê wê were kirin mirov wê di wê de wê çî wê bixwezê wê bibêjê, bêtê ser ziman û an ragihênê wê bi wê re wê, di şewayekê de wê weke aliyên wê yên ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqteyê de wê, weke aliyê yê giring wê ya ku wê xwe bide dîyarkirin wê, di rengekê de wê, pêjnkirin wê çawa wê karibê wê bi wê re wê were fahmkirin bê wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê di ewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê bide dîyarkirin. Ew jî wê mijare bi demê re a azmûnkirinê bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Em dikarin bêjin ku wê ya bi pêjnî wê ji ya kevneşopîyî wê, li ser wê re li pêştir bê? Di wê nûqteyê de wê, di rengekê de wê, ya ku em wê weke pêjneke wê bi wateyê wê li wê dikin wê di wê nûqteyê de wê weke aliyê wê yê giring wê di wê nûqteyê de wê karibê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Di gotinê de wê, dema ku em niyetê wê diyar dikin û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Li vir wê di nava têngîna 'fermanê' a di gotinê de wê, di rengekê de wê wê karibê wê ji aliyekê wê li ser wê bisekinê. Di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê yê ku ew wê, di têngîna wê ya pirsê de ku ew newê şopandin wê weke ku ew têngîna dîyarkirina di hundurê de wê weke ku ew newê dîyarkirin wê dîmenekê wê bi xwe re wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Bo ku weke 'bersivekê' were dîtin şopandin wê di wê de wê di rengekê de wê karibê ji wê di rengekê de wê were dîyarkirin. Lê li vir wê weke aliyekê wê yê din jî em dema ku wê, tiştê wê di ragihênin em dikarin wê bi tememî wê weke bi şipirênina xuyekê û an na bê. Di wê nûqteyê de em mijare xuyê wê di rengekê de wê, di wê de wê, nikaribê di her rewşê de wê bi wê re wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê dema ku em di gotinê de wê bahsa tiştê wê dikin wê di wê de wê, bi awayekê wê, aliyên wê yên ku em bi fêrsên fahmkirinê bi wê re wê dihizirin wê pîr zêde wê hebin. Minaq wê cihêkirin, dîyarkirin, çînîkirin û hwd wê weke hinek aliyên wê yên ku em dikarin wê di wê temenê de wê bi wê re wan fahmbikin û ev hemû jî wê weke aliyên bi têngîna ên ku em dikarin di rengekê de bi wê re wê di şewayekê de wê fahmbikin û di dewama wê de wê bi wê re wê karibin wê werênina ser ziman bê. Di mijare bertekekê de wê bi şîyariyek weke ji têngînek bûjenî û an tiştê wê ve wê were dîyarkirin wê weke aliyekê girtina di gotinê de ku wê bide dîyarkirin bê. Weki din dervî wê şîyarî wê çawa wê bibê wê weke aliyên ku mirov wê dervî wê nikaribê wê di rengekê de wê dîyarîya wê bi têngînek dîyar wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin bê. Hinekê jî wê, di awayekê de wê dîyarkirinek wê, di rewşekê de wê, bi gotinê wê,

ne tenê ji aliyekê ve wê, bibê. Di wê rewşa wê de wê, hem aliyên weke yên bi azmûnî wê weke bi wê ve girêdayî hatina kodkirin wê karibin bibin, hem bi wateyiya wê ya gotinî wê karibê bibê û hem jî wê ji aliyên lêkiirnên ku ew bi derfet dikarin werina kirin ew bibê.

Di rewşa dîyarkirina di gotinê de wê, di şewayekê de wê, diyarkirinên weke bi fahmkirinê wê werina kirin wê li ser çî temenê bin wê karibê wê di rengekê wê weke ku ew dihê kirin re wê, di şewayekê de wê fahmbikê.

Di mijare salixkirinê de wê weke aliyên wê yên ku em dikarin kifşbikin wê bi wê re wê derkevina li pêş. Wê dema ku wê, tiştê wê were pênasekirin wê weke wê di nava jîyanê de wê heyina wê û an neyina wê weke aliyê wê yê ku wê li wê were lêgerin bê. Di awayekê de wê dema ku wê, kesek wê laqabekê wê li kesekê wê bikê wê demê wê, ew bi wê re wê, dema ku ew bideng hat ser ziman wê ew kes wê were ser ziman û an ew laqab ku ew çî di wê de wê weke kirdeyekê weke salixkiribî wê were ser ziman ew wê were fahmkirin. Di wê nûqteyê de wê, di rewşa fahmkirinê de wê weke hinek makanismayên cihê wê karibin xwebidina dîyarkirin.

Li vir wê, rewşa dîyarkirin wê, di wê nûqteyê de wê weke aliyê wê yê bi şîyarî û hwd wê, di rengekê de wê weke aliyên wê yên ku em dikarin wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikin bê. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di gotinê de wê têngîna şîyariyê wê, ne tenê wê weke şîyariyekê bê. Wê weke rengekê hiş ê ku ew wê, di wê nûqteyê de wê, xwe bi wê re wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin bê. Di wê nûqteyê de wê, ev rengê hiş wê, di wê nûqteyê de wê, ji aliyekê ve wê, pêwîstîya xwe dayina fahmkirinê wê di rengekê de wê weke ku wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Minaq wê dema ku em wê werênina ser ziman wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, di wê de wê, dema ku em bahsa têngîha referansê û dîyarkirinê dikin wê di wê nûqteyê de wê ew wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin. Lê ji aliyekê din ve jî wê, ew rewşa salixkirinê wê bi girtinek derveyî a weke bi tiştê û an bûjenekê ve wê girêdayî wê karibê xwe di şêwa û rengekê de ew bide dîyarkirin.

Minaq di minaq me ya li ser de wê, dema ku wê laqabek hat li kesekê kirin û di wê temenê de wê, di wê laqabê de wê, dema ku wê weke şibandinek weke li heywanekê bê wê demê wê, dema ku ew azmûna me bi dîtina wê re hebê demê wê bi fêrs û heyina fahmkirinê re wê, ji aliyekê ve wê, li derve wê lêgerînên me ên weke wê, di rengekê de wê kaeribê xwe di rengekê de ew bi wê re bide dîyarkirin. Ew têngîna 'laqabê' wê ne

dîyar bê. Wê dema ku ew hat ser ziman wê çî wê werênê ser ziman ew pêwîst bê ku ew di wê de wê bi gotinekê weke bi navkirinekê û hwd re ew di wê de wê were dîyarkirin heya ku ew karibê weke wê têgîna laqabê ku ew bi wê re ew were ser ziman. Di wê nûqteyê de wê gotin wê heta ku ew newê û nebê wê weke gotinek ne dîyar û nayê fahmkirina razber wê xwe di renekê de wê weke ku wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê karibê ew wê bide dîyarkirin.

Di rewşa gotinekê de wê, di wê de wê, rengê tevgerînê ê dîyar wê karibê bê hizirkirin û tevgerin ku ew di wê de wê weke hebê. Ev hinekê jî wê di xwe de wê weke rewşek weke ya azmûnê wê di renekê de wê weke ku wê di xwe de wê di şewayek de wê weke ku wê bihawênê. Di wê rengê de wê, rewşên me yên fêrbûnê ên berê wê, di renekê de wê dîyarkirinên ku ew bi referansên wê re wê di renekê de ew dihên ser ziman wê karibê wê bi wê re wê di renekê de wê bide diyarkirin. Ev wê mijare gotinê wê ji du aliyan ve wê weke aliyên wê yên pêwîst bin ku ew werina fahmkirin. Yek wê ji aliyê wateyê ve bê û ya din jî wê ji aliyê têgîna referansê û hwd ve bê. Di gotinê de wê watelêkirin wê di renekê de wê weke aliyê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê, mijare dîyarkirinên bi fahmkirinê wê weke aliyê wê yên ku ew di wê de weke hatina fahmkirin wê xwe di renekê de wê bi wê re wê karibê bide dîyarkirin.

Li vir em dewam bikin û di dewama wê de wê mijare fahmkirinê û an wateyê wê werênina ser ziman. Di mijare fahmkirina bi wateyê de wê, di bûjenê de wê, çawa wê weke di heman şiyariyê de wê bertekên cihê wê karibin wê bibin wê di renekê de wê, weke aliyekê wê yêbi salixkirinê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê rewşê de wê mijare salixkirinên bi heman şiyariyê û bertek ku wê bertekên cihê wê bide wê, di renekê de wê weke rewşek fahmkirinê a bi gotinê weke bi xuyî a hinekê di wê de wê weke komplike bê. Di wê nûqteyê de wê, dualiyên wê di serî de wê hebin û wê di wê nûqteyê de wê weke pêwîst bê ku mirov wê di dewama wê de wê di renekê de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê werênê ser ziman bê.

Di ya ku wê were dîtî de wê, jî wê di renekê de wê bi dîtbarî ku ew wê bibê wê, di renekê de wê, di rewşa wê rewşa şiyariyê jî wê di nava

rewşên cihê de wê bertekên cihê wê bi xwe re wê karibê ew werênê li holê. Di wê nûqtayê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê, kifşbikê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên bi şîyariyê re wê, dema ku em bi aliyê wê yê li di rewşa şîyariyê de wê li wê bihizirê wê, di wê nûqtayê de wê, bi wê re jî wê, di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê. Minaq du nerin li heman tiştê wê binerin wê karibin heman bertekê wê bidina nîşandin? Di wê nûqtayê de wê, du nerin wê weke ji du hebûn û an zindiyan bê. Wê di wê nûqtayê de wê karibê wê hinekê wê li ser wê bisekinê.

Li vir wê, bertek nîşandan wê, di rengekê de wê, dema ku wê, di wê temenê de wê ji şîyariyekê wê, bertekên cihê wê bibin wê demê wê nikaribê wê têngînek bi gotinî wê tenê di xuyekê de wê bi tenê wê bide dîyarkirin û salixbikê û wê werênê ser ziman. Vajî wê, di wê temenê de wê, tenêdi xuyekê de wê gotinekê wê tenê wê werênê ser ziman jî wê di wê temenê de wê karibê newê hanîn ser ziman. Ji wê zêdetirî wê karibê bibê û wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman.

Li vir di wê intibayê de wê aliyekê wê yê din jî wê di mijare wê, di nava rewşa fahmkirinê de bê. Di fahmkirinê de wê fektora wê temenê wê yê dîyarkirinê wê weke aliyekê weynleyist jî wê rewşa watelêkirinê bê û rewşa watelêkirinê wê direngê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di salixkirinên me de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê ew wê bi wê re wê karibê were fahmkirin û wê were ser ziman wê di wê nûqtayê de wê mijare fahmkirinê û təkiliya wê ya bi şewayê watelêkiinê bê. Wê kombinasyon wê karibê wê weke aliyekê wê yê cihê wê xwe di renghekê de wê bide dîyarkirin.

Ji fahmkirinekê wê gihiştina watelêkirinekê û di dewama wê de wê watelêkirinek ku ew hatî kirin ji wê gihiştina fahmkirinekê wê weke du aliyên ku wê di wê nûqtayê de wê karibê ji hev ku wê encaman wê karibin di mijare lê têngiştinê de bi xwe re wê werênina li holê jî bin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di rewşên weke yên salixkirinên me yên bi fahmkirinên me yên li ser rewşa şîyariyên me de wê, di wê temenê de wê di nava wê watelêkirinê

de wê, aliyên wê yên bi rengên hiş û fahmkirinê re wê, di renekê de wê, têkkiliyek wê hebê. Di wê nûqteyê de wê, mijare hiş wê, di temenê gotina ya şîyariyê de wê weke lê şîyarbûnê, lê bi hişbûnê û hwd wê bi xwe re wê, di rewşekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê fahmbikê ku wê di nava şîyariya li bûjenê û hişbûnê de wê çendî wê kombinyonek giring a bi wê lê têtînê wê hebê jî lê wê weke aliyekê wê yê din wê di dîmenê fahmkirina ji hişê û an gotina hişê wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Di wê de wê dîmenekê pirrdîmenî wê xwe di renekê de wê weke ku wê di şêwayekê de wê bide dîyarkirin.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şêwa û awayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê di reng û awayekê de wê werênê ser ziman û wê fahmbikê bê.

Weki din wê dikarê wê di renekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê wê di wê nûqteyê de wê, bi aliyên cihê ve wê, karibê wê xwe bide dîyarkirin. Şîyarî jî wê di awayekê de wê nebê ku em wê tenê bi bertekekê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê werênina ser ziman.

Di mijare şîyariyên meyên di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê kaeribê wê di wê temenê de wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Şîyariyên me li tiştê wê bi wê re wê di renekê de wê bi aliyên weke bi hiş, fahmkirin, watelêkirin, têtîhiştin û bi têtînî û hwd re wê weke bingih û aliyên cihê ên ku em bi wê re wê karibin li lê bigihjin wê biafirênê.

Di wê nûqteyê de wê mijare şîyariyê wê karibê wê di xwe de wê sehetekê wê de dîyarkirin. Di rewşa salixkirinê me yên bi fahmkirinê re wê, di renekê de wê, bi çerçoveyek weke ku mirov wê li wê 'serwer' bê wê di dîmenekê fahmkirinê de wê bi xwe wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê çerçoveya gotina sehête û an serwerîyî wê ne zelal wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Lê em wê dikarin wê weke aliyekê bi wê re wê werênina ser ziman. Wê dema ku em salixkirinekê bi fahmkirinê û watelêkirinekê û hwd wê dikin wê di wê temenê de wê

weke tēgihiştinekê wê bibê û her tēgihiştin û hişbûnên me wê di xwe de wê aliyekê wan ên ku em dikarin di wê çerçoveyê de wê hinekê li ser wê bisekin in wê di xwe de wê biafirênin.

Di salixkirinên me de wê ew jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê ku wê mijare tēgihiştinên em wê bi wê re wê, di wê de wê, gihiştinên cihê wê temenê wê biafirênê. Di kurdî de gotina tēgihiştinê wê bi morfolojiya xwe ya bi fahmkirinê û hwd re wê hertimî wê weke dîmenekê kifşkar û an kifşkirinê a di temenê bi xosletên tiştê û an bûjenê ku ew di wê de hertimê ji aliyên cihê ve bê û an ji aliyên din ên ku ew ne dîyar lê ku em bi awayekê dîyar dikin (lê tēbigihijê) û di wê de li wê tēdigihijin û fahmdikin wê bi xwe re wê di renekê de wê weke bidina dîyarkirin.

Di rewşa tēgihiştinên me yên di gotinê de wê di renekê de wê bi mijare xosletê re wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê di renekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di warê fahmkirînên bi xosletên tiştê û an bûjenê de wê, rewş wusa bê. Em wusa tefkirbikin ku em bi awayekê fahmkirinê tēgihiştina û weke li wê fêrbûna û li wê bi hişê xwe serwer in. Lê ew awa wê, ti carî wê ne weke ku ew bi tememî hatiya salixkirin bê. Ev ali wê hertimî wê di nava gotinê xuyê ê bi fahmkirinê de wê dîmenekê lêpirsînê û an ji wê ya ku weke ew di wê temenê de ku ew, were salixkirin wê bingihê ji wê derbasbûnê û hwd jî wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê xuy wê hinekê jî wê di mijare fahmkirinê de wê, aliyekê wê yê bi tēgîna qalibê û fahmkirina wê ve wê girêdayî wê hebê. Di wê nûqtayê de wê ew aliyê ku me di vê paragrafê de bi wê nûqtaya derbasbûnê ve wê hanî ser ziman wê weke temen û bingihê bi fahmkirinê ê ku wê di wê çerçoveyê de wê ji wê qalibê û hwd wê derbasbûnê wê bi xwe re wê bikê û wê di wê temenê de wê karibê wê werênê ser ziman. Qalib wê bi awayê yê fahmkirin, xosletên wê û hwd re wê bibê. Di wê temenê de wê bi tiştî wê weke tiştê wê dîmenê wê yê geometrikî bê, bi heyina wê giranî û an nebûna giraniya wê bê, rewşên wên wê yên weke piçûk û an mazinaiya wê bê û hwd wê weke aliyên wê yên ku wê karibê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê weke wan aliyên bi xosletên fîzîkî wê aliyên din jî wê hebin ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re li wan bihizirê wê karibin bibin.

Di gotinekê de wê dema ku em wê di awayekê de wê fêr dibin û wê weke 'nas' dikin wê piştî wê ku ew weke hinekê ji wê cihê wê bibê û ku

em ne di farqê de jî bin ku wê tîpek di wê de wê, dervî hişê me wê di wê de wê cih bigirê wê di cih de wê di dîmenê wê yê gûharî de wê xwe ji nerîna me re wê bide dîyarkirin. Di nava ya xosletê gotinê a bi nivîskî bê û an axiftinê de bê wê di rengekê de wê hema bêja wê weke ku wê ev xoslet wê derbasdar bin. Lê wê dikarê wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê di rewşên weke yên fêrbûnê û weke di hiş û an aqil de girtinê û hwd de wê, rewşek bi wê rengê qalibê û an darêjkê ve girêdayî jî wê di rengekê de wê weke ku wê hebê.

Di aslê xwe de wê di nava gotinê de wê di rengekê de wê çawa wê, mijare têngîna qalib û darêjkê wê di gotinê de wê, weke bi xosletên wê re wê, hinek fêrsên fahmkirinê wê karibin bidina me. Di gotinê de wê, hertimî wê têngîna referans û wateyê wê karibin fahmkirinên cihê di xwe de bihawênin. Weki din wê, di dewama wê de wê, mijare wateyê de wê, di wê rewşa wê de wê hertimî wê weke aliyekê wê yê ku ew wê, weke di nava têngîna bûjenê de wê di ahengekê de wê weke were fahmkirin bê.

Di nava wate û gotinê gotinê de wê, ji wê têngîna lêker û bûjenê de ku wê li wê bihizirê wê bi heman rengê wê hinek aliyên cihê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Li vir em ya ku em minaq weke bi wateyê re wê dihênin ser ziman û an ya bi lêkerê re wê dikin wê di rengekê de wê di awayekê de wê, di nava têngîha salixkirinê bi referansî a di nava ya dîyar û fahmkirinê de wê weke ya ku ew dibê bê. Lê ev wê nikaribê weke hemûyê fahmkirinê a di wê de wê weke wê werênê ser ziman. Ber ku wê di rengekê de wê, di gotinê de wê, aliyên wê yên din ku ew hena jî wê pêwîst bin ku ew werina fahmkirin. Di gotinê de wê, karibê wê ya ku ew weke nayê dîtin lê ew dikarê were fahmkirin ew xwe di fahmkirinê de ew xwe bide dîyarkirin? Di aslê xwe de wê, di rengekê de wê di nava ya ku em fahmdikin de wê bi fêrs, ima, derhanên û hwd re wê, di rengekê de wê weke alyna ku wê karibin hinekê me di wê temenê de weke şîyarbikin. Di wê nûqtayê de wê şîyarî wê, li wê weke di temenê kifşkirinekê de wê di wê nûqtayê de wê xwe bi wê fahmkiirnê û rewşa wê re wê karibê bide dîyarkirin.

Di gotinê de wê, ya ku ew dihê dîtin wê ji aliyekê ve wê ew bê ku wê ya ku ew wê dide dîyarkirin wê ji aliyê wê têngîna weke lêker, bersiv û hwd ku wê were fahmkiirn wê di wê temenê de wê referansên wê di rengekê de wê karibê wê bide dîyarkirin. Di fahmkirinekê de wê çendî ku wê weke salixkirî û dihê fahmkirin jî lê wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di nava ya gotinê dihê ser ziman û referansên wê de wê cihêbûn wê karibê xwe bide dîyarkirin. Wate ji aliyekê ve wê, dîyarkirina referansê

wê, bi hinek rêgezan wê karibê ji aliyekê ve bi xwe re wê bide dîyarkirin. Lê bi giştî wê referans wê di wê gotinê de wê hem rewşên derveyî, wûcan, fêrsên fahmkirinê ên ji hundur û hwd re wê, bi awayekê pîrralî a ku ew wê bi wê re wê were famkirin. Wê dema ku em li wê dihizirin wê weke intibayekê wê bi mirov re wê çê bibê wê weke têgînek azmûnî wê di rengekê de wê di temenê wê de wê hebê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di nava ahengbar a ku ew wê were fahmkirin de û ya ku ew dihê fahmkirin de wê cihbûna ku ew dikarê xwe bide dîyarkirin jî wê di wê nûqteyê de wê bi wê çerçoveyê wê karibê were fahmkirin. Minaq wê di têgînekê de wê dema ku em bahsa referansa naskirinê wê bikin. Wê di wê de wê, çawa wê karibê di rengekê de were gûharîn wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê awayekê de wê fahmbikê. Di awayekê de wê, rewşên ku ew wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, bi wateyê û fahmkirinê re wê xwe bi wê bidina dîyarkirin wê bibin. Di wê nûqteyê de gihiştinên bi têgihiştin ku wê bibin wê di wê temenê de wê direngê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di gotinê û wateya wê de wê têgîna referansê wê, di rengekê de wê, di awayekê de wê karibê wê xwe bi awayekê cihê wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê dema ku em bibêjin "li baxçeyê heywanan filek hebû" wê, demê wê di wê nûqteyê de wê, di gotinê de wê çendî ku wê dîyarkirinek wê weke hebê wê, ne dîyarkirin jî wê di wê de wê di rengekê de wê hebin ku mirov karibê bi rehetî di wê de wê kifşbikê. Di awayekê de wê mijare gotina heywan û ya baxçe wê di wê têgîna de wê, dema ku em dihênina ba hev wê di wê temenê de wê kombinyasyona ku ew dide çêkirin wê di rengekê de wê cihê bê. Wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê.

Minaq wê, di wê temen de wê, di mijare dahûra gotinê de wê, di nediyariyên li kijan baxçeyê li wê filek çawa wê hebê ew jî wê di wê de wê weke ne dîyarî bê. Di wê nûqteyê de wê dîmenekê dîtbar ku ew weke me dîtibê wê weke têgînek ku ew teybet ku wê weke bi me re wê di rengekê de wê bi sînor wê xwe di fahmkirinê de wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ew dîmen wê weke kişandina wêneyekê wê dîmenekê xêvî ê teybet ku mirov wê karibê wê di wê nûqteyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Minaq wê, di wî nûqteyê de wê, di kirdeya gotinê a baxçeyê de wê, hem wê di wê dîmenê dîtbar ê weke bi wêneyî me dîtî û heya wê hebê û hem jî wê di wê de wê, di renekê de wê, gotina baxçeyê wê di referansa xwe de wê bahsa têgîna baxçeyê wê bikê. Di wê nûqteyê de wê di xosletekê razber de wê, pîrriyêkê wê weke ku wê bi xwe re wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, di gotinê de wê fêrsên fahmkirinê ên cihê wê di wê de wê bi gotina heywanê re wê weke bi gotinên din re wê hebê. Di wê de wê têgîna heywanê wê giştî û razber bê û wê ne tenê qatagoriyekê û an cûreyekê wê bi xwe re wê di wê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di wê de wê pîrri zêde wê berfireh wê çerçoveyek wê ya mazin berfireh wê hebê.

Di awayekê de wê, di renekê de wê, di rewşa têgîna filê de jî wê rewşa wê wusa bê. Di wê nûqteyê de wê ji bilî wê ya ku me weke dîtî û em wê qast dikin wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke di wê de wê têgîna hemû filan weke bi cûreyekê û têgîna wê re wê di xwe de wê bide dîyarkirin. Lê ew wê di wê de wê dema ku em qastî filê dikin ku em wê bibêjin wê demê wê weke kirpendinna teybet ên ku em dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê werênina ser ziman wê xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Nexwe wê kesekê ku ew ne bi me re bê wê çawa wê fahmbikê ku em qastî kijan filê dikin. An jî qastî kijan baxçeyê ku ew di wê de heywan dijî dikin. Di wê temenê de wê di wê nûqteyê de wê di mijare têgîna referansê de wê ev wê weke aliyên wê yên teybet ên ku em dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê û awayekê de wê dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê werênina ser ziman bê.

Salixkirinên me wê demê di wê temenê de wê, weke aliyekê wan ê teybet wê hebê. Wê demê wê di nava referansê de wê bi kirdeyî wê hinek têgînên din ên weke referansî di wan referansan de jî wê weke di renekê de wê bi wê fahmkirinê re wê bi teybetî wê karibê xwe bide dîyarkirin. Di gotinê de wê hertimî wê fêrsa fahmkirinê a ku ew dide me wê weke ya giştî û teybet wê di nava hev de û di hev de wê bi wê re wê bijî bê. Em dema ku em tiştêkê wê dihênina ser ziman wê bahsa wê dikin weke teybetî dikin wê di wê rengê de wê hinek rewşên girêdanên teybet bi referansî wê xwe bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin.

Di mijare gotinê de wê, di wê çerçoveyê de wê salixkirina di wê de wê, di wê rengê de wê, ev wê, rewşên weke yên xuyî wê ne dîyarkirinek giştî

a ku em wê di wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikin bê. Wê weke hinek rewşên fêrbûnê ên bi temen wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê, dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên teybet wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê karibê wê bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve wê mijare referansê wê, di wê de wê, weke bi girêdanên wê yên teybet û giştî re wê karibê aliyên din ên ku ew werina kifşkirin re wê karibê wê fahmbikê. Kesekê ku ew wê heman baxçeyê heywanan ku em çûnê û me di wê de ew filek dîtî û ku ew jî herê û wê filê wê bibînê û wê werênê ser ziman wê di rengê fahmkirin û ragihandina xwe de wê ji ya ku em wê werênina ser ziman de wê, karibê hinek cihêyiyên di nava heman fahmkirinê a wan fahmkirina me û ya wê kesê din de wê hebê. Çendî ku wê weke heman hevokê wê di rengekê de wê weke ku ew avabikê û wê werênê ser ziman jî.

Di mijare fahmkirina têgînê de wê ya ku mirov wê fahmdikê wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê xwe bide dîyarkirin. Di mijare zimanê nivîsî de minaq wê bi zaroyekê re wê dema ku ew têgînekê dihilde wê, di wê temenê de wê, çendî wê karibê rewşek fenomikî wê bi wê re wê li ser wê kifşbikê? Di rengekê de wê, di şêwayê fahmkirina zaro de wê nikaribê hemû fahmkirina wê tenê wê di rengekê de wê weke 'qalibekê' ku ew dihilde wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê direngê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê di mijare salixkirinên me de wê ew wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê, fahmbikê bê. Di rengekê de wê fahmkirinên me yên ku em wê dihênina ser ziman wê çawa wê, weke têgînek ku ew wê bi wê re wê, werênê ser ziman bê. Di şêwayê xuyî de wê, di wê rengê de wê zêdeyî wê weke ku wê were dîtî wê têgîna qalibê wê derkeve li pêş û wê di wê nûqtayê de wê çendî wê karibê wê, di wê de wê têgînek fenomî wê kifşbikê Di wê nûqtayê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê bê.

Zaroyek wê dema ku ew zimanekê wê dihilde wê, di rengekê de wê, di dîmenekê de wê weke ku wê di dîmenekê qalibî û fenomî ê di zikhev de

ku wê hilde jî lê wê weke bi aliyê wê yê fenomî wê di dîmenê wê yê fahmkiirnê ê ku mirov wê di wê de wê kûr dibê de wê dibînê ku ew wê li pêştir bê. Di wê nûqteyê de wê di salixkirina wê de wê, derxistina dengê û hwd de wê, 'weke wê' kirina derxistina wê de wê, di şêwayekê de wê, di wê çerçoveyê de wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Wê demê wê di wê nûqteyê de wê, karibê were kifşkirin ku wê rewşek weke ya ku ew derdikeve li pêşîya ya qalibê wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê karibê xwe bi wê re wê, di wê çerçoveya wê ya fahmkirinê de ku wê bide dîyarkirin wê bibê.

Di rewşa salixkirina bi gotinê re wê ew wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin. Wê çendî ku wê di rengekê de wê weke ku wê, rengekê fêrbûnê wê xwe bide dîyarkirin wê, di şêwayekê de wê ji wê derbasbûna wê jî wê, di wê salixkirina ku ew bi wê re wê were kirin de wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Minaq em dema ku em dibêjin 'mirov' wê di wê nûqteyê de wê, weke têgînek ku em bahsa mirov wê dikin wê bi wê re wê bibê. Lê di wê gotina mirov de wê bi xosletên mirov ên dîyar û ne dîyar wê bi wê re wê, di rengekê de wê were lê hizirkirin û wê kifşkirin wê di wê de wê were kirin. Di wê nûqteyê de wê di mijare salixkirinên me yên bi gotinê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin Lê gotina mirov wê, di wê temenê de wê karibê wele çerçoveyek qalibî ew bi xwe re wê biafirênê? Di wê nûqteyê de wê hinek rewşên ku wê di wê nûqteyê de wê intibayekê ku wê bidina me ku wê çendî wê bibin jî lê yên ku wê dervî wê intibayekê wê bidina me jî wê di şêwayekê de wê werina dîtin wê bibin. Li vir di çerçoveya xosletên morfolojikî ên weke derhanînê de wê dema ku em li wê bihizirin wê, dikarê wê ji du aliyên ve wê derkeve dervî wê. Yek wê di wê temenê temenê de wê dema ku em bi gotina mirov re wê sallix dikin wê gotina mirov wê razber wê bimênê ku wê çendî wê di dîmenê mirovekê heyî de wê, dîmenekê şenber wê weke bi xwe re wê bide dîyarkirin jî bê. Di wê nûqteyê de çi mirov û çawa û kijan mirov ew qast dihê kirin wê di wê de wê weke ku wê ne dîyar bê. Di dewama wê de wê aliyê wê yê din jî wê ew bê ku wê mirov wê xwediyê jîyanekê bê û ew dijî bê. Rewşa dijîbûna mirov wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê di reng û awayekê de wê weke bide dîyarkirin. Minaq em dikarin wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman ku wê mirovê ku ew weke bi şenber em qastê bikin jî ew ber ku ew dijî wê di wê temenê de wê di

rewşa salixkirinê de wê, bi çi rewşê wê were salixkirin wê ne dîyar bê. Yan jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mirovê dijî wê di wê nûqteyê de wê, di rewşa xwe ya salixkirî de wê piştî wê salixkirinê wê di cih de wê bi jiyankirina xwe û an dijîbûna xwe ya di demê de wê weke derkeve dervî wê.

Ev wê weke aliyekê wê yê ku ew wê, di dewama wê de wê karibê wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê rewşa jiyankirinê wê, di wê temenê de wê di rewşek fahmkirinê de wê gotinên me û rewşên têgînên me wê jî wê aliyê ve wê, di dîmenekê razber de wê karibê ew wê bide dîyarkirin. Lê di wê nûqteyê de wê demê em wê dîmen 'şenber' wê li kûdeverê wê di wê de wê bidina rûnandin û an wê li ser wê li ser çi temenê wê karibin wê fahmbikin bin.

Di rewşa heyinek dijî û di nava demê de wê xwediyê jîyan û dijîbûnek weke bi jiyankirinê a pêde çûyinê jî bê wê, di wê rewşê de wê, salixkirina wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê jî aliyekê ve wê, bikê ku wê fahmbikê bê. Salixkirin wê di wê temenê de wê bi gotina şenberiyekê wê di wê nûqteyê de wê fêrsa fahmkirinnê a ku wê di destpêkê de wê bi me re wê bide çêkirin wê di wê nûqteyê de wê, di wê rengê û şêwayê de bê ku wê çawa wê, li ser ya dema bûhûrî û an pêkhati de wê di awayekê de wê rûniştî bê wê fêrsa wê ya fahmkirinê wê bide me. Ya ku ew pêknehatî û an ya pêkdihê wê di wê nûqteyê de wê weke yên ku ew di fêrsa fahmkirinê de wê weke yên dervî wê weke aliyna wê bimênin bin.

Wê demê wê di wê nûqteyê de wê aliyekê ku wê hema di cih de wê bi têgîna qalibê wê xwe di mejiyê mirov de wê bide dîyarkirin wê di wê nûqteyê de wê, bi ya bûyî re wê di şêwayekê de wê bide dîyarkirin.

Ya bûyi wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê ew wê xwe bi wê re wê karibê bide dîyarkirin ku wê çawa wê bi heyina wê ya heyî, awayê wê darêjkî û hwd re wê hebê. Di wê nûqteyê de em di farqê de na ku em rewşên zimanî ên bi wê rengê an li ser temenekê felsefî wê şîrovekiirina wê dikarê wê weke bi encamên wê yên fahmkirinê re ew encamên cihê ew bi xwe re bide dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de wê, di renekê de wê, di mijare fahmkiirinê de wê di mijare têgîna zimanî û an gotinî de wê weke wê fahmkirin wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din bê. Di fahmkirinê de wê ev weke fêrsekê wê di rewşa salixkirinê û hwd de wê di wê temenê de wê bibibê û wê

gotinên weke 'rastiyê' û hwd em di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê fêrsê û hwd re wê fahmbikin û wê dikarin wê werênina ser ziman.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarin wê, di dewama wê de wê bi wê re wê werênina ser ziman ku wê di mijare fahmkirinê de wê, dema ku em li wê dihizirin wê hinekê din wê dîmenekê zêde kompliketirî ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin em wê dikarin wê bi wê re wê fahmbikin. Carna wê ya ku em wê weke 'rast wê dibînin wê weke şibîna wê û an weke taqlidê wê û hwd re wê di şêwayekê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê weke wê fahmkirin wê di wê temenê de wê, di xwe de ew wê fêrsa fahmkirinê wê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê fêrsê de wê ev fêrs wê hinekê wê komplike bê. Ji du aliyên ve wê komplike bê. Yek wê weke wê fahmkirinê bê. Ya din wê fahmkirinê wê di rewşa fahmkirina wê de wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di mijare fahmkirinê weke wê de wê, ev di mijare fahmkirinê û dîmenê fêrsa fahmkirinê de wê xwebi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di wê temenê de wê dikarê wê fahmbikê ku wê mijare fahmkirinê wê di wê de wê salixkirina weke ku wê em wê bi wê re wê dikin wê di wê temenê de wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê giring bê ku mirov wê li ser mijare salixkirinê wê di wê çerçoveya têgîna fahmkirinê de wê li ser wê bisekinê û wê bi hinek aliyên wê re wê fahmbikê bê. Di mijare fahmkirinê de wê dikarê wê fahmbikê ku wê mijare salixkirinê û fahmkirin wê di rewşên ew hev temem dikin de wê karibê wê werênê ser ziman û hinekê li ser wê bisekinê.

Wê dema ku em bahsa têgîna fahmkirinê a bi ziman re wê dikin

Wê dema ku em bahsa têgîna fahmkirinê a bi ziman re wê bikin wê demê em dikarin wê jî wê bi wê re wê li wê bihizirin ku wê di rengekê de wê weke aliyên ku wê bi gotinê û an hevokê re ku wê weke aliyekê wê yê giring wê bi awayekê awakirî heveokê û an pêşxistina gotinê ku ew bi awayekê weke xwediyê nerinek neyî bê, nicelik bê, nitelik bê, û hwd wê, di wê temenê de wê di rewşa danîşandina rewşên xûyî de wê weke aliyekê ku wê karibê weke bi têgîhek bi bandûrî wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Li vir wê direngê de wê di aslê xwe de wê mijare axiftinê û bandûra ziman û an fahmkirinê di axiftinê de wê zêde wê komplike bê. Di wê

nûqteyê de wê, biqasî ku wê ji aliyê fahmkirinê ve wê weke ku wê karibê wê di rengekê de wê di wê nûqteyê de wê salixbikê lê wê weke ji aliyekê din ve jî wê, di mijare fahmkirina wê rewşa weke ya bi xuyî hatî dayin nîşandin de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin jî wê bibê. Li vir wê, di wê nûqteyê de wê, dema ku em mijare fahmkirinê wê bi rengê tevgerê û an xuyê re wê hildina li dest wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê nûqteyê de wê bi rewşa fahmkirinê û an rengê fahmkiirnê ve wê ji aliyekê ve wê weke girêdanek wê hebê.

Di wê nûqteyê de wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê ku wê mijare salixkirinê wê xwe di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de wê ya ku wê, tevger û an xuyek me wê ne baş û an baş wê, bide dîyarkirin wê ne ew bixwe bê. Wê ji aliyekê ve jî wê bi fêrsa wê fahmkiriinê û an rengê wê têtîna bi hiş a di wê fahmkirinê de ku ew dibê wê karibê wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê, rewşên weke yên xuy û an tevgerî wê ji aliyekê ve wê, di aslê xwe de wê weke hinek rewşên objektiv jî wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê karibin wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bide dîyarkirin bê.

Wê jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare salixkirinên me yên bi têtîninê wê di mijare xuyê de wê, weke aliyekê bi fêrsî ê fahmkiirnê wê di xwe de wê di rengekê de wê weke ku wê bihawênê û wê barbikê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê direngê de wê fahmbikê bê.

Wê jî wê di wê nûqteyê de wê, dikarê wê fahmbikê ku wê mijare salixkirinên bi xuyî wê di wê temenê de wê, ji wê aliyê ve wê bi tevgerî wê ji aliyê heyina hebûna xêvî ve wê wateyek wê ya bi têtîliya wê ya bi hizirî re wê weke ku wê hebê. Wê ji wê aliyê ve jî wê di wê nûqteyê de wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê, gotinekê wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Mijare xêvê wê di wê nûqteyê de wê, di rewşa bi salixkirina bi xuyê û hwd re wê, weke wê di rengekê de wê, di şêwayekê de wê, bi têtîna wê ya ku ew bi wê weke hatî fahmkirin re wê di xwe de wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare rewşa têtîna xuyan û an tevgerê wê bo xêvê û an rewşek xêvî wê çî wateya wê hebê. Di wê nûqtayê de wê weke rewşek pêkhatî wê karibê wê hilde li dest. Lê ji wê ya pêkhat bi ber ya pêkwere ve jî wê weke ku wê têtîliyê wê ya bi fahmkirinê re wê, karibê wê di rengê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Di wê nûqtayê de wê, di xêvî de ev wê temenekê xêvî de wê weke ku wê were dîtin wê xwe bide dîyarkirin û xêv wê di wê temenê de wê xwe de wê weke rewşek bûjenî a rûdayî wê di şêwayekê de wê weke ku wê hilgirê û wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, bide dîyarkirin. Lê di wê nûqtayê de wê, di nava ya pêkhatî û ya pêkwerî de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ya pêkwere wê ne weke ya pêkhatî wê pêkwere. Çendî ku wê hinek fêrsên fahmkirinê wê weke di wê rengê de wê ji wê were girtin jî lê ew wê di xwe de wê weke rewşek cihê a ku em wê bi serê xwe wê bi rûdawa ku ew pêkdihê û bi wê re ew dihê salixkirin re wê karibê wê fahmbikê bê. Li vir wê nûqtaya giring wê xwe di wê rengê û nûqtayê de wê weke ku wê bide dîyarkirin ku wê çawa wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwediyê wê rewşa bi fahmkirinê bê ku wê çawa wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di rengê de wê bide dîyarkirin bê.

Wê jî wê di wê nûqtayê de wê ji wê rewşa navbera ya pêkhatî û ya pêkwere de wê têtînek ku ew wê weke rengê fahmkirinê wê weyn bileyizê wê ji wê zêdetirî wê weke aliyekê wê yê ku ew di ahenge ya ku ew pêkwere de ew wê di şêwayekê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Li vir wê ew fêrsa fahmkirinê a bi ya pêkhatî re wê di rengê de wê aliyekê wê yê bi fahmkirinê wê weke bi awa û xuy ku mirov wê pênasibikê wê di rengê de wê weke ku ew wê bi wê re wê xwediyê rewşek fahmkirinê a ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê bibê bê.

Di mijare fahmkirina me ya bi têtîna salixkirina wê ya giring re wê, di temenê wê de wê ew aliyê wê ya berê wê weke qalibekê ku ew neyî wê nebê. Di rewşa têtîna xuyê ji wê were fahmkirin de jî wê di wê temenê de wê di rengê de wê awayê fahmkirinê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê weke ku wê were lê hizirkirin. Lê di wê de wê ew wê ne bi awayekê qalib û rengê fahmkirinê wê di rengê de wê bi tememî wê weyneke wê bileyizê.

Fêrbûnên ji fahmkirinê wê intibaya ku wê bi me re wê bidina çêkirin wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di rengê fahmkirinê de wê, intiba, îma, fêrs û hwd wê weke hinek aliyên

ku em di wê temenê de wê karibin wê li wê bihizirin bin. Kengî wê, ji aliyekê nêrînî û an herênî wê weyn bileyizê? Kengî ku ew wê weke qalibekê hizirkirinê wê weke bi têngnekê weyn leyistina xwe de bi fahmkirinekê wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê dikarê wê fahmbikê ku wê mijare fahmkirinê wê ji wê aliyekê ve wê bi ziman ve wê karibê wê ji hinek aliyan ve wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ji aliyê têngîna xuyî a bi gotinê ve wê weke ku wê skinner wê li ser wê bisekinê wê di wê nûqteyê de wê fêrsên weke neyinî û an herênî û hwd ku ew wê bi wê re wê bibin wê weke aliyek ku ew wê li wê bihizirê wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê dema ku wê Chomsky wê bahsa têngîna skinner a **otoklitikî** û pêvajoyên wê bikê wê bi têngîna weke ji ya kevneşop ku ew hinek cûda ku ew wê dikê wê bi wê re wê bikê ku ew wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê dema ku wê bê gotin ku 'zarok bazdidê' de wê, çawa wê, weke ji bûjen û an xoxletên bûjenekê zêdetirî wê wê weke aktiviteyekê û xosletên rewşekê wê xwe di dîmenekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê xoslet wê weke di bin dîyariya rewşekê de ku wê bibê wê xwediyê rewşekê bê.

Di wê nûqteyê de wê, di rewşa hinek têtikî û rêzina wan de ku wê di rengekê de wê werina çî wateyê ku ew, bi sazûmana wê re wê di rengekê de wê, karibê wê li wê bihizirê. Li vir wê di mijare têngîna xosletên rewşê de wê, dema ku wê li wê çawa wê were wê weke aliyê wê yê ku ew wê li wê were lê hizirkirin bê.

Li vir wê di rewşa têtikîya xuyî de wê, minaq wê, mijare kuçikê wê di wê nûqteyê de wê bi wê têngînê re wê karibê wê li ser wê bisekinê. Ku wê dema ku di ber re çû û got çit wê demê ew wê nava sehêta kuçik û çitê de wê bibê wê, di rewşek xuyî de wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Li vir ev têngîna têtikîyî wê dikarê wê di rengekê de wê li wê bihizirê ku wê di nava nav û bûjenê û lêker û çalakiyê de wê têtikîya ku ew dibê wê bi wê re wê, di rewşekê de wê bi wê re wê fahmbikê.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din ku wê li gorî têngîna skinner a otoklitikî ku wê chomsky wê li ser wê bisekinê wê rewşa 'weke sam ku wê keştiyekê wê kirê bikê û ew keştî av lê dizê wê, demê wê bertek wê çawa wê li keştîyê, kirêkirinê, dizêbûna wê û sam bixwe bê. Ev minaqe skinner ku wê chomsky wê li ser wê bisekinê wê çawa wê di nava 'sazûmana wê ya otoklitikî' de wê bibê wê li ser wê re wê di rengekê de wê weke ku wê li wê bihizirê. Li vir wê di aslê xwe de wê rewşa bandûrê û encamê wê weke ku wê ji têngnek artarnatîfî a pirralî û ku ew bi zanîna

ziman ku ew ji wê diafirê wê di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Li vir wê ya ku wê fahmbikê wê ne tenê wê bi aliyê wê yê hundurîn û kombinyasyona wê re wê li wê bihizirê bê. Wê ji wê zêdetirî wê bi derveyîya wê re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Ev rewşên fahmkirinê ên bi têngîna otoklitikî di hevokê de wê hem di gotinê hevokê de û hem jî bi morfemên rîzimanî li wan bihizirê wê, weke 'netêr' wê di renekê de wê werênê ser ziman. "Ev dîtina pêkhatina hevokê, çî bi vegotinên otoklitikî, hem jî bi bêjeyên hevoksaziyê, çî jî bi morfemên rîzimanî û ferhengî bête ser ziman, ne bes e. Berxên ku hirî pêşkêş dikin, çarçoveyek (fîzîkî) tune, lê ti verastkirinek din a van peyvên hevokê îngilîzî (an bi zimanekê din) çêdike. Rîz ramanên xewê yê bi hêrs in kûçikên ciwan ên kesk ên bê reng û dost bê zerar xuya dikin, xwedî heman çargoşe ne, lê tenê yek ji wan hevokê îngilîzî ye (bi heman awayî, tenê yek ji rîzîkên ku bi xwendina wan ji paş ber bi pêş ve çêdibe). Hunermendên tîkoşer dibe ku êşekê bibê, dibe ku heman çarçoveyek wekî pelên nîşankirinê hebe lê di strûktûra hevokê de pirr cûda ne, bi guheztina wê dikare bi her awayî were dîtîn. Nimûneyên dişibin hev û bi heman awayî hêsan hene. Eşkere ye ku hêmanên ferhengî ji ketina wan di çarçova rîzimanî de bêtir di pêkhatina hevokê de cih digirin; Ti nêzîkatiya ziman ku van pêvajoyên kûr li ber çavan negire, di ravekirina tevgerên zimanî yê rast de serketinek mezin bi dest nakeve."

"Gotûbêja berê hemî têngînan bîngêhî ên ku Skinner di pergala xwe ya raveker de destnîşan kir vedihewîne. Armanca min ji nîqaşkirina tîgehan yek bi yek ew bû ku nîşan bidim ku, di her rewşê de, heke em şertên wan bi rastî bihesibînin, ravekirin hema bêje ti aliyek behremendiya devkî nagire, û heke em wan bi mecazî wergirin, ravekirin li gorî ravekirin tu pêşketinek peyda nake. Formûlasyonên kevneşopî yê cuda dikarê ji wan hin fêrs werina girtin. Bi vê dirêjkirinê re, peyvên ku ji derûniya ceribandîne hatine deynkirin, wateya xwe ya objektîf wînda dikin û hemû nezeliya zimanê asayî digire dest. Ji ber ku Skinner xwe bi tîgehek weha piçûk a raveker sînardar dike, gelek cûdahiyên girîng ne diyar in. Ez dihizirim ku ev dahûr piştgirî dide nêrîna ku di Beşa I-ê (ji pirtûka skinner a "verbal behavior") de hatî diyar kirin ku rakirina beşdariya serbixwe ya axaftvan û xwendekar (encamek ku Skinner pir girîng dibîne) tenê bi bihayê rakirina hemîyan dikare were bidestxistin. watedarbûna ji sîstema danasîne, ku tê wê maneyê ku dem di asteke wisa xav û xav de tevdigere ku ji pîrsên herî bîngêhî re bersiv nayên pêşniyar

kirin. Pirsên ku Skinner dihîne ser ziman weke spekulasyonên wî bêhêvî zû û zû ne. Heya ku di derbarê karaktera taybetî ya vê tevgerê de pir zêde neyê zanîn, lêkolînkirina sedemîtiya tevgerên devkî pûç e; Û bêhêvî têgihîştina çêtir ya ku tê bidest xistin, tiştê hindik e ku mirov di derheqê pêvajoya bidestxistinê de spekulasyon bike."

Li vir wê weke aliyekê wê yê giring wê ya ku wê di wê nûqteyê de wê chomsky wê bixwezê ku ew wê balê bikişênê li ser wê ku wê gotin wê di wateya û an bi zanina wê ya rêzimanî û hwd de wê, nikaribê wê tenê wê bi ali û awayekê bi tenê bi sînor wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di pirsgirêka fahmkirinê û ji wê têgihîştinê wê ev wê were dîtin ku wê yek wê ne tenê wê bi awayekê wê karibê wê fahmbikê bê. Li vir wê weke aliyekê wê yê din jî wê di mijare zimanî de wê tenê wê bi aliyê funksiyonî û hwd re wê şîrovebikê wê çawa wê, karibê wê bi wê bigihijê şîroveyek baş wê weke aliyekê wê yê ku ew bi awayekê cidî wê karibê wê li ser wê bisekinê bê. Ya ku wê, di nava şîroveyên skinner de wê chomsky wê dikê mijare rexne û lêpirsênê jî wê di wê nûqteyê de wê weke ku wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ji gotinekê wê hevgiretina wê û hilbera wê, tenê wê bi şîyarîya derve wê, tenê wê bi wê û sehêta ve wê girêdana wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê formel ê bi aliyekê ku wê weke li wê were lê hizirkirin xwe di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Wê demê ev ali wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê ji aliyekê din ve wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê. Di nava rewşa hevokekê de wê rêzina wê de wê ya ku ew dihê ser ziman wê, ji têgînek ku ew were fahmkirin wê ji wê zêdetirî wê weke pêvajoyek ku ew bi fahmkirinê were fahmkirin wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di mijare têgîna rêzimanî de wê dikarê wê bi wê ve girêdayî û zelalî wê werênê ser ziman ku wê, di rengekê rêzimanî ê dema me de ew mijare qarakterizekirinê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Lê ew ev jî wê weke aliyekê ku wê bi gelek awa û reng û dîmenên ji hev cihê wê karibê di wê de were kûrbûn. Di roja me de wê mijare têgîna hevgiretî û bijartinekê ku mirov wê di wê, temenê de wê li wê bihizirê wê di rêzimanîya hemdem de wê hê weke ne têrîyên di mijare wê ya fahmkirinê de wê xwe di rengekê de wê karibin bidina dîyarkirin.

Di mijare salixkirin û mijare fahmkirinê weke bi wate û têgihên fonolojikî û hwd re wê, di çerçoveya rêzimanî de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Lê di mijare salixkirin û fahmkirinê de wê hê gelek

aliyên wê yên ku em bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê werêser ziman wê hebin. Di awayekê de wê, mijare rêzimanî wê hê bi aliyên wê yên pêvajoyê ên giştî û bi hundûrayî û derveyî û hwd re wê bi têkiliya nava wan re wê hê weke du aliyên ku ew pêwîst in di wan de wê bi kûrahi werina lê hizirkirin û ser ziman bin

Di mijare têngîna zimanzaniyê de wê, di demên hemdem de wê çendî ku wê pêşketinek baştirin ji ya demên berê wê bibê jî lê wê di wê nûqteyê de wê hê jî wê di mijare têngîna zimanî de wê, weke aliyên wê yên bi fahmkirinê wê, kê mabin wê biibn. Di mijare rêzimanîyê de wê bi gelempeî wê weke lêkolîna rêzimanê a ziman û zanina wê hilde li nava xwe. Di wê nûqteyê de wê ev gotin wê bi zêdeyî wê di rengekê de wê, di xwe de wê weke aliyekê kûr wê bihawênê.

Di wê çerçoveyê de wê ya ku wê bi gotinekê û rewşa wê ya fahmkirinê a bi hevgirtinek giştî di çerçoveya kirinekê, çalakîyê û tevgerê û hwd de wê, weke aliyên wê yên ku wê werina li wan hizirkirin bê. Di mijare hizirkirina çerçoveyê bi wê rengê de wê çawa wê giştîbûn, gelemperîtî û an teybetiyên bi wê çerçoveyê wê bi têkiliya wan re wê werina fahmkirin wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

”Ji bilî vê, teoriya zimannasî dikare wekî lêkolîna taybetiyên fermî yên rêzimanên weha were hesibandin û bi formûlasyonek têra xwe rast, ev teoriya giştî ji pêvajoya ku pêvajoyek taybetî tê de pêk dihê. Hevok dihê avakirin, çawa ew hevok dihê bikaranîn û têngiştin Ew dikare ji bo diyarkirina ravekirinek avahîsaziyek ku dikare hin têngiştinê bide. Bi kurtasî, divê ji rêzimanek bi rêkûpêk hatî formule kirin, mirov bikaribe îfadeya pêvajoyên întegratîf û qalibên giştîkirî yên ku li ser kirinên taybetî yên ku îfadeyê pêk dihînin, tene ferz kirin. Rêzikên rêzimanê yên bi darêjka xwerû dikarin li ser du awayan bêne dabeş kirin: bijartîtî û mecbûrîtî; Dema ku danûstendinek çêbikin divê tenê ya paşîn were sepandin.”

”Dûv re qaîdeyên rêzimanê yên vebijarkî dikarin wekî mekanîzmayên hilibjartî yên ku di hilberîna vegotinek taybetî de têkildar in werin dîtin. Pirsgirêka naskirina van pêvajoyên hevgirtina bi hevê û mekanîzmayên hilibjartî ne hindik e û ne ji çerçoveya lêkolînên derfet e. Encamên lêkolînek weha dikare ji bo derûnî û an zanista sînira derfetek ser bixwe a fahmkirinê biafirênê, wekî ku Lashley pêşniyar dike. Her çendî lêkolînek bi vî rengî serkevtî be jî, bi ti awayî bersivê nede pirsên bingehîn ên lêgerîna wate û sedemîtiya tevgerê jî, bê guman ew ê ji wan

re ne bêguneh be. Bi ser de jî, bi kêmanî wisa ye ku têgehek wekî giştîkirina semantîkî, ku ew di hemî nêzikatiyên ziman ên bi kar de ew qas bi giranî tê gazî kirin, tevlihevî û avahiyek taybetî ya encamnameyê vedişêre ku ew çend ji yên ku dikarin werin lêkolîn û pêşandan ne cûda ne. di warê hevoksaziyê de, û ji ber vê yekê, karakterê giştî yê encamên lêkolînên hevoksaziyê xwe nade teoriya wateyê."

Helbet xuyên axêver, guhdar û fêrkerên ziman ji bo lêkolîna her zimanî daneya rastîn pêk dihîne. Çêkirina rêzimanê ku hevokan bi awayekî wisa dihejmêre ku ji bo her hevokê pênaseyeke avahîsaz a watedar were destnîşankirin, bi serê xwe ravekirina vê tevgerê ya rastîn nade. Tenê ew e ku kesek bi dîyariya ziman re heye ku hevokan ji hevokan dûr bike, (bi taybetî) hevokan nû fahm bikin, hwd. qabiliyeta xwe bi awayên razber diyar dike. Ev qabîliyetên pirr berbiçav in. Em bi berdeyamî rêzîkên nû yên peyvên dixwîn û dibihîzin, wan wekî hevokan nas dikin û fahm dikin. Hêsan e ku mirov nîşan bide ku bûyerên nû yên ku em wekî hevokan dipejirînin û fahm dikin, ji hêla têngînek hêsan a wekheviya fermî (an semantîk an statîstîkî) an nasnameya çarçoveya rêzimanî ve bi bûyerên ku em pê nas dikin re ne girêdayî ne. Di vê rewşê de axaftina li ser giştîkirinê bi tevahî bêwate û vala dimenê. Wusa dixuye ku em babeteke nû wekî hevokê nas dikin ne ji ber ku ew bi tenê bi babeteke naskirî re têkildar e, lê ji ber ku ew ji hêla rêzimanê ve hatî çêkirin ku her kesek bi rengekî û şewazek hundurîn kiriye. Û em ji hevokê nû qismî fahm dikin ji ber ku em dikarin bi rengekî pêvajoya ku ew hevok di vê rêzimanê de jê derketiye diyar bikin.

Ka em texmîn bikin ku em bi taybetmendiyên ku li jor hatine destnîşan kirin rêzimanan biafirînin. Paşê em dikarin hewl bidin ku serketina axaftvan, guhdar û şagird şirove bikin û bikolin. Divê em bihesibînin ku axêver û guhdar berê xwe dane kapasîteyên ku bi rêziman bi rengekî razber (abstrakt) têne diyar kirin. Karê axaftvan ev e ku mirov komek rêzîkên vebijarkî yên lihevhatî hilbijêrin. Ger em ji lêkolîna rêzimanê zanibin ka kîjan vebijark li ber destê wî hene û kîjan şertên lihevhatinê divê bijarde bigihîjin hev, em dikarin bi wateyê vekolîna faktorên ku wî dihêlin ku ew yek an bijarek din bike lêkolîn bikin. Divê guhdar (an jî xwendevan) ji biwêjeke xuyakirî diyar bike ka kîjan qaîdeyên vebijarkî di avakirina vegotinê de hatine hilbijartin. Werhasilî, şiyana mirov a ji bo kirina vê yekê ji têngîhîştina me ya heyî pirtir e. Zarokê ku zimanekî hîn dibe, bi awayekî rêziman ji xwe re li gorî çavdêriyên hevok û ne-hevokan (ankû rastkirinên ku ji aliyê civaka devkî ve hatine kirin) ava kiriye.

Qabiliyeta axêverê ku hevokan ji ne-hevokan cuda bike, nezelaîyan bibîne, hwd. Vekolîna şiyana wî xuya ye ku me mecbûr dike ku em bigihin encamê ku ev rêziman xwedî karakterek pîrr tevlihev û razber e, û ku kurê piçûk di cîbicîkirina tiştê ku bi kêmanî di warê fermî de xuya dike, wekî rengêk berbiçav a avakirina teoriyê bi ser ketiye. Wekî din, ev peywîr di demek pîr kin de, bi giranî ji îstîxbaratê û bi rengêkî berawirdî ji hêla hemî zarokan ve tête kirin. Her teoriya fêrbûnê divê bi van rastiyan re mijûl bibe.

"Hêsan e ku mirov vê nêrînê qebûl bike ku zarokek dikare mekanîzmeyek pîrr tevlihev ava bike da ku rêzek hevokan biafirîne, ku hin ji wan bihîstiye, an ku mezinek di cih de dikare diyar bike ka (û heke wusa be, çawa) tişteke taybetî hatî çêkirin. Bi vê mekanîzmayê, ku xwediye gelek taybetmendiyên teoriya razber a dakêşanê ye, ne wusa ye. Lêbelê, ev xuya dike ku ravekek wekhev a performansa axaftvan, guhdarker û fêrker e. Ger ev rast be, em dikarin pêşbînî bikin ku hewildanek rasterast ji bo ravekirina tevgera rastîn a axaftvan, guhdar û xwendekar, ku ne li ser bingeha têgihîştina pêşîn a strukturên rêzimanê ye, dê serketinek pîrr kême hebe. Divê rêziman wekî pêkhateyek di tevgera axaftvan û guhdarvan de were dîtin ku tenê dikare ji kiryarên laşî yê ku diqewimin were derxistin, wekî ku Lashley destnîşan dike. Rastiya ku hemî zarokên asayî (normal) di bingeh de rêzimanên hevber ên tevlihev û bi lez û bez werdigirin, destnîşan dike ku mirov bi rengêkî taybetî ji bo vê yekê hatine sêwirandin, şiyana hilanîna daneyan an jî "hîpotezkirina" karakter û tevliheviya nenas dikê. Di dawiyê de lêkolîna strukturên zimanî dibe sedema ku ew, dibe sedema hin têgihîştinên girîng. Heya nuha ev pîrs bi ciddî nayê pîrsîn, lê di rêgezê de dibe ku mirov li ser pîrsê lêkolîn bike ku diyar bike ka pergala hilberandina pergale (ankû weke çêkirina hîpotezê) çi ye ku mirov bi wê bikaribe bigihîje rêzimanê zimanekê ji daneyên berdest. Di her rewşê de, çawa ku hewildana ji holê rakirina tevkariya axaftvan ber bi pergalek danasîna a "derûnî" ve dibe ku tenê di têkbirina cûdahiyên kevneşopî yê girîng de biser dikeve, nepejirandina beşdariya zarokê di fêrbûna ziman de jî dibe sedema pêvajoyek berfireh û dahûrî ku di rastiye de dibê. Ji pêngaveke bi navê giştîkirinê re, ku hema hema her tiştî di derbarê vê pêvajoyê de vedihewîne, dihêle ku tenê ravekirinek serpêhatî ya wergirtina zimanî, beşdariyek bi nenas î. Ger xwendina ziman bi van amûran ve were sînordar kirin, ew neçar xuya dike ku aliyên sereke yê tevgerên devkî nepenî bimînin."

Li vir wê pêvajoya fêrbûnê wê weke pêvajoyek zêde giring wê xwe di rengekê de wê, bi çerçoveyek zêhnî û hwd re jî wê karibê bide dîyarkirin. Fêrbûnên li ser temenekê kevneşopî, zanînî û hwd de wê, di rengekê de wê, di wan de wê dîyarkirinên ku ew dihên kirin û an bênkirin wê di wê rengê de wê weke aliyên wê yên din ên ku mirov wê karibê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê.

Di nava têkiliya fahmkirinên zimanekê û axiftinekê de wê, têkiliya ku ew dihê û diafirê wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bikê mijare lêkolînekê bi fahmkirinê. Gelek ali û bi rêzimanî wê weke didina destnîşandin ku wê bi zanîna zimanî weke bi fonolojikî bê, morfolojikî bê, û an semantikî û hwd bê wê bi derhanînên li ser wê temenê re ku wê werina kirin re wê bi têkiliyek navxweyî û navbeynî û hwd re wê bi wê re wê di awayekê de wê di dewama wê de wê xwe bide dîyarkirin.

Li vir hertimî wê weke pirsek ku wê di temenê lêkolînên zimanî de wê ew wê ku bê wê ya ku wê, weke bi girtinên bi fêrbûnê ku wê bên kirin û an bi hişkirinên me wê, di wê nûqteyê de wê çavkaniya wan wê bi ya derve bê û an wê ji wê makanismaya hiyararşikî a pêvajoyên zimanî ku ew bi zanîna wê diafirin û hwd bin. Di wê nûqteyê de wê were dîtîn û di hinek awayan de wê were dîyarkirin ku wê herdû ali jî wê weke diyarkeriya wan wê hebê. Lê wê di wê nûqteyê de wê, têkiliya wan a nava wan wê hertimî wê weke têkiliyek razber wê li ser hemû fahmkirinên me yên bi zimanî û hwd re wê, di rengekê de wê weke ku wê bimênê.

Di wê nûqteyê de wê ev têkiliya bi aliyê hundûrîn û derveyî wê weke bi têkiliyek zêhnî û biriqîna ji wê jî wê di rengekê de wê di nava hizirkirinên felsefeyî û an bi zninên weke yên derûnî ên di demên hemdem de wê were dest nîşandin. Lê di wê nûqteyê de wê her ku mirov di wê de kûr dibê di fahmkirina xwe de wê weke aliyên wê yên din ên bi fahmkirinê re ku mirov digihijê wan dibin û ev wê, weke hinek kifşkirinên di zêhnê de wê di rengekê de wê weke ku wê werina dîtîn.

Di aslê xwe de wê di wê nûqteyê de wê karibê ev pirs were kirin ku wê wateya zêhnê wê bo ziman wê çi bê. Di wê nûqteyê de wê bersivên ku wê ji wê re wê werina dayin wê di dîmenekê razber de wê, xwebidina dîyarkirin. Di nava wê dîmenê fahmkirinê û çavkaniya wê de wê dikarê wê hinekê li wê bihizirê. Weki din jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinên bi mijare rêzimanî wê, hertimî wê du aliyên wê di wê

nûqteyê de wê weke xwebidina dîyarkirin. Aliyê pêşî wê bi mijare têngîna zimanê me yê bi fahmkirinê weke bi gotin û an hevokên me re wê bi aliyê wê yê bi hiş û aliyê ku ew weke bi wê re ew hatiya bi hişkirin. Ev herdû ali wê weke du aliyên ji hev cihê bin. Lê wê di temenê hev de jî wê têkiliyek afrîner jî wê di nava wan de wê weke ku mirov wê li vir wê bi kirpênê bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna rêzimanî wê, di wê nûqteyê de wê bi kûrahiya wê ya razber re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Aliyê dîtbar ê derveyî wê dîmenekê şenber biafirênê. Lê ev wê pirr zêde wê di xwe de wê vegûhar û rewşek bûhûrîner bê. Di wê nûqteyê de wê, di rengekê de wê ev wê, weke dîmenekê teybet ê fahmkirinê wê karibê bi teorikî û pîretikî li ser wê têngîna teorikî û hwd re ew wê biafirênê bê.

Li vir em di wê nûqteyê de wê, nûqtaya ku me di nîşeyek xwe ya li jor ku me girtî de wê bi têngîna Lashley ku wê weke ji kiryarên laşî wê derhênê di awayekê de wê, karibê wê di wê rengê de wê bi tenê wê fahmbikê bê? Wusa li mirov dihê ku em nikarin wê vajî wê bi têngînek weke bi argûman bikin. Lê wê jî em dikarin wê werênina ser ziman ku wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din a giring ku em dikarin wê bi awayên cihê ên teorikî wê bi aliyên cihê de wê bêsînor wê bi pêvajoyên fahmkirinê re bidina birin û wê werênina ser ziman.

Em li vir wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di mijare ziman de wê, bi wê re wê dikarin li ser têngîna zanina rêzimanî re wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. Rastîyên ku em weke rastî di fahmkirinê de wê dikin wê bi kombinasyon û an makanismaya zanina rêzimanî a bi awayekê pirrali weke bi berfirehî û kûrahiya wê re wê, bi têngînen hiyararşiyî û dîtbarî di zikhev de wê li wê bi wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Li vir wê mijare ziman û zanîna wê, di aslê xwe de wê, aliyekê wê yê giştîyî ku wê di wê de wê bêsînor ku wê derfeta li wê kûrbûn û têngihîştinê ku wê di rengekê de wê bi xwe re wê biafirênê wê çî ji ya derveyî re wê di xwe de û bi xwe re wê bide hiştin wê weke pîrsekê hertimî wê li şûn xwe ji yên ku ew li wê dihizirin re wê bide hiştin.

Fêrbûn û mijare têngîna xuy û gotinê

Di çerçoveya têgîna derûniya fêrbûnê de bê û an teoriyên fêrbûnê de bin wê li ser rewşa fêrbûnê wê, di rengekê de wê bi zindiyan re wê çawa wê biafirê wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê were dîtî ku wê li ser wê were sekin in. Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di mijare fêrbûnê de wê, zindî wê çawa wê, fêrbibin û an wê bigrin wê li ser wê were sekin in.

Di rengekê de wê di mijare hin ceribandînên li lebratuwarê de wê, bi rewşa fêrbûna li ser zindiyan ku wê bibê re wê depelendina wê ya li xuyên mirov wê, di wê temenê de wê, li wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê minaq wê, di nava pêvajoyên fêrbûnê de wê, di rewşa xuyî de wê, di rewşekê de wê karibê wê, hinekê li ser wê bisekinê bê.

Pêvajoyên bi organismayê re wê her ku wê pêde wê herin wê bi wê ve wê girêdayî wê di rengekê de wê pêşde wê herin û wê organisma wê xwe li gorî wê di awayekê de wê pêşbixê û wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê rewşa adeptebûna bi hebûna zindiyî û an organismayê re wê di rengekê de wê were dîtî ku wê weke rewşek ku wê di wê temenê de wê ji hinek aliyan ve wê pêwîst bê ku mirov wê hilde li dest bê. Minaq wê astek wê weke ya bi fêrbûnê wê di awayekê de wê temenê wê pêwîstîya hebûna wê hebê. An jî wê bi zindiyekê weke mirov re wê, dema ku ew wê, di dema xwe de wê were li jîyanê wê di rengekê de wê çawa wê ji wê rewşa ku ew fêrbibê re wê xwediyê bingihê ku ew bi wê xwe bide diyarkiirn wê bibê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare rewşa adeptebûyinê bi zindiyê û an organismayê re wê, di wê rengê de wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin ku wê çawa wê zindî wê di rengekê de wê bi wê rewşa xwe re wê weke ji wê rewşa pêşdikeve re wê bibê temen.

Di nava zindiyan de wê, di wê temenê de wê, ew adeptebûyin wê weke rewşek fizîkî a ku wê bi wê çerçoveyê re wê karibê wê fahmbikê wê xwe bi wê re wê bi rengekê wê bide dîyarkirin. Lê rewşên fêrbûnê ên bi xuyî wê di rengekê de wê, ew wê, adeptebûyina bi wan re wê, di şewayekê de wê bi awayê ku ew dibê re wê bibê. Minaq wê rewşên fêrbûnê wê, di rengekê de wê, li wê awayê ku ew wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin re wê were dîtî ku wê bibê.

Di mijare têgîna xuyê de wê, aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wwê bi gotina têgîna weke ya 'motiveyê' û hwd re wê werênê ser ziman jî wê

hebê. Minaq di rewşa jîyanê de wê rewşên weke yên pere, prestijê, û an rewşên weke yên herêkiirne û hwd wê çawa bin li ser rewşa xûyin mirov bi bandûra wê re wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di rewşa ahenge xûyî de wê ev ali wê weke aliyana ku wê di rengekê de wê di xwe de wê weke bi rewşek motiveyî wê di şewayekê de wê xwe bide dîyarkirin wê bibê. Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê çerçoveyê de wê, minaq rewşên weke yên şanûşoretê bê, pere bê, prestijê bê û hwd wê, di wê temenê de wê li xwe hoyendinek wan a bi xuyên mirov re wê rewşekê wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Ev rewşên weke yên bi xûyê ku wê xwe bidina dîyarkirin wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê, di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê ku wê pêvajoyên fêrbûnê wê di rengekê de wê, dema ku em di ahenge wê de wê li wê bihizirin wê weke bi temenekê bi têngnek organîsmayî wê li wê bihizirê û wê bi mirov re ne bi sînor wê weke pêvajoyek bi hebûna zindiyê ve girêdayî wê karibê wê bi rehetî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê ku wê mijare fêrbûnê û hebûna zindiyê wê, di wê temenê de wê, aliyê wê weke bi hevîrtinek wê weke bi diyarî ku wê xwe bide dîyarkirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku ew wê bi pêvajoyek wê ya pêşketinê re wê, karibê wê bide dîyarkirin. Hinek fêrsên fahmkiirinê xwe di wê nûqteyê de wê didina dîyarkiirna ku wê mijare fêrbûnê wê bi hebûna zindiyê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, bi rewşa wê ya fizolojiyî re wê bi temen bibê. Hinek reşên newrolojîkî ku ew bi wê re xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirin wê karibê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê liwê bihizirê bê.

Di mijare her zindiyê de wê, berê wê li jîyankiirne wê xwe bide dîyarkirin. Wê bi wê re jî wê di rengekê de wê bi ya vaji wê re wê, di nava nakokiyekê de wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Minaq wê, li hemberî telukeyên ku ew li jîyanê xwe bidina dîyarkiirna bertekên bi zindiyê wê hinekê jî wê di wê temenê de jî wê karibê wê di reng û awayekê de wê fahmbikê bê.

Wê jî wê di şewayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zinditiyê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê mijare zinditiyê wê, di wê nûqteyê de wê bi hoyendinên wê re wê, di rengekê de wê bi fizikî û an newrolojikî û hwd re wê bibê û wê, di wê temenê de wê bibê. Pêvajoyên fêrbûnê wê tenê wê bi hinek reşên xuyî û hwd re wê fahmkirina wê ji wê encamê derdikeve li holê ku wê tang wê bimênê û wê nikaribê wê di wê temenê de wê di rengekê û awayekê bi tenê de wê karibê wê fahmbikê.

Ji wê aliyê ve wê pêvajoyên fêrbûnê wê, li ser temenekê zindiyî wê weke ku wê, pêwîst bê ku ew werê fahmkiirn wê xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fêrbûnê wê di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di rewşa zinditiyê de wê, mijare fêrbûnê wê weke dîmenekê jîyanî ê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê rewşên weke yên bi hiş û hwd ku ew dibin jî wê weke rewşa teybet ku wê xwe li ser wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin wê werina dîtin.

Li vir wê di çerçoveya têgînek teorikî a fêrbûnê de ku mirov wê li wê bihizirê wê, mijarên weke yên nişanek, şîyarî û bertekan û hwd ku mirov hilde li dest wê li gorî rewşên zindiyî wê bibin û wê hebûna zinditiyê wê weke wan li gorî xwe wê formule bikê. Di nava reşa teybet a hiş de wê formulekirina wan jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê zor wê karibê xwe bide dîyarkirin. Di formulekirina fêrbûnê de wê, ne tenê bi awayekê wê karibê wê li wê bihizirê bê. Wê ji temenê wê ve wê bi aliyên wê yên weke yên bingihê wê diafirênin ji aliyê fîzyolojikî û newrolojikî û hwd ve jî wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê mijare hebûna zindiyî û fêrsa jîyanê wê di wê çerçoveyê de wê bi her zindiyê re wê, di temenê xwe jîyankirinê û domandinê de wê di rengekê de wê bi bertekên wê re wê bide dîyarkirin. Wê dema ku em, li sert têgîna şîyariya a bi fahmkiirnê re wê, li wê bihizirin wê ne tenê bi rewşa xuyê û hwd re wê bi salixkirinek bi wê re wê fahmbikê. Ji wê zêdetirî bi rewşek fîzyolojikî û ji wê cihê ji xuyê cihê wê karibê bi serê xwe wê weke bi hinek aliyên wê re wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijare têgîna xuyê û têkiliya wê ya bi

fahmkirinê re wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê hinekê wê li ser wê bisekinê bê.

Di mijare xuyê û fahmkirinê de wê dikarê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê, di destpêkê de wê werênê ser ziman ku wê çawa wê, di rengê de wê, bi salixkirinên wê re wê, di awayekê de wê were fahmkirin bê wê karibê wê ji aliyekê ve wê bikirpênê bê. Di mijare xuyê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê ji wê aliyê ve wê hilde li dest wê, aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê təkiliya xuyê û xêvê bê. Di wê nûqtê de xuyê û xêvê wê, bi hev re wê, ahengê û təkiliya ku ew didênin wê bi temenekê fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin.

Ev wê weke dîmenekê din ê fahmkirinê wê weke ku wê bi xwe re wê karibê wê di rengê de ew wê bide dîyarkirin. Wê demê wê, di wê temenê de wê, xuyê wê ji ai û awayekê de wê salixkirina wê zêdetirî wê weke têngînek ku wê di wê de wê karibê wê bi hinek aliyên din jî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare xuyê û xêvê wê, di wê nûqtê de wê, di rengê de wê, di nava jîyanê de êw bi fêrbûnên li ser xuyê re wê di rengê de wê karibê wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê. Di kirinekê de wê dema ku em wê dihizirin ku ew çawa hat kirin û bi çî hizirê ew hat kirin wê kombinyona ku ew di nava wê de ew dihê kirin wê di wê nûqtê de wê bi wê çerçoveya fahmkirinê re wê weke aliyekê ku wê karibê wê fahmbikê bê. Ji wê aliyê ve wê xuyê wê ji rewşek bûjenî a bi wê re a fahmkirinê wê zêdetirî wê weke ku wê di awayekê de wê xwediyê rewşek fahmkirinê a ku ew xwe bide dîyarkirin wê bibê.

Minaq wê di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare salixkirinên me yên bi xuyê re wê, di awayekê din de wê bi dîmenekê duyem ê dervê wê awayê fahmkirinê wê bi demê re wê çawa wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtê de wê ev wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê mijare xuyê wê, bi demê re wê, di nava rewşa ku ew bû û an bi rewşa ku ew bû re wê bi bîrkirina wê re wê, di wê temenê de wê ahengek fahmkirinê wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê, di şewayekê de wê, ji xuyê zêdetirê wê bi temenekê xêvî wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di renekê de wê, tevgerên me û rengên salixkirinên wan wê di wê temenê de wê bi wê re wê, dema ku em li wê dihizirin wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikin wê çawa wê xwediyê şewayekê fahmkirinê bê wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Salixkirinên me yên ku em dikarin li wan bihizirin wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wan ê din bê ku mirov wê di wê temenê de wê fahmbikê bê. Kombinasyona nava xuy û rewşê de wê, têkiliyek epistemikî wê bi temenekê xêvî wê xwe bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ya ku wê ji aliyê xêvê ve wê mijare xuyê wê weke bi ali û awayekê giring wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin jî wê weke ku wê hinekê jî wê ev ali bê.

Xuy wê ne rewşna ku wê weke ji xwe û ji mêj ve ew hebin bin. Wê di wê temenê de wê xwediyê pêvajoyana xwe yên bûyinê bin û ev wê bi jîyankirinê û hwd re wê bibin. Wê di wê temenê de wê rewşa fahmkirinê wê li ser wê re wê bi wê pêvajoya fahmkirinê wê li ser wê weke ku wê avakirî bê. Wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê mijare xuyê wê, di pêvajoyên wê yên bûyinê de wê, bi wê hebûna wê ya weke fahmkirinê ku ew dibê wê, dervî wê û li ser wê re wê pêşketina hişmendiyekê û an têngihîştinekê weke di derbarê wê bixwe de ku wê bibê re wê êdî ew wê weke rewşek bûjenî aê xuyî wê di wê çerçoveyê de wê bi salixkirina wê re wê ew wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê, di wê nûqtayê de wê bi slaixkirina wê re wê êdî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di renekê de wê weke ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di şewayekê û renekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava têngîna zanina derûniyê de wê, dema ku wê bahsa têngîna xuyê wê were kirin de wê, di serî de wê, bi pêvajoya wê ya bûyî re wê di destpêkê de wê li lê bipirsê û wê fahmbikê. Di nava têkiliya xuyê û fahmkirina wê de wê, sedemên weke bi wê re wê werina fahmkirin wê li ser wê temenê wê werina fahmkirin.

Di nava wê kirinê û ber çî bûyina wê de wê, weke çerçoveyek fahmkirinê li ser wê têngîna rewşa bi dîmenê duyem ê fahmkirinê ku wê bibê re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinên me yên li ser rewşa zanina xuyê re wê, di wê temenê de wê, ew wê, weke aliyekê wê weke bi renekê aqilî ê darazî wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de xuy wê ji du aliyan ve wê bi derfet bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Aliyê pêşî wê bi hebûnaq wê xuyê û salixkirina wê ya weke têngînek fahmkirinê ku ew dibê bê. Aliyê din wê dervî wê di ava rewşa ku ew bûyî de wê bi têngînek darazî ku wê çima, çawa, û hwd wê bibê wê bi wê re wê were fahmkirin bê. Lê xuy wê bi serê xwe wê, di aslê xwe de wê weke ku em wê dikin wê fahmbikin wê serê xwe wê hebê û ev aliyên fahmkirinê ên bi wê weke hinek aliyên ku wê dervî wê weke hinek têngihên bi fahmkirinê ku ew bi fahmkirina re ew li ser wê re ew dibin wê di wê rengê de wê karibê wê ji aliyekê ve ew xwe bide dîyarkirin jî bê.

Wê jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare xuyê wê di wê, dema ku ew bû û pêvajoya wê de wê di wê de ew dîmenê ku ew dihê monstrekirin wê dîmenekê xêvî ê weke bi dîtbarîya wê re ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê jî bê. Minaq em dikarin wê di wê rengê de wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê karibin wê fahmbikin û wê werênina ser ziman wê bibê. Wê jî wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê, mijare xuyê wê bi aliyên wê yên fahmkirinê, fêrs û îmayên bi wê ku ew dikarin werina fahmkirin re wê xwe ji aliyên din ve wê karibê bide dîyarkirin.

Lê xuy wê rewşên wê yên weke bi zanîna derûniyê re wê were lêpîrsîn wê weke nîşanaya hundûrîn a zêhnî ku wê bibê û wê ji wê ew wê weke bixwezê ku ew bigihijê li fahmkirinekê bi wê re. Wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê, di dewama wê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Derûnî ku wê ji aliyekê ve wê weke zanina fahmkirina xuyê wê ji hinek aliyan ve wê derkeve li pêş jî lê wê di wê nûqtayê de wê di dîmenê piştê de wê weke têngînek zanîna a ku ew wê di wê çerçoveyê de wê bi renekê fahmkirinê jî wê bi wê xwe bide dîyarkirin bê. Wê b wê re wê bi rêya xuyê wê xwe gihandina fahmkirina zêhnî wê weke aliyê wê yê ku wê bi wê re wê were li lê hizirkirin.

B.F. Skinner, Lindsley û Harry C. Solomon wê mijare derûniya xuyê wê di renekê de wê li ser temenê ceribandîna û ji xuyê bi hewldana fahmkirinê re wê di renekê de wê derxina li pêş. Ew wê, di çerçoveya

têgîna xuyê de wê dema ku wê hildina li dest bi têgînek derûniyê wê, bi têgiha terapîkirina xuyê re wê, di rengekê de wê hildina li dest û wê bikin ku ew di şêwayekê fahmkirinê de wê di rengekê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. Ji wê aliyê ve wê bi xuy û cihêyiya nava xuyan û hwd re wê, mijarê wê li ser temenekê bi fahmkirinê re wê bikê ku ew wê hilde li dest û wê werênina ser ziman. Di awayekê wê bi girtina wê weke bi lê hoyandinê û hwd re ku wê werênina ser ziman wê bi wê çerçoveyê re wê li ser xuyê re wê bikin ku ew wê bigihijina encamekê bi fahmkirinê. Di mijare fahmkirinê de wê, rewşa xuyê wê, rêya weke lê hoyandinê wê weke bi temen û bingihêkê newrolojikî û hwd re wê, bi mijare hebûna dijê re wê, were hildan li dest û fahmkirin. Di wê nûqtayê de wê, di wê çerçoveyê de wê di nava xabatên skinner, Lindsley û solomon û hwd de wê, weke ji hoyandina xuyê û bi girtina wê werina fahmkirin wê hildina li dest jî lê wê aliyê wê yê din ku wê weke piştî wê bi şîroveyên chomsky û hwd re wê karibê wê fahmbikê wê bi temenê wê yê girtinê û heyî ê hebûnê re wê, ji aliyê din ve wê were hildan li dest û wê xuy wê bê wê çavkaniya wê û an temenê wê yê fahmkirinê û zêhnî ku wê nebê wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di çerçoveya têgîna xuyê û li wê hoyandinê de wê hinek aliyên wê yên ku wê di rengekê de wê li ser têgîna skinner re wê bi şagirtê wî Lindsley ku wê bikê wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Ji wê aliyê ve wê dema ku wê bahsa kiryanan wê bikê wê, di çerçoveya têgînek weke ya 'fêrbûna xesas' de ku wê werênê ser ziman. Bi wê re wê, di rengekê de wê, pêvajoyên hoyandina li xuyê wê weke li wê bi hoybûyî wê li ser wan bisekinê. Ev wê, di awayekê de wê balê bikişênê li ser rewşek wê weke rewşek ku ew li ser hev wê weke wê were kirin de wê li ser wê bisekinê. Di wê nûqtayê de wê ew wê, weke ya ku ew wê di rengekê wê bi têgîna tiîrîkirinê ku wê li ser wê bisekinê wê di şêwayekê de wê bixwezê ku ew li ser wê bisekinê. Di xuyekê de wê dema ku wê minaq wê, her roj wê bikê wê weke li wê were hoyin û ew wê, roja piştî ku ew hat wê demê wê çawa wê, ew wê bikê wê, û an wê ew wê bibîrbikê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê li ser wê bisekinê.

Li vir wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê li wê hiyandinê ku em li wê bihizirin wê di wê nûqtayê de wê ne weke aliyekê ku em wê di dewama wê de wê tenê wê weke bi aliminek weke bi xuyekê re wê bi tenê wê werênina ser ziman. Ji wê zêdetirî wê hinek makanismayên meji

û newrolojikî ên fizîkî ku wê bi wê re wê di wê de wê weyn wê bileyizin wê di rengekê de wê weke ku wê hebin.

Ji wê aliyê ve wê dikarê wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirina bi rengê hoyandinê wê ev wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê karibê wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hoyandinê wê têkiliya wê ya bi fizîkê û rewşa fizîkê û di dewama wê de wê bi meji û makanismaya fêrbûnê re ku wê têkiliya wê dênê û wê li ser wê bisekinê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê bê.

Di rewşa alimandinek bi fêrbûnê de wê ev wê karibê wê bi wê re wê were sser ziman. Wê ya ku mirov wê, hertimî wê di rengekê de wê di heman demê û kêliyê de wê her roj wê weke wê dikê de wê weke li wê xwe weke berneme bikê wê dîmenekê wê bi xwe re wê di mejî de wê bide kirin. Di wê nûqteyê de wê ev dema ku ew wê weke rewşa li wê hoyandinê wê li wê bihizirê wê di wê nûqteyê de wê, rewşa fêrbûnê û wateya gotina fêrbûnê wê di wê nûqteyê de wê di wê de wê çawa wê hebê wê karibê wê hinekê wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de dema ku em wusa bihasibênin ku wê nexweşekê 'demensê' ku wê her roj di heman seatê de wê dermanê xwe wê hilde û wê, zanibê ku ew dermanê wê li kû ya û ew di wê demê de ku ew hema dema wê hat wê ew derman li wê devera ku ew li lê ya wê were li bîrê. Di wê nûqteyê de wê, ev heyveyê, du hey, sê hey û an çar heyvan wê wusa wê bidomê. Di wê nûqteyê de wê weke rewşek ku ew bi wê dihojê wê di demê de wê bi wê kiryara wê re wê, bi demê re wê biafirê. Di wê nûqteyê de wê ew alimandina wê di wê temenê de ew wê bi demê, qadê û hwd re wê hinek kodkirinên ku ew di xêvê de wê bi wê re wê bibin wê di wê temenê de wê, bibin.

Lê di vê nûqteyê de wê ji du aliyan ve wê hinek pêvajoyên fêrbûnê wê hebin ku mirov wê karibê di wê nûqteyê de wê di wê rewşa wê ya hoyandi re ku wê bibê wê karibê wê werênê ser ziman. Yek ew dûbarekirina wê rewşê ku ew her wusa wê weke wê di heman demê de û li heman demê dikê bê. Aliyê din jî wê, ji aliyê mejî û xêvê ve ku ew di heman demê û kêliyê de wê weke ku wê bîrdikê û an dide bîrkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Ew kesê ku ew kiryar her roj wê weke wê dubare dikê wê di w nûqteyê de wê ew wê, her roj wê ew kirin wê kirina wê ji aliyekê din ê fêrbûna sentetikî ve wê weke pêvajoyek fêrbûnê a dûbare ku wê xwe bide dîyarkirin jî wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bibê. Di wê nûqteyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, ew kes wê, di wê demê de ku ew wê, rojekê wê jîya û wê roja din wê weke wê jîya jî wê di wê nûqteyê de wê ev wê, di nava wê ya wê rojê û roja din de wê, cihêbûnek di temenê wê jîyankirinê de wê bi hûrgiliyên wê re wê karibin bin û ew wê werênê li bîrê. Di wê nûqteyê de wê, ya î ro ku wê ji ya roja din wê cihê bikê û wê di wê temenê de wê di fektorên cihêkirinê de wê weyn wê bileyêzê wê bibê. Yan jî wê, di rewşa demê de ku ew wê, rojek germ de ew bû, an rojek sar de ew bû, an jî di rojek weke du kes bi wê kes re bin, Di rojek din de ku ew bi tenê bê, an jî di rojek din de ku ew li ser masayê fincanekê hahwê hebê û ew wê dibînê û wê di wê demê de wê ew wê bikê, an jî di roja din de ku wê ti tişt wê ser masê nebê û hwd wê, di wê temenê de wê hûrgilên li dorê ên gûharênê ku wê bibin wê di rengekê de wê weke aliyên ku ew wê di wê rewşa cihêyiyê de wê weyn wê bileyizin wê karibin xxwe bidina dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de wê, cihêyîya ku ew dibê wê xêv wê wan di wê temenê de wê karibê bigirê. Carna ku ew di kijan rojê û hwd de ew hatiya kirin ku ew jibîr jîbikê wê bi rengê rojê û rewşên wê û hûrgilên li dorê re wê li wê bihizirê û wê weke xatna bîrkinê û refarans wê di mejî de wê bi wan re wê li wan wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê wê, di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê bi xêvî wê bide dîyarkirin.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din jî ku em dikarin wê di wê nûqteyê û rewşê de wê balê bikişênina li ser wê ew wê ev bê ku wê, di wê rewşê de wê, her roj wê li gorî wê ji ya din wê cihê wê di hinek fêrsên hûrgilî ên bi wan girtinê de wê, xêv wan wê qayd bikê. Di wê hoyandina li rewşê de ku wê mejî û xêv wê li wê fêrbûyî û serwer jî bê lê wê di wê de wê, piştî wê ne bi wê rewşê lê wê bi hûrgilên cihê wê ew wê bikê ku ew wê bîrbikê û wê werênê li hiş. Ev wê weke aliyekê bi bîrkinê ku ew dihê hiş ku wê bi teybetîya girtinên ku ew di dewama wê pêvajoya jîyankirinê û bi fêrbûnên wê re ku wê bibin re wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di rengekê û şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê teybet ku

wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê weyna girtinên xêvî wê di rengkeê de wê, bi teybetî wê weke ku wê hebê. Di wê nûqteyê de wê, dîtinên me yên bi xêvî wê, aliyên ku em bi hiş dikin wê weke aliyên teybet ku ew dúbare weke li ser wê rewşa bîrkinê re ew hatina bi hişkirin bin. Di wê temenê de wê di wî nûqteyê de wê, yên ku ew dihên bîrkin wê, ne ew hemû bin. Yên ku ew hatina hişkirin wê ew bin. Di wê çerçoveyê de wê ev xesasî wê di wê pêvajoya fêrbûnê de wê karibê xwe bide dîyarkirin ku wê, çawa wê, yên ku em weke bi hiş dikin em li wan şiyarin û ew hişmendiya me bi wê diafirê û yên ku em bîr dikin ku wê di wê de wê, di xêvê de wê weke hebin û ew ber ku ew şiyarî li wan nebûya ew weke yên bi şiyarî li wan heyî wê newina li bîrê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Yên ku wê, kesê bi wê pîrsgirêka bîrkinê a demensê dijî wê, di wê nûqteyê de wê di nava wê pêvajoya bîrkinê û yên weke fektorên li wan şiyariya bo hişmendiyê ku ew bikê û hwd re wê, di wê temenê de wê rewşa wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di rewşa wê de wê, dikarê wê di rengkeê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengkeê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê fektora xêvê wê di wê nûqteyê de wê dervî wan herdû aliyên bîr û hişê wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê ew bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengkeê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev aliyên bi fêrbûnê re wê, di rengkeê de wê, çendî ku wê weke dubare wê bibin jî wê bi wê rengê wê xêv wê dema ku wê hûrgilên cihê bi wan wê derxê li pêş û an wê bi hûrgilên cihê ew wê wan derxê li pêş wê di rengkeê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê. Ew jî wê di wê temenê de wê di rengkeê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê wê bi mijare hûrgilê û salixkirina wê ya bi rewşê re bê. Di wê nûqteyê de wê di dîmenekê bûjenekê de derketina li holê a xuyekê wê bi wê rengê wê di nava rewşa jîyankirinê wê bi salixkirina wê re wê girêdayî bê. Minaq weke «min wir ev tevger da nîşandin» Wê dema mirov wê dibêjê wê, li

wire w tevger da nîşandin û an min li wire w tevger da nîşandin wê, di wê nûqtayê de wê rewşa tevger wê weke têgînek objeyî a salixkirî wê di awayekê de wê di navendekê pêkhatinê de wê dihênê ser ziman. Wê jî wê di wê di dewama wê de wê, di wê nûqtayê de wê di wê navendê de wê, çi pêşveçûn wê bibin? Wê hingê wê bi hinek hûrgilina wê bi wê tevgerê ve wê weke têkiliyek epistemikî a bi fahmkirinê wê di wê temenê de wê bi wan re wê bi zaninê û fahmkirinê wê biafirê.

Di wê nûqtayê de wê, di wê rengê de wê dema ku ew wê li wê navendê wê li wê bihizirê û di wê demê de wê li wê bihizirê wê, bi wê re wê, hinekê jî wê di wê demê de wê li wir wê çi bibin wê bi wê re wê weke aliyekê ku wê têkiliya wê were danin bê. Di wê temenê de wê ev wê bi wê re wê di rengê de wê bi navende derveyî re ku ew wê têkiliya wê were danin bê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Aliyekê wê yê din ku wê li ser temenekê derûnî û hişmendiyê re wê werênê ser ziman ê xuyî ji aliyê Arbert Ellis ve ku wê were kirin bê û wê di wê temenê de wê di xûyekê û an tevgerê de wê li navaroka wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizir û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Mantiq û darêjka wê li ser têgînek psîkoterapiyê ye ku çareseriyê pirsgirêkê û têgihîştina têkiliya di navbera raman, kiryar û hêstan û hwd de wê, armanc û ava dike. Armancek girîng ew e ku mirov çerxên xirab ên xwe-hêzdar ên ku pirsgirêkên tenduristiya derûnî berdewam dikin bişkinin. Ev bi neqşekirina rewşên dijwar, sêwirana çalakiyên ku xwebawerî û vejenê ava dike, vekolîn û şewazên ramana neyînî biguhezîne, teşwîqkirina têkiliya civakî ya zêde, û pêşîlêgirtina vegeerê pêk dihê. Di rewşek terapiyî a weke bi wê rengê hizirkirinê û hişmendiyê wê re wê, bi eslê xwe ji bo cûrbecûr nexweşiyên derûnî, wekî depresyonê û nexweşiyên xewê hate pêşve xistin. Ji bo pirsgirêkên narkotîkê, pirsgirêkên tangbûn û hêrsbûnê, nexweşiyên psîkotîkî, nexweşiyên xwarinê, pirsgirêkên xewê, êşên kronîk, westandinên domdar tedawiya û hwd wê bo rewşa wan a nava wan û fahmkirina wan wê bê pêşxistin. Bi fahmkirinek bi hiş derbaskirina wê û an li ser rewşek fahmkirinê re wê derbaskirina wê, ji xwe re wê bikê armanc. Heman tişt ji bo pirsgirêkên tenduristiya derûnî yên ku ji ber trawma û muameleya nebaş çêdibin, wek nexweşiya stresê, depresyon, qelsbûna xwebaweriyê û hwd jî wê were pêşxistin.

Hinekê jî wê weke bi têngîna terapiya derûnî a bi hiş û an terapiya xuyî ku wê weke li şûn hev wê car bi car wê karibin werina bikarhanîn wê di wê temenê de wê di renekê de wê were hizirkiriin û wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di awayekê din de jî wê di xwe de wê, bi fahmkirinê, gihiştina sedemên tangbûnê, depresyonê, tengezeriyên din ên bi keseyetî û gîyanî û hwd re wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Li vir wê, hizirkirina li rewşa xuyê û an weke ku wê li jor wê were ser ziman wê təkiliya rewşa xuyê û hwd wê bi rengê wê yê fahmkirinê û hwd re wê di renekê de wê were li wê were fahmkirin. Wê dema ku mirov wê hinekê bingihê wê têngîna fahmkirinê wê li wê bihizirê wê karibê wê didewama wê de wê fahmbikê ku wê ev wê weke rewşek bihişmendî a di renekê de wê, weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê, di nava têngîna fahmkirinê a weke bi nerêna wê li wê rewşê û an ji wê rewş ku ew hatiya jinkirin û afiriya wê hinekê jî wê bi sedemên wê yên lêpirsênê û hwd re wê çawa wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were lê pirsin bê. Wê jî wê di renekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, dema ku wê kesek wê li ser hev wê sê û an çar çaran wê sernekevtimekê wê bijî di kirinên xwe de wê ew wê, êdî wê ji wê çawa wê bikeve bêhêvîbûnê de. Di dewama wê de wê bêhêvîbûn wê sedemên wê çî bin di wê çerçove ya wê rewşê de wê bikê ku ew wê di wê çerçoveyê de wê vebikolê û wê fahmbikê û wê bigihinê têngiştinekê. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, di wê temenê de wê, dema ku ew li ser kirinên xwe wê, bihizirê wê bi xuy û tevgerîya wan re wê, fahmbikê û wê di nava perspektifek din a fahmkiirnê de wê fahmbikê û wê di renekê de wê karibê wê di reng û awayekê de wê werênê ser ziman.

Di nava rewşek fahmkirinê a derûnî de wê weke di dewama wê rewşê de wê mijare fahmkirinên ji gotinan wê karibin weynek giring di wê temenê de wê bi wê re ew bileyizin. Minaq wê di wê temenê de wê çawa wê karibin were fahmkiirn wê bi wê re wê, karibê were fahmkirin ku wê, di rewşekê de wê gotinek wê çawa û bi çî wateyê wê were bikarhanîn wê ew jî wê weke aliyekê wê yê din ê teybet bê ku mirov wê karibê wê di

dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Wê jî wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê fahmbikê ku wê mijare fahmkirinên me yên di jîyanê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê weke veynek giring ku ew bi wê re weke bi ew were û bileyizê.

Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare fahmkirinê û reng û awayê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê xwe di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirinê de wê, di wê nûqteyê de wê ya ku ew wê derkeve li pêş jî wê weke aliyekê wê yê bi têtîn «nerinê» re wê weke ku wê derkeve li pêş. Carna rengê fahmkirinê wê karibê mirov an bi hêvî bikê û an jî bêhêvî bikê. Di wê nûqteyê de wê, ber vê yekê wê li ser wê çerçoveya rengê fahmkirinê û rengê wê yê ku mirov wê di mejiyê xwe de wê salix dikê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê, her hizirkirin û an nerîn wê pêvajoyên xwe yên di zêhnê de wê biafirênê û wê di wê temenê de wê sedem û argûmanên xwe wê di renekê de wê weke ku wê biafirênê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê werênê li ser ziman bê. Mejiyê mirov wê di rewşên bi wê rengê de wê, ji kirinên xwe re wê çawa wê bikê ku ew sedem û argûmanan biafirênê wê bikê ev wê bi aliyê neyinî de jî bê û an bi aliyê herênî de jî bê wê di wê temenê de wê, li ser têtîn û temenekê negativ û an pozitivî û hwd re wê, di wê çerçoveyê de wê weke ku ew wê bikê.

Di wê nûqteyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Ya ku wê weke bi gotina xirabiyê re wê li ser xuyan û hwd re wê were ser ziman wê, weke hinekê jî wê weke bi awayekê wê bi wê rengê fahmkirinê û awayê wê ve wê girêdayî bê. Mînaq wê di rewşekê de wê weke hizirkirina 'windakirina rêzbûna li ezîtîya xwe', 'ji xwarinên ku ew dixwê têj negirê û hwd wê hinekê jî wê weke hinek aliyên ku wê bi

temenekê newroloijikî jî wê bi wê ve girêdayî wê karibê fahmbikê wê bi wê re wê di rengekê de wê xwe di şewayekê de wê di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin bê.

Li vir wê pêşî wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku me, weke li jor wê hinekê hanê ser ziman wê, têgîna bi 'rêya fêrbûnê' ku wê, rewşa derûnî a 'başkirinê' li wê gihiştinê wê bikê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê li wê bihizirê bê. Ev şewayê derûnî wê mantiqê wê li ser temenekê weke yê bi fahmkirinê bê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê were û bibê. Di wê çerçoveyê de wê bi pêvajoyên fêrbûnê û navaroka têgîna rewşê wê bi wê lê têgihiştinê re wê, derbaskirina wê û an baştirkirîna bi wê re wê pêşxistina wê weke aliyekê wê yê ku wê li wê karibê wê li wê were lê hizirkirin bê. Minaq wê, dema ku em li vir wê minaqekê wê bidin wê, di wê temenê de wê bi rewşa fêrbûnê re wê di rengekê de wê karibê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê minaq wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê ya ku wê karibê were fahmkirin wê di rewşa bûyar û an rûdawa bi kes re bûyî û encamên wê ku ew werina li lê têgihiştin bê. Di rengekê de wê her rewş wê, di wê çerçoveya ku ew bû de wê di dîmenekê û bi rengekê fahmkirinê wê xwe bigotin bikê. Li ser wê têgîna bi gotinkirinê re wê, ji aliyekê ve wê, weke bi wê li wê bihizirê. Ev dikarê weke 'li ser şewayê fahmkirinê' re ku wê were dîtin ew li ser wê were sekin û ew were fahmkirin. Li vir wê, şewayê fahmkirinê wê, di wê rengê de wê, di rewşa derûnî de wê bandûra wê di wê temenê de wê li kes wê karibê xwe bide dîyarkirin. Kes wê di awayekê de wê, dema ku wê tiştek kir û bi serneket wê piştî wê yan bi derfetî xwe bi şûn bikişênê û yan jî ew wê, bihizirê ku ew wê bikê jî wê dîsa wê bi sernekeve bê. Di wê nûqtayê de wê, encama ku ew bû wê ne weke encamak ku ew karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê wê, bi wê gihiştina fahmkirinek nû ku ew karibê bi ceribandîna ew bigihîjê encamên din jî wê çawa wê bi derfet bê wê, di wê temenê de wê bikê. Wekî din minaq weke rewşek bi xwe bawernekirinê re ew li wê bihizirê û ew bigihîjê rewşa bixwe bawerkirinê û hwd re.

Ev wê weke aliyên wê yên ku ew dikarin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku em dikarin wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê bigihîjê li wê encamê.

Li vir wê, di rewşa têgîna xuyî de wê dema ku em wê hildina li dest wê, di rengekê de wê di rewşa têgîna girtinê de wê karibê wê li ser wê bisekinê. Di çerçoveya têgîna bi şewayî a derûnî de wê li ser wê sekininê

wê çerçoveyek zêde berfireh ku wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di mijare xuyê de wê, direngê de wê, dema ku em li wê dihizirin wê dikarin wê di awayekê du dîmenî de wê ji temen ve wê di rengê de wê hildina li dest. Aliyê pêşî wê di wê temenê de wê bi awayê demikî ku wê bi xuy û xosletên wê yên ku ew wê bidest bikê û wê bi rengên fahmkirinê û hwd re wê bingihê wan wê çêbikê bê. Ev wê, weke aliyekê wê yê ku wê, di rengê de wê, di çerçoeya wê têgîna demê de wê, di şewayekê de wê karibê wê, di rengê de wê fahmbikê bê.

Lê her dem wê li gorî ast û pîvane xwe wê dîmenekê fahmkiirî wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin Minaq ku em li ser wê rengê fahmkirinê ê duyem re wê li wê bihizirin wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê ku wê çawa wê, di dewama hev de wê, ji demên berî şariştaniyê û heta roja me wê di awayekê di dewama hev de lê bi dem bi dem wê bi pêvajoyên gûharîner wê, di awayekê de wê, rewşên xuyî wê weke ji nîfşê li nîfşê wê di rengê de wê pêvajoyên wê pêşketinê jî wê bi wê re wê bibin wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Hinekê jî wê di wê temenê de wê xuy û xosletên wê di rengê de wê weke biriqînek bi hebûna me re a bi rengên fahmkirinên me yên zêhnî û hwd re ku wê bibê û rûbide û xwe bide dîyarkirin jî bê wê karibê wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, di dîmenekê de wê, ji ya ku wê, berê bûya ji wê li ser temenekê xuyî pêvajoyên peresendinê bi têgîna xuyê re ku em li wê bihizirin wê di wê temenê de wê ji wan demên destpêkê û heta roja me wê di rengê de wê karibê wê ji aliyekê ve wê fahmbikê. Lê ji aliyekê din ê weke yê di dîmenekê rakendî de wê yên berê wê weke ku wê di ya piştre de wê çawa wê xwe weke bi gihênê sentezekê wê dîmenekê wê yê ku ew wê bi wê re wê karibê wê bihizirê jî wê dîmenekê wê yê fahmkirinê wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê rewşa xûya piştre a dawî ku wê di her demê de wê bibê wê, weke ku wê bi wê rengê wê ji ya berî xwe wê weke bi rakendî wê hinekê wê û an dîmenekê bi şûnpêya fahmkirinê û pêvajoyên pêşketinê ên hundurîn û hwd re wê, di xwe de wê bihawênê. Ji wê aliyê ve ku mirov wê li wê bihizirê wê, dikarê wê bibêjê ku wê xuy wê dema ku ew dihê dayin nîşandin wê di ahenge wê û di nava têkiliya wê ya xuyî a derveyî de bê û an di nava têkiliya wê ya hundurîn a zêhnî û bi fahmkirina wê û hwd de ku ew were fahmkirin wê di wê temenê de wê weke aliyên wê yên ku em, dikarin wê di rengê û

şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikin û wê karibin wê di wê temenê de wê di renekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di mijare têngîna xûyê de wê hertimî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare têngîna pêvajoya wê ya pêşketinê wê weke aliyên wê yên ku ew wê di temenê wê yên fahmkirinê de wê xwebide dîyarkirin bê.

Di mijare rewşên xuyê û pêvajoyên peresendinê de wê dema ku em li wê bihizirin wê karibê wê ji gelek aliyan ve wê, di renekê de wê, li wê bihizirê. Wê di wê nûqtayê de wê, xuy wê, bi wê dudîmeniya xwe wê ji aliyekê din ve wê xwe wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê, bi heyin û hebûna wê ya demkî ku ew bi wê dihê dîtin û fahmkirin û xwe dide dîyarkirin bê. Ya din jî wê di ahenge wê de wê, bi aliyên wê yê peresendin û an şûnpêya wê re ku wê li wê bihizirê bê.

Di renekê de wê, mijare têngîna şûnpêya xuyê wê weke têngînek zêhnî û hwd a pîr ali ku mirov wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di awayekê de wê, xuyên ku ew di wê hevrastê û ahengê de diparisin û yên ku ew ji wê hevrastê dertên û diparin û dihên û an weke ku ew dibin xwe didina dîyarkirin bin. Xuy wê, di wê nûqtayê de wê, ev dîmenê wê hebê. Wê di renekê de wê di her demê de wê weke ku wê, xwe afirandinên wê bibin. Xuyên nû ku wê bibin wê di wê rengê de wê, hevrastên wê di renekê de wê, weke di wê hevrasta wê de wê weke ku wê bibin. Dema ku wê xuyên nû wê bibin jî wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bibin.

Minaq xuyek nû ku ew bû weke di dema me de wê weke ew ya aîdî wê demê û bi rengê pêşketina wê re wê bibê. Lê hinek hevrastên zêhnî wê weke li ser temenê rastî û nerastîya wê û hwd re ku wê ji ya berê bi têngînî û hwd ku wê bi fêrsên fahmkirinê û hwd re wê bingihê wê biafirênin wê weke ku wê bibin. Di wê nûqtayê de wê demê wê, rengê wê bidina dîyarkirin. Sînorê wê bidina dîyarkirin ku ew wê çawa wê bibê.

Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê ku wê mijare hizirkirinê wê di wê çerçoveyê de wê xwe di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke wê bide dîyarkirin wê bibê.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, ya berê wê, di awayekê de wê weke hema dîmenekê heyî de wê xwe ne de dîyarkirin û wê nebê. Di wê nûqtyê de wê di hevrasta jîyanê û hebûna hebûnê de wê xwe di renekê de wê bi têngînekê wê xwe bide dîyarkirin.

Ji wê aliye ve wê dikare wê xuyê wê bi du aliyan û an du dîmenan wê fahmbikê. Yek wê bi dîmenekê emprikî û hwd ku wê li ser rewş û şert û mercên wê yên demî û jîyankirin û hwd re ku wê bibin re wê ew wê were fahmkirin bê. Aliyê din jî wê di ahengekê bi wê re ku wê xwe bide dîyarkirin de wê, bi tîgînek hiyararşiyî ku wê di awayekê bi demê re wê, weke bi fêrsek xwe di parêsenê û di wê temenê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin wê, karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Minaq ku em di roja me de bi tîgînên derûnî bahsa 'tedewîyên bi terapiyê ên nifşê sêyem' ku em bahsa wê dikin wê di wê temenê de wê ev wê weke gotinek ku em wê karibin wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman bê. Li ser tîgîna 'nifşê sêyem' re wê, di temenekê di dewama hev de ku wê, li ser wê were sekin.

Ku em hinekê di dewama wê de wê bi gotina 'nifşa duyem' û an ya berî wê û hwd re wê li ser wê bisekin din wê karibê ew wê di wê regekê de wê were hanîn li ser ziman. Minaq nifşa yekem pratîkên terapiyê dihewîne ku tê de nêzîkatîyên terapiyê ên bingihên bi serdest û bi bandûr dihêne bikar hanîn. Lêkolînên li van deveran bi balkişandina li ser çavdêrîkirin, pêşbînkirin û guheztina tevgerên di sepanên di vî nifşî de hatine ser ziman. Taybetmendiyên vê nifşê balkişandina li ser paşerojê, xebata li ser pîrsgirêk û sedeman, dîtina ferd bi keseyetê wekî nexweş, patholojîk û xwedî gotin di terapiya terapîst de ku ew xwe bide dîyarkirin. Di warê teknîkên ku di terapiyê de tîne bikarhanîn, şert û mercên klasîk û pratîkên fêrbûna operant dixuye ku şopa xwe li ser vî nifşî hiştine wê bi wê re bide dîyarkirin. Aliyê wê yê girîng ê vê gave pêşî ku wê, li ser tîkiliya objektîf a di navbera teşwîqkirinê û bersivê de di avabûn û pêşketina nifşa duyemîn de bi bandûr bû. Ji ber vê yekê jî tê dîtîn ku bingehên nêzîkatîyên zanîstî hinekê jî bi van tîgînan hatine avêtin. Di dewama wê de wê nifşê duyemîn serîlêdanên ku tê de nêzîkatîyên behremendiya hişmendiya serdest û bi bandûr in. Di vê nifşê de, girîngiya zanînan di tîkiliya di navbera şiyarî û bersivê de dihê destnîşan kirin. Di lêkolîna ku li ser nifşa duyemîn de hatî kirin de, hate gotin ku weke qalibên xuyî di derkevin û domandina şewazên behremendî yên domandina wê de bi bandûr in. Armanca nêzîkatîyên tedawiyê yên vî nifşî ev e; Guhertina raman û tevgerên bi qalibên xuyê re bê. Taybetmendiyên vê nifşê di şûna nexweşiyê de nêzîkatîyek li ser pîrsgirêk û nîşanan, balkişandina li ser dema niha, û hewldana fahmkirin û çareserkirina sedemên pîrsgirêkên navborî ye. Di dewama wê de wê, nifşa sêyemîn; ku wê di dewama wê de wê were wê, van pêkanînan ku

nêzîkatiyên têkildarî têgihîştin, hişmendî û pejirandinê bi serdestî û bi bandûr dihêne bikarhanîn wê bê dîtin. Derketina nîfşê sêyem bi vê ramanê ve girêdayî ye ku jiyana hundurîn a mirov di hemî têkiliyên di navbera raman û tevgerên pêkhatinan ên nîfşê duyemîn de ew dihên li holê. Ji ber vê yekê, di nîfşa sêyemîn de, bal kişanda ser ezmûnên hundurîn wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê derkeve li pêş bê. Ji ber ku serpêhatî û tevgerên hundirîn ji aliyê kesê sêyem ve bi zelalî nayê dîtin û nirxandin, tê xwestin ku mirov van hemûyan bi hişmendiya xwe êşkere bike. Di wê çerçoveyê de wê bi aqil û derfetên fahmkirinê û hwd re wê ev ali wê li ser pêvajoyên fahmkirinê, şewa û rengên wê û hwd re wê xwe di rengekê din de wê weke ku wê wer edîtin wê karibê bide dîyarkirin û domandin. Di wê çerçoveyê de wê şêwayên fahmkirinên cihê û di wan de kûrbûn wê weke aliyekê wan ên din wê xwe di dewama wê de wê weke ku wê were dîtin wê karibê di dewama wê de ew bide dîyarkirin û domandin.

Di wê dîmenê fahmkirinê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi têgînek diyalektîkî wê xwe di şêwayekê de wê ji temen ve wê weke ku wê bi de dîyarkirin li ser temenê xwe yê gerdûnî. Di dewama wê de wê, hewldanên fahmkirinê ên bi xosletên demê ên emprikî û hwd jî wê di wê rewşa wê de wê bi wê re wê weke aliyên wê yên din ku ew wê, bi wan re wê gihiştina rewşên weke bi kifşkirinê û hwd re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê were ser ziman û wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê, di mijare xuyê de wê, di awayekê de wê di pêvajoyên wê yên bi nîfşî de wê ew wê bi wê re wê were dîtin ku wê di hevrastek dîrokî û xate wê ya bi ber me û roja me ve hatinê de wê bi demdirêjîya wê ku wê xwe bide dîyarkirin wê di her demê de jî wê bi berfirehiya wê ya dem bi dem ku wê yek wê li ser ya din û ji wê berfirehtir û kûrtir û hwd wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin wê bibê.

Aliyê hundurîn û derveyî wê têkiliya nava wan wê weke aliyekê wê yê giring ku wê di têkiliyên hişmendiya wê de ku wê werina lêpîrsên û fahmkirin bin. Di wê nûqtayê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Aliyên weke bi xosletî wê derkevina li pêş ên weke bi domandina ji hev bê, weke şîyarî û ketina farqêbûnê de bê, rewşên weke herêkirin û biryardariyên di nava jîyane mirov û hwd de bin wê weke aliyên ku mirov wê karibê wan di dewama wê de bi kirpênê bin.

Ev aliyên me hanîna ser ziman wê weke aliyna zêde komplike bin û wê pêwîstîya di wan de a kûrbûnê wê weke bi zêdeyî wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê ev ali wê weke aliyên bi fahmkirinê û ahenge nava pêşketinên hundurîn û derveyî û hwd de ku wê bi têkiliya fahmkirinê a nava wan re wê, ji aliyekê ve wê bingihê berdewamiya mirov a di jîyanê de bi fahmkirina me re jî wê weke ji aliyekê ve wê weke ku wê biafirênin bin.

Li vir wê di mijare têngîna xuyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê ku wê mijare salixkirinên me yên bi fahmkirinê re wê weke aliyê wan ê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di nava têngînên terapiyî de jî wê di roja me de wê ev hersê xosletên weke yên ku me di paragrafa li ser vê de hanîna ser ziman wê, were dîtin ku wê ji aliyekê ve wê bi dîmenên xwe re wê derkevina li pêş. Di wê nûqtayê de wê, minaq Steven Hayes wê li ser têngîna herêkirinê û biryadariyê di rewşa derûnî û xuyênşandin û pêşketinên wê de wê li ser wê bisekinê. Derûnvanên weke Segal, Williams, Teasdal û hwd jî wê li ser rewşa terapiyî a farqêbûnê, şîyarî û lêşîyarbûnê û hwd re wê bisekin in û wê werênina ser ziman. Li ser wê temenê wê 'hizir wê rast bin' û an 'hizir wê ne rast bin' û hwd re wê, ev wê, di dînenekê de wê li wê bihizirê û wê demê wê dervî hizrê wê li hizrekê wê bi heyina wê re wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê 'ne rastiya hizrekê' wê bi hizrekê wê were bi temenkirin û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, pêvajoyên bi hiş û fahmkirinê ku wê pêşkevin wê di dewama hev de wê çawa wê, di rengekê de wê, rengên din ên hizirkirinê wê hin bi hin wê bi xwe re wê biafirênin wê di dewama wê de wê weke aliyên ku wê li wan wê were lê hizirkirin bin. Di wê nûqtayê de di dewama wê de bi gotinekê jî bê dikarê balê bikişênê li ser têngîna Marsha Linehan ku wê li ser temenekê dîyalektikî ku wê bi rewşa xuyen û hevgirtin û hevnegirtinên ku wê di dewama hev de wê werin ku ew wê li ser wan bisekinê wê karibê bahsa wê bikê. Di wê temenê de wê di şêwayekê wê weke di dewama hev de ku wê bi pêşxistina jêhatiyên xuyî, zêhnî û bi hişmendî û hwd wê werina pêşxistin wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyên ku wê bi wê li wê were lê hizirkirin bê wê, were dîtin ku wê li ser wê were li ser sekin in. Lê di wê nûqtayê de wê, weke ku me di rewşa berî wê de a weke ya bi têngîna rewşa ketina farqêbûnê a Segal, Williams, Teasdal û hwd de wê hanî ser ziman wê ya Linehan jî wê di rengekê di dewama wê de wê weke aliyekê bi hişmendiya jêhatiyên zêhnî û hwd re wê xwe di dîmenekê de wê wek eku wê bide dîyarkirin û domandin. Ji wê aliyê ve ku em li wê dihizirin

wê weke aliyekê wê yê giring wê bi temenê wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê fêrsa 'lêşyariyê' bê. Yan jî em dikarin bibêjin ketina lêferqêbûnê bê.

Di wê nûqteyê de wê mijare xuyê wê bi derûnîya afrîner re wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi têngihîştinek teybet a fahmkirinê a li ser kirinan û ketina farqê û hwd re wê weke ku wê çawa wê bide dîyarkirin wê weke aliyekê wê yê giirng ê fahmkirinê wê bibê. Di rewşên fahmkirinê de wê di aslê xwe de wê aliyên xuyî wê, di wê nûqteyê de wê, bi têngîna şîyarî û farqêbûnê wê, di wê temenê de weke minaq bi rewşa şîyarî û bertek û bandûrê û hwd re wê, di ahengekê de wê, karibê were fahmkirin.

Di dewama wê de wê bi xuyî wê ketina farqêbûnê de û an lêşyarîbûnê wê weke aliyekê ku wê hin bi hin wê bi derûnîya xuyê re wê, bi zêdeyî wê weke ku wê were dîtîn wê derkeve li pêş wê bibê. Di wê nûqteyê de wê, fêrbûn, têngihîştin, şîyarî, bandûr û bertek, sedem û encam, dîyarî û ne dîyarî û hwd wê weke aliyên ku wê bi wan re wê li wê were lê hizirkirin. Weke minaq bi fahmkirinê re wê reşwên weke stressê û hwd wê werina kêmtirkirin jî jî wê weke aliyên din ên ku wê di dewama wê de ku wê bi wê re wê were li lê hizirkirin bê. Di wê rewşê de wê hinek aliyên bi derûnîya xuyê re ku wê derkevina li pêş û mirov dikarê bi gotin bikê ê ev bin. Weke bi derûnîya hevgirtinê û tevkirinê bê, derûnîya bi hişmendîya asta bilind bê, derûnîya xuyî a girêdayî pêşnûmayan bê, bi teraiyê sererastkirinê bi hêstîyarî bê û an bi têngînên derûnî ên xuyî ên weke dahûrkirin û şîroveyê û hwd bin. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyna ku wê her yekê bi serê xwe wê di wan de wê ji aliyekê ve wê hatina li wan kûrbûn bin. Ev jî wê weke aliyna di çerçoveya pêketina pêvajoyên bi pêşketin û fahmkirina xuyê û hwd re wê weke aliyên bi demê re ên weke bi berfirehî û hwd jî wê weke ji aliyekê ve wê çerçoveyek fahmkirinê wê weke ku wê bi wê re wê biafirênin bin. Weke çawa mirov darekê diçînê û wê her yekê wê dem bi dem wê çiqilên wê bibin û her çiqil wê ji xwe wê çiqilên din wê derhênin û hwd re wê bi awayekê berfirehî û gûrbûna wê re wê karibê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê ên bi derûnîya xuyê û ya afrîner a derûnî û hwd re wê karibê di dewama wê de wê fahmbikê bê.

•
Çavkani:

- *Moore, J. (2008). *Conceptual foundations of radical behaviorism*. Cornwall-on-Hudson: Sloan Publishing.
- *Skinner, B. F. (1974). *About Behaviorism*.
- *Chomsky, Noam (1967). "A Review of B. F. Skinner's Verbal Behavior"
- * Chomsky, Noam (1971). "The Case Against B. F. Skinner". *New York Review of Books*.
- *Chomsky, Noam (1959). "Reviews: Verbal Behavior by B. F. Skinner". *Language*.
- *Skinner, B. F. (1938). *The Behavior of Organisms*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- *Skinner, B. F. (1966). *Contingencies of Reinforcement*. New York
- * B. F. Skinner, (1957) *Verbal Behavior*.
- * Staddon, J. E. R. (2014). *The New Behaviorism* (2nd ed.)
- * Staddon, J. E. R. (1999). "On Responsibility in Science and Law." *Social Philosophy and Policy* 16:146–74. reprint: 1999. Pp. 123–75 in *Responsibility*, edited by E. F. Paul, F. D. Miller, and J. Paul. Cambridge: Cambridge University Press.
- *Thorndike, Edward L. (1911). *Animal Intelligence: Experimental Studies*. New York: Macmillan.
- *Jenkins, H. M. (1979). "Animal Learning & Behavior." Ch. 5 in *The First Century of Experimental Psychology*, edited by E. Hearst. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- *Michael, J. (1984). "Verbal Behavior". *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*
- * Mahoney, Michael J. (October 1991). "B. F. Skinner: A Collective Tribute". *Canadian Psychology*.
- *Kuhlman, Hilke (October 1, 2010). *Living Walden Two: B. F. Skinner's Behaviorist Utopia and Experimental Communities*. University of Illinois Press

•
Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, 2018